

**ДЕРЖАВНА СЛУЖБА СТАТИСТИКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ СТАТИСТИКИ, ОБЛІКУ
ТА АУДИТУ**

**КАФЕДРА ФІНАНСІВ, БАНКІВСЬКОЇ СПРАВИ ТА
СТРАХУВАННЯ**

ОПОРНИЙ КОНСПЕКТ ЛЕКЦІЙ

з навчальної дисципліни

**«ЦЕНТРАЛЬНИЙ БАНК І ГРОШОВО – КРЕДИТНА
ПОЛІТИКА»**

**Київ
2023 рік**

Опорний конспект з дисципліни «Центральний банк і грошово – кредитна політика» для здобувачів вищої освіти першого (бакалаврського) рівня спеціальності 072 «Фінанси, банківська справа та страхування» / Укладач В. Федина. Київ: НАСОА, 2024. 119 с.

Укладач:

Федина В. В., доцент кафедри фінансів, банківської справи та страхування, кандидат економічних наук, доцент.

Рецензенти:

Бондарук Т. Г., доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри фінансів, банківської справи та страхування Національної академії статистики, обліку та аудиту;

Онишко С. В., доктор економічних наук, професор, професор кафедри фінансових ринків та технологій Державного податкового університету.

Затверджено на засіданні кафедри фінансів, банківської справи та страхування

Протокол від «12» вересня 2023 року № 2

Схвалено Вченою радою фінансово-економічного факультету НАСОА

Протокол від «22» вересня 2023 року № 2

Опорний конспект лекцій підготовлений згідно силабусу навчальної дисципліни і спрямований на допомогу здобувачам у засвоєнні необхідних теоретичних знань. Містить інформацію з тем курсу, що орієнтовані на здобуття компетентностей, необхідних в подальшій професійній діяльності.

©Федина В. В.
Київ: НАСОА, 2023

ЗМІСТ

ВСТУП	4
ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 1. СУТНІСТЬ ТА НАПРЯМКИ ДІЯЛЬНОСТІ ЦЕНТРАЛЬНИХ БАНКІВ	5
ТЕМА 1. Статус та основні напрямки діяльності центральних банків	5
ТЕМА 2. Національний банк України	18
ТЕМА 3. Емісія грошей та регулювання готівкового грошового обігу	27
ТЕМА 4. Рефінансування банків	36
ТЕМА 5. Організація та регулювання платіжної системи	44
ЗМІСТОВНИЙ МОДУЛЬ 2. ОСНОВНІ ФУНКЦІЇ ЦЕНТРАЛЬНОГО БАНКУ	51
ТЕМА 6. Регулювання діяльності банків	51
ТЕМА 7 Банківський нагляд	67
ТЕМА 8. Центральний банк – банкір і фінансовий агент уряду	78
ТЕМА 9. Валютна політика. Валютне регулювання і контроль.	89
ТЕМА 10. Грошово-кредитна політика та інструменти її реалізації	101
СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	117

ВСТУП

В сучасних економічних умовах грошово-кредитні системи набувають особливої уваги в житті суспільства. Грошово-кредитні відносини, фінансово - кредитні інститути істотно впливають на економічні та соціальні процеси в Україні. Грошово-кредитна система забезпечує ринкову систему механізмами та інструментами реалізації її здатності до саморегулювання, надає державі можливість ефективно впливати на економіку. Основним органом державного регулювання макроекономічних процесів вітчизняної грошово-кредитної системи виступає Національний банк України, який за допомогою грошово-кредитних методів, від імені держави координує діяльність банківської системи в цілому, має вирішальний вплив на стабільність грошової одиниці, надійність банківських установ, дієвість платіжно-розрахункового механізму, що загалом визначає ефективність функціонування всієї економіки країни..

Конспект лекцій навчальної дисципліни «Центральний банк та грошово – кредитна політика» включає десять тем, які дозволяють досягнути мети вивчення даної дисципліни.

Мета вивчення навчальної дисципліни полягає в формуванні у здобувачів вищої освіти теоретичних знань та практичних навичок у сфері монетарної політики та функціонування центрального банку, його ролі і місця в проведенні грошово-кредитної політики, забезпечення стійкості національної валюти, стабільності банківської системи, оптимальної організації платіжної системи і динамічного розвитку економіки в умовах ринкових відносин.

Завдання навчальної дисципліни: вивчення змісту, завдань і основних напрямів діяльності центрального банку, його операцій та інструментів грошово-кредитної політики, за допомогою яких банк регулює пропозицію і формує ціну грошей.

При вивченні зазначеної дисципліни студенти повинні отримати чітке уявлення про статус, форми організації і функції центрального банку, а також фінансові інструменти, за допомогою яких регулюється грошово-кредитна політика.

Об'єктом вивчення дисципліни є фінансово-економічні відносини, які обумовлюють виникнення, функціонування та діяльність центрального банку в сфері регулювання грошового обігу в країні, забезпечення стабільності національної грошової одиниці

Предметом вивчення дисципліни є сукупність теоретичних і практичних аспектів діяльності центрального банку в галузі регулювання грошового обігу в країні.

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 1 СУТНІСТЬ ТА НАПРЯМКИ ДІЯЛЬНОСТІ ЦЕНТРАЛЬНИХ БАНКІВ

ТЕМА 1. СТАТУС ТА ОСНОВНІ НАПРЯМКИ ДІЯЛЬНОСТІ ЦЕНТРАЛЬНИХ БАНКІВ

План

1. Призначення і створення інституту центрального банку.
2. Статус та форми організації центральних банків.
3. Функції центральних банків.
4. Операції центральних банків.

Ключові слова: банк, національний, центральний, емісійний, банк банків, грошово – кредитна політика, функції банків, банківська емісія, регулювання, банківські операції, активні операції, пасивні операції.

1. Призначення і створення інституту центрального банку

Виникнення, формування і розвиток інституту центрального банку став результатом еволюційного процесу, що призвів суспільство до розуміння необхідності регулювання грошового обігу. Виокремлення центрального банку стало наслідком стихійного розвитку самої банківської системи, коли, подібно приватним особам, які використовують комерційні банки для зберігання своїх заощаджень, самі банки визнали доцільним тримати резерви в найбільш захищених (зазвичай найбільших) з них. Одночасно з тим, банки шукали підтримки у своїх більш сильних партнерів у разі непередбачуваних фінансових труднощів. Початково у якості таких провідних банків виступали приватні банки, що здійснювали комерційну діяльність і в той же час надавали послуги своїм колегам. З розвитком фінансової системи, роль провідних інститутів у банківській сфері та їх вплив на економіку зростав, що, в кінцевому під-сумку призвело до установаження особливих зв'язків з урядом і, нарешті, до визнання їх офіційними інститутами державного значення.

Вирішальним поштовхом до виділення центральних банків стала передача останнім монопольних прав на емісію грошей. У більшості випадків одночасно з правами такий банк брав на себе ряд зобов'язань щодо фінансування дефіциту державного бюджету. Привілейований юридичний статус центрального банку як банкіра уряду і його монопольне право на друк грошей посилювали позиції такого банку на ринку. У результаті саме тут відбувалася концентрація резервів банківської системи. Комерційні банки

визнали доцільним тримати тут свої рахунки і використовувати їх для розрахунку один з одним.

Для того, щоб наглядові повноваження не вступали в конфлікт з принципами ринкової конкуренції, і центральний банк міг діяти неупереджено і об'єктивно, необхідно було обмежити комерційні інтереси останнього і усунути конкуренцію центрального банку з комерційними. Саме тоді, з трансформацією банку з конкуруючого, який має за мету максимізувати прибуток в некомерційний інститут, і сталося виникнення інституту центрального банку в сучасному розумінні цього слова.

Необхідність у появі центрального банку також пов'язана з незручністю використання значної кількості паперових знаків вартості, оскільки кожен банк мав власні.

Отже, появу центрального банку слід також пов'язати з прагненням до уніфікації грошової одиниці на певній території (рис. 1.1).

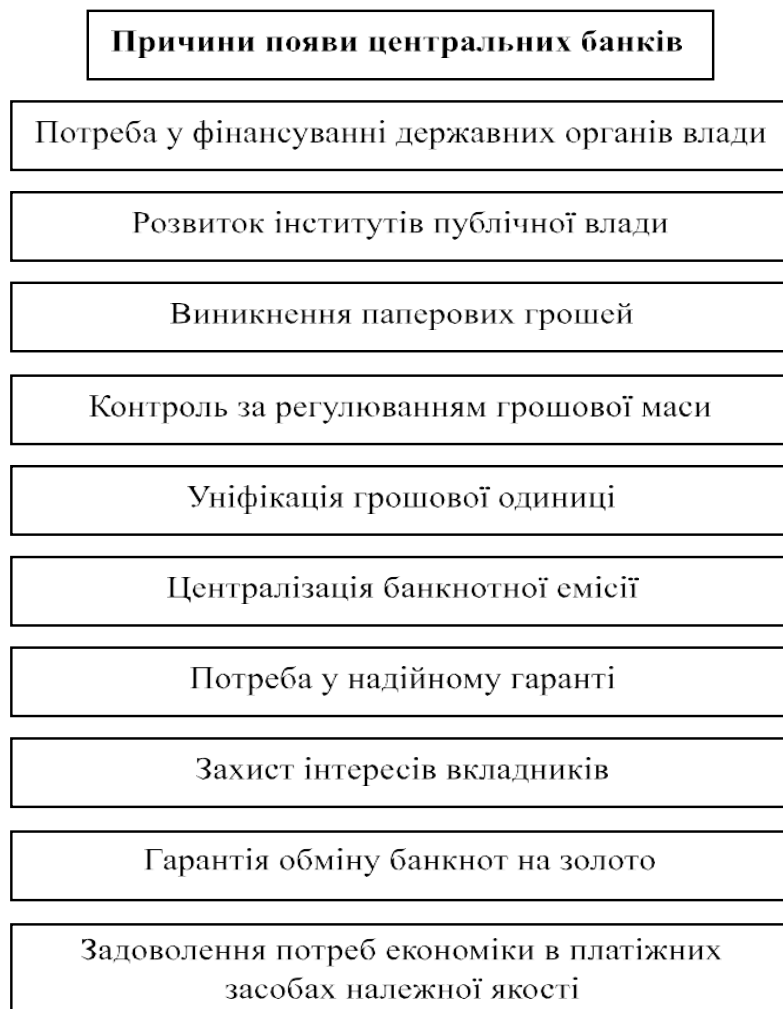

Рис. 1.1. Основні причини виникнення інституту центральних банків

Крім того, поява центральних банків пов'язана з розвитком інститутів влади та економіки, що висувало нові вимоги до грошових знаків і їх контролю.

Причиною появи центральних банків слід вважати і те, що в умовах металевих грошей грошовий обіг та банківська система були саморегульованими, їм не потрібно було втручання регулюючих органів, однак

паперові грошові знаки, які могли швидко знецінюватись, потребували втручання регулюючих органів. Створення центральних банків пов'язане також з виникненням потреби у гаранті, що забезпечив би довіру до паперових грошей з боку громадян.

Вищеокреслені причини спонукали до перетворення центрального банку в «банк банків» і основу платіжної системи держави.

Існують різні назви центральних банків залежно від їх ролі в грошовій системі. Зокрема, емісійний банк – це банк, головною функцією якого є емісія; центральний чи національний – це банк, що виконує ключову роль у кредитній системі; державний банк – це банк, що має державну форму власності, а головною його функцією є фінансування державних потреб. Отже, поняття «державний», «національний», «емісійний» і «центральный банк» не є тотожними.

Перші державні банки почали виникати ще в IV столітті до н.е. з метою здійснення обмінних операцій.

Саме вони були інститутами, які відрізнялися від приватних банків лише тим, що мали державну форму власності. Ці банки здійснювали управління капіталом державних установ, що давало їм прибутки. У IV ст. до н.е. – I ст. н.е. існували царські банки, які виконували функції збирання коштів до царської казни (через податки, штрафи надходження від оренди тощо) та здійснення розрахунків від імені царя. Отже, перші державні банки, які були попередниками центральних банків, виникли ще до нашої ери.

Функції цих банків значно відрізнялись від функцій центральних банків та зводились до фіскальної функції, функції здійснення розрахунків, ведення рахунків царської казни, фінансування державних органів влади. Крім того, ці банки не мали статусу емісійних. У XVI ст. муніципальні, державні банки виконували функцію надання позик під заставу майна.

У XVII ст. з'являється перший центральний банк у Швеції, який стає прообразом сучасних банків. Центральні банки XVII ст. та наступних століть відрізняються від своїх попередників, державних банків, втратою фіскальної функції та їх роллю в економіці, що зводиться до регулювання монетарної політики, а не задоволення потреб держави.

М. І. Савлук, Т. В. Семко, М. В. Руденко стверджують, що є два шляхи походження центральних банків – еволюційний та законодавчий. Походження центральних банків пов'язано саме з еволюційними процесами і поступовим усвідомленням необхідності виділення центрального банку з-поміж інших. Внаслідок того, що багато країн є відносно молодими, створення їх центрального банку має законодавчий шлях. Однак виникнення центральних банків молодих держав все ж таки базується на еволюційному усвідомленні необхідності створення центрального банку та досвіді провідних країн. Отже, з нашого погляду, аналізуючи появу центральних банків глобально, не на рівні окремих країн, слід зазначити, що все ж таки їх створення має еволюційний шлях, а не законодавчий.

У табл. 1.1. наведено етапи розвитку центральних банків.

Етапи становлення центральних банків

Період	Розвиток діяльності центральних банків
1	2
1-й етап (IV ст. до н. е. – I ст. н. е.)	Створення перших державних банків, які виконували обмінні операції. Державні «царські банки» виконували функції збирання коштів до царської казни через податки, штрафи надходження від оренди тощо. Ці банки здійснювали розрахунки від імені царя, фінансування державних витрат
2-й етап (XVI ст.)	Створення державних, муніципальних ломбардних банків
3-й етап (серед. XVII – XVIII – поч. XIX ст.)	Обмеження кількості емісійних банків. Зародження центральних банків. Визначення функцій центральних банків, формування законодавства щодо діяльності та закріплення статусу центральних банків. Центральні банки цього етапу були залежними від політики уряду
4-й етап (перша полов. XIX ст.)	Становлення та розвиток центральних банків. Подальше формування їх функцій, становлення й удосконалення законодавства щодо діяльності центральних банків і закріплення їх статусу. Формування системи міждержавних розрахунків та створення банку міждержавних розрахунків. Формування законодавства з регулювання міждержавної діяльності банків. Центральні банки цього етапу здобувають незалежність від політики уряду
5-й етап (серед. XIX ст.)	Виникнення співпраці з міжнародними кредитно-фінансовими організаціями. Виникнення міждержавного валютного регулювання та можливості отримання кредитних ресурсів центральними банками від міжнародних кредитно-фінансових організацій
6-й етап (кін. XIX ст. – поч. XX ст.)	Кінець XIX ст. – створення Комітету регулювання діяльності банків на міжнародному рівні, що розробляє принципи ефективного банківського нагляду і директиви щодо аналізу та оцінювання банківських ризиків, визначає методи управління ризиками, шляхи забезпечення прозорості банківської діяльності. Рекомендації Комітету стають невід'ємною складовою банківського законодавства країн. Розвиток регіональної економічної інтеграції. Процес зближення та переплетення національних економік призвів до створення Європейської валютної системи. Початок XX ст. – створення Європейського валютного союзу
7-й етап (кін. XX ст. – поч. XXI ст.)	Кінець XX ст. – створення Європейської системи центральних банків. Банківська система цих країн має трирівневу побудову (1-й рівень – Європейський центральний банк; 2-й рівень – національні центральні банки країн ЄС; 3-й рівень – комерційні банки). Встановлено єдиний валютний курс для країн Європейського валютного союзу та введено євро в безготівковий обіг. Визначено єдину монетарну політику та необхідність зберігання золотовалютних резервів країн – учасниць ЄС в Європейському Центральному банку. Початок XXI ст. – введення в готівковий обіг єдиної валюти країн учасниць ЄС

Отже, згідно з даними табл. 1.1, виникнення державних банків почалося ще в IV ст. до н. е., а зародження центральних банків – із середини XVII ст.

Розвиток міждержавних відносин центральних банків та регіональна інтеграція у XIX ст. були першими кроками на шляху створення наднаціональних банків та виникнення співпраці з міжнародними кредитно-фінансовими організаціями.

У ХХ ст. було створено об'єднання центральних банків Європейських держав та сформовано трирівневу банківську систему. Подальший розвиток наднаціонального банку відбувся у ХХІ ст., зокрема, було введено єдину грошову одиницю на території функціонування Європейського центрального банку.

У табл. 1.2. наведено хронологію створення центральних банків.

Таблиця 1.2.

Створення центральних банків у провідних країнах світу

Рік	Створення центрального банку	Рік	Отримання статусу емісійного банку
Греція			
IV ст. до н. е.	Створення першого державно-го банку	–	Цього статусу не було
Швеція			
1668 р.	Створення першого центрального банку з метою контролю за значним зростанням грошової маси		Відсутність інформаційних даних
Англія			
1694 р.	Створення банку як акціонерної компанії завдяки наближеності до уряду шляхом надання позик уряду для фінансування воєнних дій	1928 р.	Статус емісійного банку набув банк Англії, що пройшов шлях від комерційного банку, у якому зберігали свої резерви приватні банки Англії, віддання позик уряду для ведення війни до набуття статусу емісійного
Франція			
1800 р.	Створення банку як акціонерної компанії	1848 р.	Створення емісійного банку Франції. Особливістю центрального банку Франції було безпосереднє кредитування торговельно-промислових операцій та задоволення потреб держави у грошових коштах
Італія			
1845 р.	Викуп акцій банку, що належали приватним структурам, державою	1861 р.	Сформовано центральний банк Італії шляхом злиття багатьох емісійних банків
Німеччина			
1875 р.	Виникнення Німецького федерального банку, що складається з 11 центральних земельних банків	1875 р.	Здобуття статусу емісійного банку Німеччини. Особливість центрального банку – емісія грошей для задоволення потреб уряду
США			
1913 р.	Створення центрального банку на основі закону	1913 р.	Створення Федерального резервного банку США, який набув статусу емісійного та пройшов шлях від двох невдалих спроб створення єдиного емісійного банку до ФРС

Відсутність монополії на випуск банкнот обмежувала можливості держави в управлінні економікою за допомогою кількості грошей, що перебували в обігу, і вимагала вжиття певних заходів, які дозволяли б регулювати грошовий обіг та захищати інтереси вкладників комерційних банків.

Такими заходами держави стали:

1. Спочатку обмеження кількості комерційних банків, що мали право на випуск банкнот; здебільшого це були найбільші та надійні банки.
2. Окрім того, критерії щодо величини активів і надійності цих банків зростали, що призвело до процесу централізації банкнотної емісії у декількох великих комерційних банках.
3. Із часом право емітувати банкноти держава закріпила за одним банком, надавши йому статус емісійного.

Завдяки концентрації та монополізації банкнотної емісії держава дістала можливість впливати на пропозицію грошей і використовувати емісію для фінансування державних витрат.

Отже, в історичному аспекті саме **централізація банкнотної емісії** призвела до появи центральних емісійних банків. У світі сформувалося **два шляхи виникнення центральних банків:**

Перший шлях (його можна назвати еволюційним) – поступове перетворення емісійного банку країни у центральний банк. Цей шлях характерний для країн, в яких на початок ХХ ст. вже існували емісійні банки (Франція, Великобританія, Швеція). Становище емісійного банку у ролі центрального банку змінювалося поступово в міру того, як він брав на себе або йому делегували певні повноваження. Поняття

«центральні банки» почали застосовувати в теорії і на практиці починаючи з 20-х років ХХ ст.

Другий шлях (його можна назвати директивним) – створення центрального банку на основі спеціального закону, який передбачає особливий статус новоствореного банку з моменту його заснування. Цей шлях характерний для розвинутих країн, в яких з тих чи інших причин на початок ХХ ст. не існувало єдиного емісійного банку (наприклад, США), а також для колишніх колоній і постсоціалістичних країн, які у ХХ ст. створювали національні банківські системи за принципом дворівневої побудови.

2. Статус та основи організації центральних банків

Центральний банк – це державний орган. Під правовим статусом центрального банку розуміють його роль і місце в системі інших державних органів, які закріплені на конституційному і законодавчому рівнях.

Основні положення, що визначають статус центрального банку:

- порядок визначення основних завдань центрального банку;
- характер взаємовідносин центрального банку з органами державної влади;

- рівень економічної незалежності центрального банку;
- порядок призначення керівництва центрального банку.

Основні завдання центрального банку визначаються на законодавчому рівні у спеціальному законі, що регламентує діяльність центрального банку.

Основні завдання центральних банків:

- забезпечення стабільності національної грошової одиниці і таким чином сприяння стабільному економічному зростанню;
- сприяння ефективному розвитку банківської системи та її надійності;
- забезпечення безперебійного та ефективного функціонування платіжної системи країни.

Взаємодії центральних банків з органами державної влади можуть бути умов-но подані у вигляді моделей:

- центральний банк – агент міністерства фінансів і провідник його грошово-кредитної політики;
- центральний банк незалежний від уряду, що самостійно проводить грошово-кредитну політику;
- проміжна модель, у рамках якої використовуються принципи взаємодії виконавчої влади з центральним банком при визначеному ступені його незалежності.

Центральні банки, як правило, є економічно незалежними органами, що мають самостійний бюджет. Вони здійснюють свої видатки за рахунок власних доходів, а перевищення доходів над видатками спрямовують до державного бюджету, не сплачуючи при цьому податків.

А.І. Степаненко виділяє об'єктивні фактори, що визначають незалежність центрального банку:

1. Обраний державою метод регулювання національної економіки.

Вибір директивних методів управління національною економікою передбачає концентрацію влади в єдиному центрі. В іншому разі такий метод не може бути реалізований. Директивне управління потребує планування, жорсткої дисципліни і координованості дій органів управління, адже це пов'язано зі стримуванням здатності економіки до саморегуляції. Тому відсутність координації між суб'єктами управління зумовлює появу хаосу у сфері управлінських рішень і дестабілізацію економіки. За цих умов непогодженість або різноспрямованість дій центрального банку і влади не може дати позитивного результату.

2. Місце національної банківської системи у реалізації економічної політики держави.

Економічна політика держави передбачає не лише визначення довгострокових цілей і орієнтирів, а й вироблення програм їх досягнення. Національна банківська система може примусово залучатися до реалізації цих програм. При цьому державі необхідна структура, що організовує банки і змушує їх діяти задля реалізації зовнішніх цілей національної банківської системи, котрі часто не співпадають із внутрішніми. Таким організуючим центром може бути безпосередньо міністерство фінансів як зовнішній для національної банківської системи суб'єкт управління або її підсистема

– центральний банк. У даному випадку центральний банк набуває статусу державного відомства і його банківська сутність зводиться лише до форм організації. Тому стверджувати про його незалежність від органів влади немає сенсу.

3. Жорсткість державної грошово-кредитної політики.

Майже у всіх країнах влада декларує як свої цілі фінансову і цінову стабільність. Однак, реально пріоритетнішими для неї можуть бути й інші цілі, наприклад, зайнятість населення та забезпечення зростання виробництва, а ціль стримання інфляції приховано відступає на другий план. Тому визначити реальну політику держави у фінансовій сфері можна, лише оцінивши, наскільки жорстка грошово-кредитна політика, з якою пов'язана і об'єктивна доцільність самостійності центрального банку. Для реалізації м'якої грошово-кредитної політики незалежний від влади центральний банк не потрібен, оскільки наявність двох протидіючих центрів лише зашкодить. Та-ким чином, для центрального банку більш прийнятна роль технічного агента влади у сфері грошово-кредитної політики. Отже, встановлено, що об'єктивно незалежність центрального банку залежить від обраного владою довгострокового курсу грошово-кредитної політики.

Порядок призначення керівництва центрального банку також є важливим фак-тором, що визначає його статус. У переважній більшості розвинених країн керівники центрального банку призначаються на посаду главою держави або обираються законодавчим органом державної влади із кандидатур, запропонованих главою держави. Строки, на які призначаються керівники центрального банку, зазвичай перевищують строк дії мандата виконавчої влади, що дає можливість, по-перше, усунути в діяль-ності центрального банку елемент політичної нестабільності у період зміни уряду, а по-друге, проводити грошово-кредитну політику, зорієнтовану на довгострокову перспективу.

З точки зору власності на капітал центральні банки поділяються на:

- державні, капітал яких належить державі (наприклад, центральні банки у Великобританії, Німеччині, Франції, Канади);
- акціонерні (наприклад, США);
- змішані – акціонерні товариства, частина капіталу яких належить державі (в Японії – 55 %, в Бельгії – 50 %).

Деякі центральні банки були зразу створені як державні (в Німеччині); інші створювались як акціонерні, а потім націоналізувались (у Великобританії, Франції). Але незалежно від цього, належить чи не належить капітал центрального банку державі, історично між банком і урядом склались тісні зв'язки, особливо посилившись на сучасному етапі.

За умов глобалізації світового господарства діяльність центральних банків розвивається за такими **напрямами**:

- співробітництво центральних банків на міждержавному рівні;
- заснування Банку міждержавних розрахунків (Швейцарія), що створений центральними банками розвинутих країн для сприяння співпраці та

оптимізації міжнародних розрахунків;

➤ створення Комітету з банківського регулювання та нагляду (Базельського комітету) з метою розроблення принципів ефективного банківського нагляду та надання рекомендацій центральним банкам з аналізу банківських ризиків і критеріїв їх оцінки;

➤ координація діяльності центральних банків з міжнародними валютно-кредитними та фінансовими організаціями (Світовий банк, Міжнародний валютний фонд, Європейський банк реконструкції та розвитку, Міжнародна фінансова корпорація, Азійський банк розвитку тощо);

➤ створення центральних банків об'єднань груп країн (Європейський центральний банк).

3. Функції центральних банків

Діяльність центрального банку, що проявляється у його функціях, відіграє важливу роль не лише у банківській системі, а й у розвитку економіки країни в цілому. Однак, на етапі зародження центральних банків вони не мали такого значного впливу, крім того не було чіткого уявлення щодо базових функцій центральних банків. Функції центральних банків вже сформовано, проте розуміння їх становлення в ретроспективі надає можливість пізнання їх сутності.

Виникнення центральних банків спричинило розмежування функцій між центральними та комерційними банками. Однак дане розмежування не було одномоментним, а тривало як еволюційний процес. Оскільки не всі центральні банки пройшли еволюційний шлях розвитку, а були створені в результаті ухвалення відповідного законодавчо-нормативного акту, то і функції даних банків сформувались разом з його ухваленням. Однак, все ж таки як і діяльність центральних банків окремих країн, так і їх функції спирались на досвід країн, що пройшли еволюційний шлях створення центробанків та формування їх функцій.

Першою функцією попередника центрального банку – державного банку, була функція здійснення грошових розрахунків. Наступною функцією державних банків стала фіскальна, яку центральні банки втратили у II ст. н.е., переклавши дане завдання на інші органи державної влади. Вже за часів існування державних банків з'являються перші згадки про контроль за грошовими потоками держави.

Державні банки здійснювали також розрахункові операції царської казни, а тому вданий час відбувалось зародження функції фінансового агента уряду.

Наступною функцією державних банків було задоволення потреб у кредитних ресурсах, яке зародилось у XVI ст., оскільки в цей час основним завданням державних банків було надання кредитних ресурсів.

В XVII-XVIII ст. прообрази сучасних центральних банків розпочали свою діяльність, виконуючи функції задоволення потреб у грошах уряду, встановлення золотого вмісту валют, кредитування.

В.П. Силаєв зазначає, що на етапі формування центральних банків основною їх функцією було кредитування. Оскільки спочатку не існувало поділу на комерційні та центральні банки, то останні також виконували дану функцію. Однак, внаслідок еволюції діяльності центральних банків та функцій покладених на них, в подальшому дана функція центрального банку трансформувалась в кредитування лише комерційних банків та уряду.

В XVIII-XIX ст. центральні банки перебрали на себе функцію, яку раніше виконували комерційні банки – емісійну, що було зумовлено необхідністю регулювання грошового обороту.

Еволюцію функцій центральних банків наведено в табл. 1.3.

Таблиця 1.3.

Виникнення та становлення функцій центральних банків

Період	Функції
IV ст. до н.е.	Виникнення функції здійснення обмінних операцій
III ст. до н.е. – I ст. н.е.	Виникнення функцій: - збирання податків та зборів (фіскальна функція); - фінансового управління державними установами; - контролю грошових потоків держави; - здійснення розрахунків царської казни (фінансового агента уряду)
II ст. н.е.	Втрата державними банками фіскальної функції
XVI ст.	Виникнення функції кредитування
XVII – XIX ст.	Виконання функції кредитування. Виникнення функцій: - фінансування потреб уряду; - встановлення золотого вмісту банкнот; - емісії грошової одиниці; - здійснення міжбанківських розрахунків (банку банків); - банківського регулювання і нагляду
XIX ст.	Виникнення функції банкіра та фінансового агента уряду
XX – XXI ст.	Сформовано п'ять базових функцій центральних банків: - банк банків; - емісія грошей; - орган банківського регулювання та нагляду; - банкір і фінансовий агент уряду; - провідник монетарної політики

М.І. Савлук зазначає, що найбільший банк Великої Британії Банк Англії спочатку використовувався невеликими приватними банками для безпечного зберігання їх грошових резервів на відкритих у ньому рахунках. Отже, **функція банку банків** розпочалась з найбільшого приватного банку Англії, який потім отримав статус центрального банку та перейняв на себе дану функцію.

Особлива роль центрального банку полягає у тому, що головною його клієнтурою виступають не торговельно-промислові підприємства і населення, а кредитні установи, в основному комерційні банки. Для забезпечення своєї ліквідності комерційні банки зберігають у центральному банку частину своїх грошових коштів у вигляді касових резервів на поточному рахунку. Причому ці резерви стали обов'язковими, тобто центральний банк в адміністративному

порядку встановлює мінімальне спів- відношення резервів до зобов'язань банків за депозитами.

У періоди напруженого стану на грошовому ринку центральний банк здійснює кредитування комерційних банків у вигляді переобліку векселів, а також перезастави їхцінних паперів.

Зі зміною грошових систем набували розвитку та ускладнювались функції центральних банків та інструменти, які вони використовували для регулювання грошового обороту. Зокрема металеві грошові майже не потребували втручання в регулювання грошового обороту, оскільки зайві гроші просто відкладались у скарби. За кредитних грошей **емісійна функція** значно ускладнилась, оскільки регулювання грошового обороту, що не має золотого забезпечення, відбувається в умовах постійного знецінення.

Слід зазначити, що на сучасному етапі функціонування банківської системи функцію емісії виконують і комерційні банки через процес грошово-кредитної мультиплікації, а центральний банк не лише емітує гроші, а й контролює їх випуск з боку комерційних банків застосовуючи регулюючі інструменти (норму обов'язкових резервів, відсоток за позиками рефінансування тощо), що також ускладнює дану функцію порівняно з початковою. Таким чином, функцію емісії грошей, зокрема в питанні регулювання грошового обороту, необхідно тримати весь час під контролем, щоб не спричинити значного знецінення грошей та краху економіки.

У період зародження центральних банків, коли емісійну функцію виконували не лише центральні банки, а й комерційні, взагалі не було усвідомлення щодо можливості контролю емісії використовуючи регулюючі інструменти, а тому її монополізували. Коли ж функція емісії стала монопольним правом національних банків, вважалось, що комерційні банки перестали впливати на пропозицію грошей. Зазнала змін функція емісії грошей і в тому, що стала менш вартісною та більш швидкою порівняно з початковою в питанні друку грошей. Слід зазначити, що на емісію грошей здійснив також вплив розвиток безготівкового платіжного обороту та зниження готівкового обігу. Зокрема безготівкові гроші здійснюють свій рух через електронні системи і взагалі не потребують друкування паперових знаків вартості. Отже, функція емісії грошей внаслідок еволюції грошових систем від металевих до паперово-кредитних набула значно спрощеного вигляду у питанні щодо їх друку.

Центральний банк виконує **функцію банківського регулювання і нагляду** за діяльністю кредитних організацій. Регулювання діяльності кредитних організацій – це система заходів, за допомогою яких держава через центральний банк забезпечує стабільне та безпечне функціонування банків, запобігає розвитку дестабілізуючих процесів у банківському секторі. Контроль за діяльністю банків проводиться з метою забезпечення стійкості окремих банків та передбачає цілісний і безперервний нагляд за здійсненням банками своєї діяльності відповідно до чинного законодавством.

Головна мета банківського регулювання і нагляду – підтримка стабільності банківської системи, захист інтересів вкладників і кредиторів,

зменшення безробіття та інфляції, вирівнювання платіжного балансу. Захист і забезпечення стійкості національної валюти, зниження темпів інфляції – це основне завдання, що стоїть перед центральним банком будь-якої країни.

Функція **банкiра та фiнансового агента уряду** зародилась ще за часiв державних банкiв, однак вона значно змiнилась оскiльки за часiв зародження даної функцiї обмеження фiнансування уряду було пов'язане з золотим запасом, що не є безмежним, а друкувати кредитнi грошi можна без обмежень. В сучасному ж свiтi обмеження на друк грошей для покриття дефiциту державного бюджету залежить вiд законодавчих норм, що регулюють процес фiнансування бюджету, квалiфiкацiї керiвництва національного банку та державного апарату управлiння.

Окрiм того однiєю iз функцiй центральних банкiв сьогодення є **функцiя провiдника монетарної полiтики**, стратегiчними цiлями якої є зростання виробництва, пiдвищення зайнятостi та стабiлiзацiя цiн, на етапi ж зародження взагалi не було визначено впливу дiяльностi центрального банку на данi соцiально-економiчнi аспекти розвитку краiни.

4. Операцiї центральних банкiв

Центральнi банки в процесi своєї дiяльностi здiйснюють операцiї – активнi та пасивнi, надають послуги своїм клiєнтам.

Характернi риси операцiй центральних банкiв проявляються у трьох напрямках:

- по-перше, центральнi банки мають монополне право емiсiї грошових знакiв;

- по-друге, центральнi банки обслуговують специфiчну клiєнтуру. Клiєнтами центральних банкiв виходячи з основних напрямiв їх дiяльностi виступають головним чином комерцiйнi банки та урядовi структури (казначейства, мiнiстерства фiнансiв). Закони, що регламентують дiяльнiсть центральних банкiв, як правило, забороняють їм здiйснювати комерцiйну дiяльнiсть, зокрема обслуговувати господарську клiєнтуру (нефiнансовi установи, пiдприємства, органiзацiї, населення);

- по-третє, для центральних банкiв, на вiдмiну вiд комерцiйних, отримання прибутку не є метою проведення операцiй.

Активнi операцiї центральних банкiв

Центральнi банки проводять операцiї з цiнними паперами на вiдкритому ринку. Операцiї проводяться переважно з державними цiнними паперами на вторинному ринку. Центральнi банки можуть купувати цiннi папери у фiрм, населення, комерцiйних банкiв або продавати їм цiннi папери. Центральнi банки проводять операцiї з цiнними паперами, щоб змiнити величину резервiв комерцiйних банкiв.

Центральнi банки проводять операцiї з рефiнансування (кредитування) комерцiйних банкiв. Вони надають позики комерцiйним банкам, здiйснюють

переврахування векселів, які раніше були враховані комерційними банками. На суму наданих позик та переврахованих векселів збільшуються резерви банків, а погашення позик і векселів призводить, відповідно, до зменшення банківських резервів.

Центральні банки проводять операції з міжнародними ліквідними резервам. До складу резервів входять: золотий запас; запаси іноземної вільно конвертованої валюти; резервна позиція у МВФ; спеціальні права запозичення – СПЗ, або СДР.

Власником міжнародних ліквідних резервів виступає держава, але розпоряджатися ними в різних країнах можуть різні кредитно-фінансові установи: центральний банк, міністерство фінансів, казначейство, валютне управління, стабілізаційний валютний фонд. Центральні банки проводять операції з міжнародними ліквідними резервами з метою підтримання на потрібному рівні попиту на гроші і пропозиції грошей, а також обмінного курсу національної валюти.

Центральні банки деяких країн можуть надавати прями кредити уряду на покриття дефіциту державного бюджету. Найбільшого поширення такі кредити набули в країнах, що розвиваються. В економічно розвинутих країнах на законодавчому рівні центральним банкам забороняється надавати кредити уряду з метою збалансування державного бюджету.

Узагальнюючи зміст активних операцій центральних банків, слід відзначити, що вони мають емісійний характер.

Пасивні операції центральних банків

Центральні банки емітують на монопольних засадах готівкові кошти в оборот. Вони продають готівку комерційним банкам в обмін на їхні резерви, що зберігаються на рахунках у центральних банках. У свою чергу, комерційні банки забезпечують готівкою своїх клієнтів в обмін на депозити, що зберігаються на рахунках клієнтів у банках. Грошова маса збільшується не на всю суму готівки, придбаної комерційними банками у центральному банку, оскільки частина готівки залишається в касах комерційних банків і не враховується в агрегатах грошової маси.

Центральні банки зберігають резерви комерційних банків. Комерційні банки розміщують на рахунках у центральному банку обов'язкові резерви згідно з нормами обов'язкових резервних вимог, що встановлені центральним банком, а також надлишкові резерви.

Центральні банки залучають кошти урядових структур. На договірній основі центральні банки ведуть поточні депозитні рахунки державного казначейства, міністерства фінансів та інших урядових структур. На цих рахунках акумулюються податкові надходження, кошти від розміщення державних цінних паперів та інші надходження до бюджету. З цих же рахунків забезпечується фінансування державних видатків.

Центральні банки відкривають рахунки, на яких розміщуються іноземні депозити, тобто депозити, якими володіють іноземні уряди, іноземні центральні банки, міжнародні валютно-фінансові і кредитні організації. Більшість із цих рахунків – це поточні рахунки. Їх відкриття полегшує розрахунки за

міжнародними фінансовими операціями. Центральні банки можуть одержувати кредити, зокрема від міжнародних валютно-фінансових і кредитних організацій. Так, країни-члени МВФ можуть отримувати кредити у вільно конвертованій валюті для фінансової підтримки економічних ре- форм і покриття дефіциту платіжного балансу.

Центральні банки можуть емітувати та розмішувати, найчастіше серед комерційних банків, власні боргові зобов'язання. Мета емісії – регулювання ліквідності комерційних банків та грошово-кредитне регулювання економіки.

Центральні банки формують власний капітал. Характер операцій з формування власного капіталу залежить від форми власності центрального банку – державна чи акціонерна.

Узагальнюючи зміст пасивних операцій центральних банків, слід зазначити, що в пасивах балансу центрального банку відображаються базові гроші. Базові гроші емітуються в оборот центральним банком у національній валюті; до їх складу входять готівка в обігу і резерви комерційних банків. Існує прямий зв'язок між обсягом базових грошей і пропозицією грошей. Зміна обсягу базових грошей справляє мультиплікативний ефект на грошову пропозицію.

Рекомендована література:

Базова: [16, 17, 19]

Допоміжна: [3, 5, 6, 20, 27]

Інформаційні ресурси: [2, 3, 4]

ТЕМА 2. НАЦІОНАЛЬНИЙ БАНК УКРАЇНИ

План

1. Національний банк України: правові основи функціонування та місце в банківській системі України.
2. Організаційна структура НБУ.
3. Функції Національного банку України.
4. Принципи функціонування Національного банку України.

Ключові слова: центральний банк, Національний банк України, статутний капітал, нагляд за банківською діяльністю, банки другого рівня, грошово – кредитна політика, кошторис, організаційна структура, принципи, функції, банківське регулювання.

1. Національний банк України: правові основи функціонування та місце в банківській системі України

У переважній більшості країн з ринковою економікою створені й активно

розвиваються дворівневі банківські системи, де на першому рівні функціонує центральний банк країни, на другому – комерційні банки, які надають банківські послуги та функціонують в умовах конкуренції.

Центральний банк організовує і контролює грошовий обіг у країні, тобто проводить державну емісійну і валютну політику. Другий рівень утворюють самостійні, але підконтрольні центральному банку неемісійні банки та різні кредитно–фінансові установи, клієнтами яких є підприємства, організації, населення. Центральний банк не конкурує з банками другого рівня, а відповідає за підтримання стабільності національної валюти і функціонування національної банківської системи, його діяльність націлена на реалізацію економічної політики уряду та досягнення загальнодержавних цілей.

До принципів побудови банківської дворівневої системи відносяться:

- чітке функціональне розмежування між банками першого і другого рівнів;
- функціонування банків другого рівня на комерційних засадах та на договірних відносинах з клієнтурою;
- можливість створення комерційних банків різних форм власності, лібералізація банківської діяльності;
- організація державного контролю і нагляду за банківською діяльністю і покладення цього завдання на центральний банк;
- незалежність центрального банку від державних органів.

Відповідно до статті 4 Закону України «Про банки і банківську діяльність», банківська система України складається з Національного банку України та інших банків, а також філій іноземних банків, що створені і діють на території України відповідно до положень законів України.

Перший рівень банківської системи представлений Національним банком України, який є головним банківським інститутом держави і відповідає за управління всією грошово–кредитною політикою. Його головними клієнтами є банківські установи та урядові структури. **Національний банк України (НБУ)** є центральним банком України. Забезпечення стабільності грошової одиниці України – гривні є головною функцією НБУ відповідно до Конституції України. Юридичний статус, завдання, функції, повноваження і принципи організації центрального банку країни визначають Конституція України, Закон України «Про Національний банк України» від 1999 р. та інші закони України.

Його статутний капітал є державною власністю і становить 10 млн грн. Розмір статутного капіталу може бути збільшений за рішенням Ради НБУ. Джерелами формування статутного капіталу НБУ банку є доходи його кошторису, а за необхідності – Державний бюджет України. Центральний банк є економічно незалежним органом, який здійснює видатки за рахунок власних доходів у межах затвердженого кошторису, а у визначених законом випадках – також за рахунок Державного бюджету України.

Одержання прибутку не є метою діяльності НБУ. НБУ за підсумками року в разі перевищення кошторисних доходів над кошторисними витратами, затвердженими на поточний бюджетний рік, вносить до Державного бюджету України наступного за звітним роком позитивну різницю на покриття дефіциту

бюджету, а перевищення витрат над доходами відшкодовується за рахунок Державного бюджету України.

НБУ є юридичною особою. Він має відокремлене майно, що є об'єктом права державної власності і перебуває в його повному господарському віданні. За зобов'язаннями органів державної влади НБУ не відповідає, а органи державної влади не відповідають за зобов'язаннями НБУ, крім випадків, коли вони добровільно беруть на себе такі зобов'язання.

НБУ не відповідає за зобов'язаннями інших банків, а інші банки не відповідають за зобов'язаннями НБУ, крім випадків, коли вони добровільно беруть на себе такі зобов'язання.

НБУ та Кабінет Міністрів України проводять взаємні консультації з питань грошово-кредитної політики, розробки і здійснення загальнодержавної програми економічного та соціального розвитку. НБУ на запит КМУ надає інформацію щодо монетарних процесів. НБУ підтримує економічну політику КМУ, якщо вона не суперечить забезпеченню стабільності грошової одиниці України.

НБУ підзвітний Президенту України та ВРУ в межах їх конституційних повноважень. Підзвітність означає:

- призначення на посаду та звільнення з посади Голови НБУ ВРУ за поданням Президента України;
- призначення та звільнення Президентом України половини складу Ради НБУ;
- призначення та звільнення ВРУ половини складу Ради НБУ;
- доповідь Голови НБУ ВРУ про діяльність Національного банку;
- надання Президенту України та ВРУ двічі на рік інформації про стан грошово-кредитного ринку в державі.

2. Організаційна структура НБУ

Вищим органом управління НБУ є Рада НБУ. Керівним органом виступає Правління НБУ. Основними завданнями Ради НБУ є розроблення Основних засад грошово-кредитної політики та здійснення контролю за проведенням грошово-кредитної політики.

Рада НБУ аналізує вплив грошово-кредитної політики України на стан соціально-економічного розвитку України, вносить рекомендації Правлінню НБУ стосовно методів та форм прогнозування макропоказників економічного й соціального розвитку України, грошово-кредитної політики, політики курсоутворення, валютного регулювання, розвитку банківської системи, окремих нормативних актів з питань банківської діяльності, встановлює форми оплати праці працівників НБУ, визначає порядок покриття збитків та порядок відрахування доходів Державного бюджету тощо.

До складу Ради НБУ входять члени Ради НБУ, призначені Президентом України та ВРУ. Голова НБУ, який призначається на посаду ВРУ за поданням Президента України, входить до складу Ради НБУ за посадою. Президент

України та ВРУ призначають по 4 члени Ради НБУ. Строк повноважень членів Ради НБУ – сім років.

Раду НБУ очолює Голова, якого обирають члени Ради строком на три роки. Ним може бути особа, яка має повну вищу освіту у галузі економіки, фінансів чи права або науковий ступінь у галузі економіки, фінансів чи права і при цьому має не менше 10 років досвіду роботи в органі законодавчої влади або на керівних посадах в інших органах державної влади та державних органах, які забезпечують проведення та реалізацію державної фінансової, економічної чи правової політики, або на керівних посадах у міжнародних фінансових організаціях, або на керівних посадах у банку, або наукової роботи за фінансовою, економічною чи правовою тематикою та має бездоганну ділову репутацію, зокрема не має судимості, не погашеної і не знятої в установленому законом порядку.

Особа не може бути членом Ради НБУ, якщо вона має представницький мандат або є членом КМУ, або обіймає чи обіймала посаду керівника органу державної влади (заступника керівника) та іншого державного органу (якщо не минув один рік з дня її звільнення з такої посади), або є керівником (заступником керівника) підприємства, установи та організації, або є керівником політичної партії чи членом керівних органів політичної партії, є посадовою особою, яка перебуває у трудових відносинах або надає послуги відповідно до цивільно-правового договору юридичній особі, яка надає фінансові послуги і знаходиться під наглядом НБУ, або є власником істотної участі в такій юридичній особі.

Члени Ради НБУ за виконання своїх функцій отримують винагороду за рахунок НБУ. Засідання Ради НБУ проводяться один раз на квартал. Основні засади грошово-кредитної політики є обов'язковими для виконання Правлінням НБУ.

Іншим керівним органом НБУ України є Правління. **Правління НБУ** згідно з Основними засадами грошово-кредитної політики через відповідні монетарні інструменти та інші засоби банківського регулювання забезпечує реалізацію грошово-кредитної політики, організує виконання інших функцій та здійснює управління діяльністю НБУ. Рада НБУ не має права втручатися в оперативну діяльність Правління НБУ. Правління НБУ:

- 1) приймає рішення:
 - щодо надання пропозицій Раді Національного банку стосовно розроблення Основних засад грошово-кредитної політики;
 - щодо інструментів грошово-кредитної політики для реалізації Основних засад грошово-кредитної політики;
 - щодо банківського регулювання та нагляду;
 - щодо державного регулювання та нагляду за діяльністю на ринках небанківських фінансових послуг (крім діяльності на ринках цінних паперів та похідних (деривативів), професійної діяльності на фондовому ринку та діяльності у системі накопичувального пенсійного забезпечення);
 - щодо організації системи рефінансування;
 - щодо визначення та здійснення валютно-курсової політики,

валютного регулювання та управління золотовалютними резервами;

- щодо функціонування платіжних систем та організації розрахунків;
- про емісію валюти України та вилучення з обігу банкнот і монет;
- про встановлення та зміну облікової та інших процентних ставок

НБУ;

- про диверсифікацію активів Національного банку та їх ліквідності;
- про формування резервів та покриття фінансових ризиків НБУ;
- щодо мінімального розміру золотовалютного резерву;
- про перелік цінних паперів та інших цінностей, придатних для

забезпечення кредитів Національного банку;

- про умови допуску іноземного капіталу до банківської системи

України;

- про встановлення економічних нормативів для банків;
- про розмір та порядок формування обов'язкових резервів для

банків;

- про застосування заходів впливу (санкцій) до банків, інших

фінансових установ;

- про участь у міжнародних фінансових організаціях;
- про віднесення банку до категорії проблемних або

неплатоспроможних;

- видачу банківських ліцензій, а також ліцензій іншим юридичним особам у випадках, передбачених законом;

- приймає рішення про запровадження заходів захисту відповідно до Закону України «Про валюту і валютні операції».

- про встановлення вимог щодо формування буферів капіталу та їх значень для банків, банківських груп та підгруп банківських груп;

- про встановлення в умовах воєнного стану чи під час особливого періоду особливостей здійснення банківського регулювання та нагляду, у тому числі застосування до банків, небанківських фінансових заходів впливу (санкцій);

- про встановлення в умовах воєнного стану чи під час особливого періоду особливостей регулювання грошово-кредитного ринку та здійснення валютного регулювання та нагляду;

2) видає нормативно-правові акти НБУ.

Правління НБУ є колегіальним органом та складається з семи осіб: Голови НБУ, першого заступника та заступників Голови НБУ. Правління Національного банку очолює Голова НБУ. Рішення Правління Національного банку приймаються на колегіальній основі простою більшістю голосів.

Голова НБУ призначається на посаду ВРУ за поданням Президента України строком на сім років. Одна й та сама особа не може бути Головою НБУ більше ніж два строки поспіль. Засідання Правління Національного банку є правомочним, якщо на ньому присутні не менше чотирьох членів Правління Національного банку.

Головою НБУ може бути громадянин України, який постійно проживає в Україні, має повну вищу освіту у галузі економіки чи фінансів або науковий

ступінь у галузі економіки чи фінансів і при цьому має не менше 10 років досвіду роботи в органі законодавчої влади або на керівних посадах в інших органах державної влади та державних органах, які забезпечують проведення та реалізацію державної фінансової, економічної чи правової політики, або на керівних посадах у міжнародних фінансових організаціях, або на керівних посадах у банку, або наукової роботи за фінансовою, економічною чи правовою тематикою, а також яка здатна за своїми діловими, моральними якостями та станом здоров'я обіймати цю посаду, за умови що відомості про таку особу відсутні у Єдиному державному реєстрі осіб, які вчинили корупційні або пов'язані з корупцією правопорушення.

Особа не може бути Головою НБУ, якщо вона має представницький мандат або обіймає чи обіймала посаду керівника органу державної влади, іншого державного органу, Голови чи члена Ради НБУ (крім Голови НБУ), якщо не минув один рік з дня її звільнення з такої посади, або є державним службовцем, або є керівником політичної партії чи членом керівного органу політичної партії, або є працівником юридичної особи, у тому числі її керівником, чи входить до складу керівного органу юридичної особи або є прямим чи опосередкованим власником акцій юридичної особи, державне регулювання та нагляд за діяльністю якої здійснює НБУ. На час перебування на посаді Голова НБУ зупиняє членство в політичній партії.

Структура Національного банку будується за принципом централізації з вертикальним підпорядкуванням. До структури Національного банку входять центральний апарат, відокремлені підрозділи та юридичні особи, створені Національним банком для забезпечення його діяльності, які здійснюють діяльність виключно в межах завдань та функцій Національного банку, встановлених законом.

Процес централізації функцій НБУ та вихід із мережевої системи, за якої Національний банк мав територіальні управління, було розпочато ще у 2015 р. у всіх регіонах України. До того часу всі функції центрального банку повністю дублювалися на місцях в територіальних управліннях. Із початком централізації починаючи з 2015 року НБУ фактично звузив свою представленість у регіонах до двох функцій: забезпечення готівкового обігу та підтримки роботи відділів по роботі з громадянами та юридичними особами «Єдине вікно». Станом на сьогодні регулятор централізує ці функції наступним чином: керівництво готівковим обігом буде централізовано здійснюватися з Києва.

Подібна передача повноважень щодо забезпечення готівкового обігу відповідає новій Концепції організації готівкового обігу в Україні, прийнятої Правлінням НБУ 11 серпня 2016 р. Це дало змогу максимально спростити внутрішні процеси, підвищити ефективність та контрольованість операцій, усунути дублювання функцій і оптимізувати витрати.

3. Функції Національного банку України

Відповідно до Конституції України основною функцією НБУ є

забезпечення стабільності грошової одиниці України. При виконанні своєї основної функції НБУ має виходити із пріоритетності досягнення та підтримки цінової стабільності в державі. На виконання своєї основної функції НБУ сприяє фінансовій стабільності, в тому числі стабільності банківської системи. НБУ також сприяє додержанню стійких темпів економічного зростання та підтримує економічну політику КМУ за умови, що це не перешкоджає досягненню цілей.

Крім цього, НБУ виконує інші функції, визначені Законом України «Про Національний банк України», зокрема:

- відповідно до розроблених Радою НБУ Основних засад грошово–кредитної політики, визначає та проводить грошово–кредитну політику;
- монопольно здійснює емісію національної валюти України та організує її обіг;
- виступає кредитором останньої інстанції для банків і організовує систему рефінансування (банк банків);
- встановлює для банків правила проведення банківських операцій, бухгалтерського обліку і звітності, захисту інформації, коштів та майна;
- визначає систему, порядок і форми платежів, у тому числі між банками;
- визначає напрями розвитку сучасних електронних банківських технологій, створює, координує та контролює створення електронних платіжних засобів, платіжних систем, національної системи електронної дистанційної ідентифікації НБУ (системи BankID НБУ), встановлює умови взаємодії суб'єктів у цих системах, контролює створення платіжних інструментів, систем автоматизації банківської діяльності та засобів захисту банківської інформації;
- здійснює банківське регулювання та нагляд;
- здійснює регулювання та нагляд за діяльністю небанківських фінансових установ;
- веде Державний реєстр банків, здійснює ліцензування банківської діяльності;
- веде Державний реєстр фінансових установ, реєстр колекторських компаній;
- складає платіжний баланс, здійснює його аналіз та прогнозування;
- валютне регулювання, визначає порядок здійснення операцій в іноземній валюті, організовує і здійснює валютний нагляд за банками, а також небанківськими фінансовими установами та операторами поштового зв'язку, які отримали ліцензію на здійснення валютних операцій;
- забезпечує накопичення та зберігання золотовалютних резервів та здійснення операцій з ними та банківськими металами;
- організовує та здійснює інкасацію коштів та перевезення валютних цінностей, видає юридичним особам ліцензії на надання банкам послуг з інкасації, зупиняє, поновлює та відкликає їх;
- здійснює нагляд (оверсайт) платіжних систем та систем розрахунків;

- здійснює державне регулювання та нагляд у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення за банками та філіями іноземних банків;
- організовує роботу та здійснює заходи з підвищення фінансової грамотності населення;
- аналізує стан грошово–кредитних, фінансових, цінних показників тощо.

Основні напрями, за якими відбувається взаємодія між центральним банком та банківською системою, є:

- проведення грошово–кредитної політики;
- організація регулювання готівкового грошового обігу;
- рефінансування банківських установ (внаслідок виконання центральним банком функції «банку банків» або останнього кредитора);
- здійснення банківського нагляду та банківського регулювання.

4. Принципи функціонування Національного банку України

Принципи діяльності НБУ можна визначити як закріплені в законі, обов'язкові для виконання основоположні ідеї й положення, які найбільш повно і всебічно відображають особливості побудови НБУ та правовідносин, що виникають у зазначеній сфері. До принципів відносять такі.

1. Принцип законності – НБУ виконує лише ті функції, які визначені законодавством.

2. Принцип нормотворчості центрального банку. Підзаконні нормативно- правові акти з питань регулювання банківської діяльності, проведення банківських операцій, здійснення банківського нагляду тощо можуть прийматися виключно НБУ і є обов'язковими для органів державної влади і органів місцевого самоврядування, банків, підприємств, організацій та установ незалежно від форм власності, а також для фізичних осіб.

Нормативно-правові акти НБУ видаються у формі постанов Правління НБУ, інструкцій, положень, правил і не можуть суперечити законам України та іншим законодавчим актам України, а також не мають зворотної сили.

3. Принцип незалежності НБУ. НБУ:

- в межах наданої йому компетенції є незалежним;
- не допускається втручання органів законодавчої та виконавчої влади або їх посадових осіб у виконання функцій і повноважень Ради НБУ чи Правління інакше, як у визначених Законом межах.

4. Принцип економічної самостійності. Відповідно до нього НБУ є економічно самостійним органом, який здійснює видатки за рахунок власних доходів у межах затвердженого кошторису, а у визначених законодавством випадках – також за рахунок Державного бюджету України.

В межах виконання зазначеного принципу Нацбанк може виконувати такі операції для забезпечення своїх функцій:

- ✓ надавати кредити комерційним банкам та іншим фінансово-кредитним установам для підтримки ліквідності за ставкою, не нижчою від ставки рефінансування НБУ;
- ✓ купувати та продавати на вторинному ринку цінні папери тощо. Обмеження діяльності банку полягає в забороні Нацбанку:
- ✓ бути акціонером або учасником банків та інших підприємств, установ;
- ✓ здійснювати операції з нерухомістю, крім тих, що пов'язані із забезпеченням діяльності банку та його установ;
- ✓ здійснювати торговельну, виробничу, страхову та іншу діяльність, яка не відповідає його функціям.

5. Принцип організації НБУ на базі державної власності. Статутний капітал НБУ є державною власністю.

6. Принцип здійснення діяльності без мети отримання прибутку.

7. Принцип централізації. У статті 22 Закону «Про Національний банк України» зазначено, що структура НБУ будується за принципом централізації з вертикальним підпорядкуванням.

9. Принцип єдності системи центрального банку передбачає, що всім елементам системи притаманні спільність цілей, завдань, єдність організаційної побудови та здійснюваних функцій, а також методів їх здійснення та форм реагування на порушення чинного законодавства.

10. Принцип колегіальності управління. Вищим органом управління НБУ є Рада НБУ. Керівним органом виступає Правління НБУ. Обидва органи є колегіальними.

11. Принцип дотримання банківської таємниці. У вичерпному розумінні цей принцип означає: закріплення в діючих законодавчих актах переліку відомостей, що складають банківську таємницю; право клієнта фінансово-кредитної організації або центрального банку на збереження в таємниці та нерозголошення зазначених відомостей; обов'язок фінансово-кредитної установи та центрального банку забезпечити дотримання відомостей, що складають банківську таємницю, а також відповідальність за їх розголошення.

Рекомендована література:

Базова: [1, 2, 3, 5, 6, 15, 16, 17, 19, 20]

Допоміжна: [1, 2, 5, 11, 13, 15, 21, 23, 24, 26,28]

Інформаційні ресурси: [1, 2, 3, 4]

ТЕМА 3. ЕМІСІЯ ГРОШЕЙ ТА РЕГУЛЮВАННЯ ГОТІВКОВОГО ГРОШОВОГО ОБІГУ

План

1. Суть емісії грошей та її види.
2. НБУ як регулятор готівкового грошового обігу.
3. Захист грошових знаків від підроблення.
4. Касове обслуговування комерційних банків Національним банком.

Ключові слова: емісія грошей, готівкова емісія, безготівкова емісія, емісійні операції, валютний канал, кредитний канал, фондовий канал, регулятор, платіжні знаки, захисні елементи, касові операції, інкасаторські компанії, уповноважений банк.

1. Суть емісії грошей та її види

Емісія грошей – випуск в обіг нових грошових знаків. Розрізняють **емісію готівкову** та **безготівкову**. **Готівкова емісія грошей** є однією із найважливіших функцій центрального банку, якому належить монопольне право емісії національної валюти та організації її обігу. Готівкову емісію грошей НБУ центральний банк здійснює, виходячи з потреб розвитку споживчого ринку, рівня інфляції, доходів громадян тощо. Здійснюючи емісію грошей, центральний банк намагається забезпечити таку кількість грошей в обігу, яка необхідна для обслуговування процесу обміну товарами та послугами в економіці.

Емісія грошей дає їх емітенту емісійний дохід, розмір якого визначається як різниця між сумою емісії та витратами на виготовлення грошових знаків. Емісійний дохід надходить у розпорядження центральних банків та використовується для забезпечення виконання ними своїх функцій.

Безготівкова емісія грошей здійснюється комерційними банками на основі залучення депозитів і видачі банківських кредитів. При цьому емісія грошей може здійснюватися лише всією банківською системою, а не одним чи кількома комерційними банками. Цей процес відбувається завдяки функціонуванню механізму грошового (банківського) мультиплікатора, який на основі кредитування економіки дозволяє збільшити грошову масу.

Емісія грошей в історичному плані – це найдавніша функція центральних емісійних банків. У ХХ ст. емісійна діяльність центральних банків зазнала істотних змін. По-перше, усі країни світу поступово перейшли до застосування в обороті виключно неповноцінних грошей. У сучасних умовах центральні банки емітують в оборот грошові знаки, відмовившись від зобов'язання обмінювати їх на золото за офіційною ціною. Таким чином, емісія грошей основана на довірі до емітента. Забезпеченням грошових знаків

виступає, на відміну від епохи золотого стандарту, не золотий запас емісійного банку, а переважно цінні папери в портфелі центрального банку.

Емісійні операції являють собою як випуск в обіг коштів, так і вилучення їх з обігу. Якщо гроші випускаються виокремлено до можливостей економіки виробити адекватну кількість товарів та послуг, то вони починають знецінюватись і виникає інфляція. Саме тому обсяг емісії коштів розраховується на підставі прогнозних показників розвитку економіки: обсягу ВВП, інфляції, параметрів бюджету та інше. Центральні банки не кредитують уряд для покриття бюджетного дефіциту, оскільки такі гроші не будуть мати відповідного товарного покриття і призведуть до інфляції. Неконтрольована емісія грошей призводить до розбалансування грошового ринку, знецінення національної валюти, зростання інфляції та порушення основних економічних пропорцій. Пряме кредитування дефіциту державного бюджету за рахунок емісії грошей в Україні заборонено з 1996 р.

Механізм здійснення емісійних операцій зазнав суттєвих змін у сучасних умовах господарювання. Наразі емісія грошей відбувається виключно в безготівковій формі шляхом зарахування відповідної суми коштів на кореспондентські рахунки банків в центральному банку. Коли ж гроші вилучаються з обігу, то відповідна сума, навпаки, списується з цих рахунків.

Процедура емісії безготівкових грошей суворо регламентована. Випуск коштів здійснюється через валютний, фондовий та кредитний канали і забезпечується отриманням Національним банком еквівалентного обсягу іноземної валюти або ліквідних фінансових інструментів, завдяки чому за потреби через ці канали відбувається вилучення коштів з обігу.

Через **валютний канал** гроші випускаються/вилучаються шляхом здійснення НБУ операцій з купівлі/продажу іноземної валюти на міжбанківському ринку. До останнього часу монетарна політика НБУ у зв'язку із значними обсягами залучення іноземного капіталу і прив'язкою курсу гривні до долара США майже повністю була підпорядкована валютній політиці. Останніми роками близько 99 % емісії гривні здійснювалося через валютний канал, шляхом реалізації валютно-курсової політики центрального банку. Валютний канал, як правило, властивий сировинним та експортозалежним економікам.

Через **фондовий канал** кошти випускаються/вилучаються шляхом здійснення НБУ операцій з купівлі/продажу на відкритому ринку державних цінних паперів. Фондовий канал використовується для покриття дефіциту бюджету.

Через **кредитний канал** кошти випускаються шляхом здійснення НБУ підтримки ліквідності банків через механізми рефінансування. При цьому кошти випускаються під відповідне забезпечення (яке надається НБУ в заставу) та на визначений термін, після якого повертаються до НБУ і вилучаються з обігу.

До основних функцій, які виконує емісія грошей, відносять:

1. Забезпечення національної економіки засобами обігу, платежу, нагромадження для належного її функціонування. Кількість грошей,

необхідна для функціонування економіки, залежить від суми вартості усіх вироблених за відповідний період товарів і послуг, рівня розвитку кредитних операцій, системи банківських розрахунків, а також швидкості обігу грошей.

2. Здійснення антициклічного регулювання економіки. Під час кризи і стагнації центральний банк у контексті спільної з урядом стратегії сприяє поживленню економіки через емісію грошей у визначених межах. Іншим аспектом цієї функції емісії грошей є підтримка стабільності національної валюти.

Незважаючи на заборону кредитування дефіциту державного бюджету НБУ з початку війни безпосередньо профінансував держбюджет через купівлю військових облігацій на 225 млрд грн. (станом на серпень 2022 р.). НБУ закладає надруге півріччя 2022 року емісію національної валюти у розмірі 180 млрд грн, по 30 млрд грн на місяць. Наступного року потреба в емісії залишатиметься, але її обсяг знизиться вдвічі.

2. НБУ як регулятор готівкового грошового обігу

Загальну суму коштів на коррахунках банків, а також готівкових коштів, які знаходяться в обігу, називають базовими грошима, або **монетарною базою**. Тобто це той обсяг коштів, який випущений на даний момент в обіг центральним банком. Згідно з чинним законодавством гривня є єдиним платіжним засобом на території України. Усі фізичні та юридичні особи зобов'язані приймати гривню на території України без будь-яких обмежень за всіма видами платежів, а також для зарахування на рахунки, вклади та для переказів.

На НБУ як регулятора готівкового грошового обігу покладено завдання монополювати емісію національної валюти (емісійний центр держави) та організувати готівковий грошовий обіг. Це завдання покладено на Департамент грошового обігу.

Для забезпечення організації готівкового грошового обігу Національний банк здійснює:

- виготовлення банкнот і монет;
- зберігання банкнот і монет безпосередньо або у банках, уповноважених ними зберігання;
- визначення вимог до банків, уповноважених на зберігання банкнот та монет, встановлення порядку зберігання такими банками банкнот і монет та проведення операцій із ними;
- створення резервних фондів банкнот і монет;
- встановлення номіналів, систем захисту, платіжних ознак та дизайну банкнот та монет;
- встановлення порядку заміни пошкоджених банкнот і монет;
- встановлення правил випуску в обіг, обробки, зберігання, інкасації, перевезення, вилучення з обігу та знищення готівки;
- визначення порядку ведення касових операцій для банків, інших фінансових установ, підприємств і організацій;

- визначення вимог стосовно технічного стану і організації охорони приміщень банків, їх відокремлених підрозділів.

Україна має замкнутий цикл з виробництва грошей, а саме: Банкнотно-монетний двір і Фабрику банкнотного паперу. Готівкові гроші виготовляються за допомогою друкарського верстата на Банкнотно-монетному дворі НБУ. Банкноти всіх номіналів виготовляються на спеціальному білому папері з водяними знаками. Однак в обіг готівкові гроші випускаються виключно в обмін на безготівкові.

Відбувається це в процесі економічної діяльності. При виникненні у клієнтів банків потреб в готівкових коштах (наприклад, для виплати заробітної плати працівникам), банки отримують готівкові кошти в Національному банку з одночасним списанням еквівалентної суми безготівкових коштів з їхнього кореспондентського рахунку в Національному банку. На загальний обсяг грошей в обігу операції перетворення безготівкових коштів в готівкові не впливають.

Національний банк України визначає дизайн грошових знаків. Значного поширення набула думка про те, що грошові знаки є візитною картою держави. Тому Україна, як і інші країни, намагається відобразити на своїх банкнотах і монетах предмети національної гордості, ознайомити зі своєю історією, культурою, природою, традиціями. На лицьовому боці банкнот розміщено портрети видатних діячів України, написи «Україна» або «Національний банк України», вказано номінал банкнот словами та цифрами. Національний банк України затверджує графічний знак гривні. Він складається з двох елементів. Перший і основний елемент базується на рукописному варіанті зображення літери г (кирилиця) як першої літери у назві «гривня». Другий елемент – це дві горизонтальні паралельні прямі, які втілюють ідею стабільності гривні. Графічний знак може розміщуватися як перед номіналом, так і після нього.

НБУ розробляє систему захисту грошових знаків від підроблення (фальсифікації) та встановлює ознаки платіжності грошових знаків, а також ступеня зношеності та пошкодження (відповідно до «Правил визначення платіжних ознак та обміну банкнот, розмінних та обігових монет національної валюти України № 134»), поділяє грошові знаки на платіжні і неплатіжні.

Платіжні грошові знаки поділяються таким чином: придатні до обігу банкноти і монети; не придатні до обігу банкноти і монети, а саме: зношені банкноти і монети; значно зношені та пошкоджені банкноти і монети. Такі грошові знаки підприємства не повинні приймати як платіж.

Неплатіжні грошові знаки поділяються таким чином:

- дуже пошкоджені банкноти і монети. Такі грошові знаки не приймаються до платежів підприємствами й організаціями, а банками – до обміну на придатні до обігу банкноти і монети;

- фальшиві банкноти і монети;

- перероблені банкноти. Переробленням вважається наклеювання, малювання, друкування тексту або цифр, що змінюють номінал банкноти.

Фальшиві та перероблені грошові знаки вилучаються банками з обігу і

передаються для дослідження та офіційного висновку НБУ. НБУ має виключне право на вилучення з обороту неплатіжних і не придатних для обігу грошових знаків. Про виявлення підроблених грошових знаків інформують правоохоронні органи. Національний банк та банки не зобов'язані відшкодовувати знищені, загублені, фальшиві, підроблені, а також такі, що стали недійсними, банкноти та монети

НБУ виготовляє і реалізує пам'ятні і ювілейні монети. Це монети різних номіналів, виготовлені з різних металів. Тематика пам'ятних і ювілейних монет необмежена. Це може бути історія, пам'ятки, видатні особистості, знаменні дати, культура, література, спорт, легенди, природа, релігія тощо. Департамент грошового обігу реалізує пам'ятні та ювілейні монети комерційним банкам, товариствам нумізматів, ювелірним магазинам, іншим торговельним організаціям. В Центральному сховищі НБУ працюють автоматизовані системи оброблення банкнот. Використання таких систем забезпечує автоматизоване перерахування банкнот, їх сортування на придатні та зношені, контроль справжності банкнот і виявлення фальшивих, пакування зношених банкнот та облік всіх операцій обробки.

Усі резервні фонди готівки Національного банку зберігаються в м. Києві у Центральному сховищі.

Національний банк України здійснює аналіз стану, структури та динаміки готівкового обігу і розробляє заходи щодо його вдосконалення. Хоча частка готівки у загальному обсязі грошової маси в Україні постійно зменшується, але це відбувається невисокими темпами. Це пояснюється рядом **об'єктивних причин**, серед яких найвагомішими можна вважати:

- високий рівень тіньової економіки та здійснення розрахунків готівкою позабанківською системою;
- нерозвиненість фінансових ринків;
- недовіра населення до фінансової системи держави і, як наслідок, осідання значних обсягів грошових коштів на руках у населення, а не на банківських рахунках;
- високий податковий тиск на виробників;
- низька платіжна дисципліна суб'єктів господарювання;
- незначна частка безготівкових форм розрахунків за придбані товари і надані.

Основну частину сукупного грошового обігу складає безготівковий обіг, чому сприяють дії НБУ, спрямовані на встановлення граничної суми розрахунків готівкою. Так, згідно з Положенням про ведення касових операцій у національній валюті в Україні передбачена гранична сума розрахунку готівкою між фізичною особою та підприємством протягом одного дня в розмірі 50 тис. грн, а також фізичних осіб між собою за договорами купівлі-продажу, які підлягають нотаріальному посвідченню, у розмірі 50 тис. грн.

Суб'єкти господарювання (підприємства / підприємці) мають право між собою здійснювати розрахунки готівкою протягом одного дня за одним або кількома платіжними документами – у розмірі до 10 тис. грн. включно.

Платежі понад установлені граничні суми проводяться через банки без

відкриття рахунку, шляхом переказу коштів з поточного рахунку на поточний рахунок або внесення коштів до банку для подальшого їх переказу на поточні рахунки в банку.

Приклад. Фізична особа інвестує кошти в придбання нерухомості на первинному ринку/купує новий автомобіль/купує ювелірний виріб вартістю 70 000грн. у юридичної особи (фізичної особи-підприємця).

Фізична особа може розрахуватися:

- 1) перерахувати кошти з свого поточного рахунку на рахунок отримувача в розмірі 70 000 грн.;
- 2) внести до каси банку готівку у сумі 70 000 грн. для перерахування та зарахування на рахунок юридичної особи (фізичної особи-підприємця).

3. Захист грошових знаків від підроблення

НБУ розробляє систему захисту грошових знаків від підроблення (фальсифікації). Основні елементи захисту грошових знаків від підроблення поділяються на дві групи:

- елементи захисту, які технологічно реалізуються в процесі виготовлення паперу і розміщуються в товщі чи на поверхні паперу;
- елементи захисту, які використовуються безпосередньо під час друкування банкнот (рельєфні елементи, плоский друк, безперервний друк, райдужний друк, орловський друк, мікротекст, суміщені малюнки, флюоресцентні захисні елементи, антисканерна сітка, латентне зображення, знак для людей з послабленим зором та інші елементи захисту).

Характеристика основних захисних елементів банкнот:

1. Водяний знак – зображення світлими лініями ТРИЗУБА, яке утворене внутрішньою структурою паперу, повторюється по всій площі банкноти і видиме при розгляді банкноти проти світла, портрета, що утворене внутрішньою структурою паперу і яке повторює портрет, надрукований на лицьовому боці банкноти.

2. Захисна стрічка – у товщі паперу між водяним знаком та портретом вертикально розміщена полімерна металізована стрічка шириною приблизно 1,3 мм, яку видно при розгляданні банкноти проти світла як темну смужку з прозорим написом .

3. Рельєфні елементи – елементи друку в банкнотах, які виступають над поверхнею паперу, шершавість яких відчувається на дотик кінчиками пальців.

4. Суміщений малюнок – малюнок, розташований в одному місці на лицьовому та зворотному боках банкноти, усі елементи якого збігаються та доповнюють один одного при розгляді банкноти проти світла (орнамент із лівого боку банкноти).

5. Райдужний друк – поступовий перехід одного кольору захисної сітки, виконаної суцільними лініями без розривів, в інший.

6. Антисканерна сітка – розташовані під різними кутами тонкі лінії, які при копіюванні або скануванні банкноти утворюють на копії «муар» (захисні сітки).

7. Кодоване латентне зображення – приховане цифрове зображення номіналу, видиме при розгляданні банкноти на рівні очей під гострим кутом протисвітла при її повороті на 45 градусів.

8. Мікротекст – напис безперервно повторюваного слова «Україна» та аббревіатури «НБУ», які можна прочитати за допомогою збільшувального скла.

9. Знак для сліпих – рельєфний елемент, розміщений у лівому нижньому куті лицьового боку банкнот, який відчувається на дотик кінчиками пальців і визначає номінал банкноти.

10. Видимі захисні волокна – хаотично розміщені в товщі та на поверхні паперу з двох боків банкноти сині та червоні волокна.

11. Невидимі захисні волокна – хаотично розміщені в товщі та на поверхні паперу з двох боків банкнот волокна, які в ультрафіолетових променях флуоресціюють зеленим, синім, жовтим і блакитним світлом.

12. Флуоресцентний номер – надрукований методом високого друку чорною фарбою номер банкноти, який в ультрафіолетових променях флуоресціює зеленим та світло-червоним світлом.

13. Магнітний номер – надруковані методом високого друку чорною фарбою горизонтально в один рядок, рівно та з однаковим інтервалом між цифрами серія та номер банкноти, які мають магнітні властивості.

14. Прихований номінал – надрукований в центрі лицьового боку банкноти, невидимою фарбою номінал, який в ультрафіолетових променях флуоресціює зеленим світлом.

15. Флуоресцентний друк – елементи дизайну лицьового боку і зворотного боку банкнот та кодований малюнок, які в ультрафіолетових променях флуоресціюють жовтим, зеленим або жовто-зеленим світлом (в залежності від номіналу).

16. Високий друк – друк, яким виконано номери банкнот. Він залишає на папері потовщений із країв штриха відбиток фарби і рельєфний заглиблений слід. На зворотному боці папір, як правило, має опуклий рельєфний відбиток.

17. Орловський друк – різкий перехід одного кольору у інший без розривів, накладання або зміщення ліній малюнка (портрет, написи, стрічки, орнаменти).

4. Касове обслуговування комерційних банків Національним банком

НБУ здійснює касове обслуговування банку (філії, відділення) незалежно від його місцезнаходження на підставі договору.

Касові операції комерційних банків:

- отримання банком (філією, відділенням), інкасаторською компанією у НБУ готівки, здавання придатної та не придатної до обігу готівки;
- вилучення з обігу сумнівних банкнот (монет) та надсилання їх на дослідження до НБУ.

Банки можуть купувати готівку в уповноважених банках, інкасаторських компаніях, НБУ. Перевезення готівки між банками (підрозділами банків різних юридичних осіб) здійснюється тільки підрозділом інкасації коштів банку або інкасаторською компанією.

Інкасаторські компанії – юридичні особи, які отримали ліцензію НБУ на надання банкам послуг з інкасації та зберігання готівки.

Послуги з інкасації – це перелік послуг, до яких належать: отримання валютних цінностей із відділень банку, банкоматів, пунктів обміну валют, у клієнтів банку, у тому числі з ПТКС, і доставка їх до кас банків або до кас інкасаторських компаній, які здійснюють оброблення та зберігання готівки.

Інкасацію здійснюють:

- 1) банки України, їх філії (відділення), філії іноземних банків та клієнтів цих банків;
- 2) інкасаторські компанії на підставі відповідної ліцензії Національного банку;
- 3) підрозділи перевезення цінностей НБУ (інкасатори НБУ). Підрозділу інкасації банку має містити не менше трьох осіб.

Банк (філія банку, що має окремий код банку), для отримання та здавання готівки (придатної, невідсортованої та не придатної до обігу) завчасно надсилає до НБУ електронними засобами заявки на видачу готівки, вивезення придатних і не придатних до обігу банкнот і монет за підписом уповноваженої особи банку. НБУ розглядає заявки на видачу банкам (філіям, відділенням), інкасаторським компаніям готівки і, ураховуючи фактичну наявність банкнот і монет у запасах готівки, визначає остаточні обсяги видачі готівки. НБУ здійснює видачу банкам готівки за умови надходження до НБУ відповідних сум із кореспондентських рахунків банків (філій). Інкасатори отримують у НБУ готівку відповідно до вимог Інструкції з організації інкасації коштів та перевезення валютних цінностей банків в Україні.

НБУ організовує інкасацію і перевезення банкнот і монет та інших цінностей. Він розробляє нормативну базу, що регламентує порядок інкасації та перевезення цінностей, видає ліцензії на право здійснення цієї діяльності. У структурі НБУ є підрозділи, які здійснюють перевезення готівки від Центрального сховища до банків, вивезення надлишків та зношених грошових знаків у зворотному напрямку, доставку готівки за заявками комерційних банків, координують та контролюють діяльність підрозділів інкасації в комерційних банках.

НБУ в межах реалізації Концепції організації готівкового обігу продовжує побудову делегованої моделі організації готівкового обігу із залученням уповноважених банків. Суть делегованої моделі організації готівкового обігу полягає у тому, що НБУ делегує частину функцій, які він

виконує в регіонах, іншим учасникам ринку – уповноваженим банкам та Cash-in-Transit (CIT)-компаніям.

Уповноважений банк – банк, щодо якого Правління НБУ прийняло рішення про надання йому повноважень на зберігання запасів готівки Національного банку відповідно до вимог **Положення про критерії та порядок відбору банків, які можуть залучатися до зберігання запасів готівки Національного банку України**, затвердженого постановою Правління Національного банку України від 28 вересня 2016 року № 389.

Сьогодні функції зберігання запасів готівки Національного банку та проведення операцій із ними в усіх регіонах країни виконують підрозділи п'яти уповноважених банків: АТ «Ощадбанк», АТ КБ «ПриватБанк», АТ «Райффайзен Банк», АТ «ПУМБ», АТ «УКРСИББАНК».

НБУ здійснює відбір банків, які можуть залучатися до зберігання запасів готівки НБУ та здійснення операцій з ними:

1) держава володіє часткою статутного капіталу в такому банку понад 75 % або контрольний пакет банку належить міжнародним фінансовим та банківським установам, що мають міжнародний рейтинг інвестиційного класу, підтверджений у бюлетені однієї з провідних світових рейтингових компаній, або банк, який включено НБУ до переліку системно важливих.

Однак банки не залучатимуться до зберігання запасів готівки НБУ та здійснення операцій з ними, якщо до них, до їх керівників або до власників істотної участі в них застосовано санкції іноземними державами (крім держави, що здійснює збройну агресію проти України), міждержавними об'єднаннями, міжнародними організаціями або Україною;

2) банк здійснює інкасацію коштів та перевезення валютних цінностей та/або користується послугами з інкасації інших банків та/або юридичних осіб, які отримали ліцензію НБУ на надання банкам послуг з інкасації.

Банк для участі у відборі уповноважених банків подає до Національного банку письмове звернення, яке має містити інформацію про:

1) частку статутного капіталу, якою володіє держава в зазначеному банку, або належність контрольного пакета акцій банку міжнародним фінансовим та банківським установам, що мають міжнародний рейтинг інвестиційного класу, або про включення банку до переліку системно важливих банків;

2) дотримання встановлених економічних нормативів упродовж останніх шести місяців, що передують даті подання банком звернення;

3) дотримання порядку формування обов'язкових резервів упродовж останніх шести звітних періодів, що передують даті подання банком звернення;

4) те, що немає потреби в додатковій капіталізації;

5) нездійснення ризикової діяльності, що загрожує інтересам вкладників чи інших кредиторів банку;

6) незастосування НБУ протягом останніх шести місяців заходів впливу у вигляді обмеження, зупинення чи припинення здійснюваних банком

операцій або віднесення банку до категорії проблемних;

7) дотримання банком, який включено НБУ до переліку системно важливих, установлених вимог щодо діяльності системно важливих банків;

8) відповідність технічного стану приміщень касових вузлів (включаючи сховища та/або сейфи) вимогам НБУ щодо відокремлених підрозділів банку, у яких планується зберігання запасів готівки;

9) наявність розгалуженої мережі відокремлених підрозділів банку (із представництвом у кожному регіоні) на території України;

10) незастосування протягом останніх 12 місяців іноземними державами (крім держави, що здійснює збройну агресію проти України), міждержавними об'єднаннями, міжнародними організаціями або Україною санкцій до банку, його керівників та/або до власників істотної участі в ньому;

11) наявність у власності банку державних облігацій України, які не обтяжені будь-якими іншими зобов'язаннями, що можуть бути передані в забезпечення Національному банку;

12) досвід роботи банку з організації касового обслуговування та здійснення перевезення валютних цінностей та інкасації коштів;

13) обсяги касових оборотів банку та здійснення перевезення банком валютних цінностей та інкасації коштів за три останні роки;

14) обсяги отриманих підкріплень та зданих надлишків банкнот і монет від/допідрозділів Національного банку за три останні роки тощо;

15) зобов'язання банку:

- протягом першого року діяльності в статусі уповноваженого банку забезпечити зберігання запасів готівки НБУ в сумі не менше 1 млрд грн у цілому на банк;

- забезпечити наявність щонайменше одного відокремленого підрозділу в регіоні не менше ніж у 30% областей протягом двох років діяльності в статусі уповноваженого банку, у 60% областей протягом чотирьох років діяльності в статусі уповноваженого, 80-100% областей протягом шести років діяльності в статусі уповноваженого банку.

Рекомендована література:

Базова: [1, 2, 3, 8, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20]

Допоміжна: [1, 2, 3, 12, 20]

Інформаційні ресурси: [1, 2, 3, 4, 5]

ТЕМА 4. РЕФІНАНСУВАННЯ БАНКІВ

План

1. Сутність та загальні вимоги Національного банку України до банків у разі здійснення рефінансування.

2. Рефінансування банків шляхом надання кредитів овернайт.

3. Порядок проведення тендерів з підтримання ліквідності банків.
4. Операції Національного банку з депозитними сертифікатами.
5. Проведення операцій з купівлі (продажу) державних облігацій України.

Ключові слова: рефінансування банків, інструменти грошово – кредитного ринку, кредит овернайт, кількісний тендер, процентний тендер, операції репо, депозитний сертифікат, державні облігації, цінні папери, регулювання

1. Сутність та загальні вимоги Національного банку України до банків у разі здійснення рефінансування

Національний банк України є банком банків, тобто кредитором останньої інстанції. Тільки він здатний задовольнити зростаючу потребу економіки в кредитних ресурсах. У разі, коли комерційні банки та інші кредитні установи використали всі інші можливості для розширення своєї ресурсної бази шляхом рефінансування акти- вів на ринку цінних паперів або на міжбанківському кредитному ринку, вони зверта- ються до Національного банку.

Рефінансування банків – це операції з надання банкам кредитів у встановленому Національним банком порядку.

Національний банк для регулювання ліквідності банків, виконання функції кре- дитора останньої інстанції, з врахуванням поточної ситуації на грошово-кредитному ринку застосовує такі **інструменти**:

- операції з рефінансування (постійно діюча лінія рефінансування для надання банкам кредитів овернайт, кредити рефінансування);
- операції репо (операції прямого репо, операції зворотного репо);
- операції з власними борговими зобов'язаннями (депозитні сертифікати овернайт та до 90 днів);
- операції з державними облігаціями України.

Національний банк здійснює регулювання ліквідності банків у межах визначених монетарних параметрів та в обсягах, які потрібні для їх збалансування та управління грошово-кредитним ринком. Обсяг наданих Національним банком банку кредитів ре- фінансування (крім кредиту овернайт) та коштів за операціями прямого репо, у тому числі з врахуванням поданої заявки, не повинен перевищувати 50% розміру регуля- тивного капіталу банку, розрахованого за даними балансу на останню звітну дату.

Національний банк з метою вилучення надлишкової ліквідності може проводити з банками операції зворотного репо та здійснювати емісію власних боргових зобов'язань на відповідний період.

З метою регулювання грошово-кредитного ринку, активізації проведення міжбанківських операцій з цінними паперами, а також для сприяння встановленню котиру- вальних цін на них Національний банк здійснює операції з державними облігаціями України та, враховуючи стан грошово-кредитного

ринку, може проводити операції купівлі (продажу) інших цінних паперів на відкритому ринку.

Національний банк може прийняти рішення про підтримання ліквідності банку через відповідні інструменти рефінансування, якщо банк дотримується таких основних **вимог**:

- строк діяльності – не менше ніж один рік після отримання банківської ліцензії;
- має банківську ліцензію та генеральну ліцензію на здійснення валютних операцій;
- має активи, які можуть бути прийняті Національним банком у заставу;
- не має простроченої заборгованості (основна сума кредиту та проценти за користування ним) за кредитами Національного банку та є платоспроможним

Національний банк здійснює рефінансування банків за процентною ставкою, що не нижча, облікової ставки Національного банку, і яка протягом дії кредитного договору не підлягає коригуванню.

Для нарахування процентів строк користування кредитом згідно з умовами кредитного договору між Національним банком та банком починається з дня надходження коштів на кореспондентський рахунок банку і закінчується в день, який передує даті повернення коштів.

Облік кредитів рефінансування здійснюється відповідно до нормативно-правових актів Національного банку з питань бухгалтерського обліку.

2. Рефінансування банків шляхом надання кредитів овернайт

Національний банк здійснює підтримку короткострокової (миттєвої) ліквідності банку в національній валюті через постійно діючу лінію рефінансування шляхом надання кредиту овернайт.

Кредит овернайт – кредит, який наданий банку Національним банком за оголошеною процентною ставкою через постійно діючу лінію рефінансування на термін до наступного робочого дня.

Обов'язковою умовою для подання банком заявки на одержання кредиту овернайт є укладення відповідного генерального кредитного договору.

Національний банк може надавати банкам кредити овернайт:

- під забезпечення державними облігаціями України (крім облігацій зовнішньої державної позики України) або депозитними сертифікатами (кредит овернайт під забезпечення);
- без забезпечення (кредит овернайт бланковий).

Національний банк у повідомленні про підтримку ліквідності банку через лінію рефінансування шляхом надання кредиту овернайт залежно від ситуації на грошово-кредитному ринку може визначати вид кредиту овернайт (під забезпечення, бланковий).

Національний банк може встановлювати згідно зі своїми розпорядчими

документами максимальний розмір кредиту овернайт.

Умовою розгляду заявки банку на одержання кредиту овернайт бланкового є його згода на застосування Національним банком режиму блокування коштів на кореспондентському рахунку банку-позичальника в сумі наданого кредиту та процентів за користування ним на строк до його повернення.

Національний банк щоденно засобами електронної пошти оголошує банкам процентні ставки за кредитами овернайт на наступний робочий день, розмір яких може бути диференційованим залежно від забезпечення

У разі потреби підтримання ліквідності банк може протягом будь-якого робочого дня тижня до визначеного часу подати до Національного банку одну заявку на одержання кредиту овернайт.

Національний банк у день отримання заявки від банку перевіряє виконання банком встановлених вимог (залежно від виду кредиту овернайт), оперативно розглядає можливість надання банку кредиту овернайт і готує пропозиції для подання на розгляд керівництва Національного банку для прийняття рішення.

3. Порядок проведення тендерів з підтримання ліквідності банків

Тендер з підтримання ліквідності банків – це механізм, який передбачає надання Національним банком кредитів банкам, що потребують підтримання ліквідності.

Національний банк здійснює рефінансування банків шляхом проведення кількісного або процентного тендера.

Кількісний тендер – тендер, на якому Національний банк наперед встановлює ціну (процентну ставку), за якою банки можуть одержати кредити рефінансування або розмістити в Національному банку кошти. Сума коштів, що пропонується для рефінансування або для розміщення, може оголошуватися або не оголошуватися.

Процентний тендер – тендер, під час оголошення якого банки у своїх заявках до Національного банку зазначають ціну (процентну ставку), за якою вони погоджуються одержати кредит рефінансування або розмістити кошти. Сума коштів, що пропонується для рефінансування або для розміщення, може оголошуватися або не оголошуватися.

Повідомлення про проведення кількісного або процентного тендера надсилається щотижня засобами електронної пошти. **Тендери проводяться щосереди з такою періодичністю:**

- три середи підряд – рефінансування строком до 14 днів;
- одна серeda – рефінансування строком до 90 днів.

На початку року Національний банк оголошує графік проведення тендерів з підтримання ліквідності банків. Національний банк залежно від ситуації на грошово-кредитному ринку та стану ліквідності банків може змінювати періодичність і черговість проведення тендерів, а також

оголошувати позачергові тендери, про які банкам повідомляється за допомогою засобів електронної пошти.

За потреби підтримати ліквідність банків на більш тривалий строк Національний банк може прийняти рішення щодо здійснення рефінансування шляхом проведення тендерів строком до 360 днів.

Національний банк здійснює рефінансування банків шляхом проведення тендерів лише під відповідне забезпечення. Національний банк у повідомленні про проведення тендера, виходячи із ситуації на грошово-кредитному ринку, визначає перелік видів забезпечення. **У забезпечення кредитів рефінансування можуть прийматися:**

➤ державні облигації України (облигації внутрішньої державної позики України, облигації зовнішньої державної позики України, цільові облигації внутрішньої державної позики України);

➤ державні облигації України, які перебувають у довірчій власності банку;

➤ депозитні сертифікати;

➤ цінні папери Державної іпотечної установи (ДІУ), у тому числі розміщення яких здійснено під гарантію Кабінету Міністрів України та підтверджено коштами в Державному бюджеті України;

➤ іноземна валюта (долари США, євро, англійські фунти стерлінгів, швейцарські франки, японські єни);

➤ іпотечні облигації (лише звичайні);

➤ облигації місцевих позик;

➤ облигації підприємств (крім цільових), у тому числі ті, розміщення яких здійснено під гарантію Кабінету Міністрів України;

➤ векселі суб'єктів господарювання – резидентів, що авальовані Кабінетом Міністрів України;

➤ векселі суб'єктів господарювання – резидентів України. Національний банк в окремих випадках може здійснювати рефінансування банків під забезпечення векселями нерезидентів;

➤ векселі банків, авальовані іншим банком;

➤ гарантії іншого банку-резидента;

➤ майнові права за укладеним банком-позичальником кредитним договором із головним розпорядником коштів державного бюджету, головним розпорядником коштів місцевих бюджетів, кошти за яким надано під державну гарантію відповідно до постанови Кабінету Міністрів України від 03 червня 2013 року № 404 «Деякі питання здійснення головними розпорядниками бюджетних коштів капітальних видатків понад обсяги встановлених бюджетних призначень» (тільки для кредитів рефінансування шляхом проведення тендерів строком до 360 днів). Національний банк приймає в заставу майнові права за кредитами I та II категорій якості, визначених відповідно до нормативно-правового акта Національного банку щодо формування та використання банками України резервів для відшкодування можливих втрат за активними банківськими операціями.

Національний банк залежно від ситуації на грошово-кредитному ринку розпорядчими документами може приймати рішення щодо взяття під

забезпечення кредиту рефінансування однорідної або змішаної застави.

Розподіл кредитів під час проведення кількісного тендера здійснюється відповідно до поданих заявок до закінчення суми, яка запропонована на цей тендер. Якщо запропонованої на кількісний тендер суми недостатньо для задоволення всіх заявок банків, то кошти за оголошеною ціною розподіляються між усіма банками пропорційно до поданих заявок.

За умови проведення Національним банком процентного тендера банки самостійно пропонують процентну ставку з точністю до двох знаків після коми, за якою вони погоджуються одержати кошти, але не нижчу за облікову ставку Національного банку. На процентному тендері заявки задовольняються відповідно до зниження запропонованої в них процентної ставки, починаючи з найвищої, і надалі поступово до закінчення запропонованого обсягу кредитів або задоволення всіх заявок банків.

Якщо два або кілька учасників процентного тендера пропонують однакову процентну ставку, а обсяг кредитів, що залишився, не достатній для задоволення всіх заявок банків з однаковою процентною ставкою, то кошти пропорційно розподіляються між цими банками. Один банк не може одержати більше 50% обсягу коштів, запропонованих на тендері з підтримання ліквідності банків.

Результати проведеного тендера повідомляються банкам, які брали участь у тендері. Банки, заявки яких задоволені (частково задоволені), мають укласти залежно від виду забезпечення з Національним банком кредитний договір та договір застави (гарантії), на підставі яких забезпечується перерахування коштів банкам.

Отримана за кредитами рефінансування заставка в документарній формі має зберігатися в грошовому сховищі територіального управління Національного банку, про що зазначається в договорі застави.

4. Операції Національного банку з депозитними сертифікатами

Депозитний сертифікат – це один з монетарних інструментів, що є борговим цінним папером Національного банку в бездокументарній формі (з іменною ідентифікацією власників на підставі реєстру власників системи кількісного обліку СЕРТИФ), який свідчить про розміщення в Національному банку коштів банків та їх право на отримання внесеної суми і процентів після закінчення встановленого строку.

Національний банк здійснює операції з власними борговими зобов'язаннями шляхом емісії депозитних сертифікатів за такими **строками**:

- один день (овернайт);
- до 90 днів.

★ **Депозитний сертифікат овернайт** – борговий цінний папір Національного банку, який свідчить про розміщення банком коштів через постійно діючу лінію проведення тендерів з розміщення депозитних

сертифікатів на термін до наступного робочого дня.

Національний банк здійснює емісію депозитних сертифікатів у формі записів на рахунках у системі кількісного обліку СЕРТИФ з використанням технологій, програмно-технологічних засобів і системи захисту інформації Національного банку.

Для всіх банків установлюються однакові умови участі в тендерах з розміщення депозитних сертифікатів і проводяться операції з банками, які:

- забезпечують своєчасне і в повному обсязі формування обов'язкових резервів;
- забезпечують своєчасне перерахування коштів за результатами попередньо проведених тендерів з розміщення депозитних сертифікатів.

Для окремих випусків депозитних сертифікатів можуть встановлюватися додаткові обмеження щодо потенційних власників.

★ **Тендер з розміщення депозитних сертифікатів** – це механізм, через який банки розміщують у Національному банку тимчасово вільні кошти згідно з визначеними умовами.

Депозитні сертифікати мають право обігу на відкритому ринку лише серед банків, а також можуть використовуватися як застава на міжбанківському кредитному ринку та як забезпечення кредитів рефінансування Національного банку. Облік депозитних сертифікатів, проведення банками операцій з депозитними сертифікатами на міжбанківському ринку здійснюються в системі кількісного обліку СЕРТИФ.

★ **Система кількісного обліку СЕРТИФ** – це комп'ютеризована дворівнева (Національний банк і банки) система, що обслуговує розміщення, обіг та погашення емітованих Національним банком депозитних сертифікатів.

Національний банк здійснює розміщення депозитних сертифікатів шляхом проведення кількісного або процентного тендера з використанням засобів відповідного програмно-технологічного забезпечення:

- щоденно – через постійно діючу лінію проведення тендерів з розміщення депозитних сертифікатів овернайт;
- щочетверга – депозитні сертифікати строком до 90 днів.

Національний банк за допомогою засобів електронної пошти оголошує про проведення кількісного або процентного тендера з визначенням або загального обсягу залучення коштів від банків, або процентної плати за них, або без визначення таких параметрів. Залежно від ситуації, що склалася на грошово-кредитному ринку, та стану ліквідності банків Національний банк може оголошувати позачергові тендери з розміщення депозитних сертифікатів, про що повідомляє банкам за допомогою засобів електронної пошти.

Банки, які бажають придбати депозитні сертифікати, у день проведення тендера подають до Національного банку заявку на участь у тендері до часу, зазначеного в повідомленні. Прийняття заявок від банків на участь у тендері, їх розгляд і надсилання банкам повідомлень про результати тендера здійснюються Національним банком у день проведення тендера.

Національний банк на підставі заявок, що надійшли від банків, а також враховуючи оперативний моніторинг процентних ставок на міжбанківському

ринку, самостійно визначає прийнятну для залучення коштів процентну ставку і здійснює розміщення депозитних сертифікатів у межах оголошеного обсягу на цей тендер, починаючи з найменшої процентної ставки. Якщо оголошений обсяг залучення коштів менший, ніж сума коштів, зазначених у заявках банків з однаковою процентною ставкою, то розміщення депозитних сертифікатів здійснюється пропорційно між цими банками.

Право власності банку на депозитний сертифікат виникає з часу зарахування оплаченої кількості депозитних сертифікатів на рахунки власників у системі кількісного обліку СЕРТИФ. Підтвердженням права власності на депозитний сертифікат є виписка з рахунку банку в системі кількісного обліку СЕРТИФ, яку Національний банк надає власнику депозитного сертифіката.

5. Проведення операцій з купівлі (продажу) державних облігацій України

Національний банк з метою регулювання грошово-кредитного ринку може здійснювати операції з купівлі (продажу) державних облігацій України шляхом участі в торгах, які проводяться організаторами торгівлі цінними паперами, що офіційно зареєстровані відповідно до законодавства, згідно з установленими ними правилами.

У разі потреби здійснення операцій з купівлі (продажу) державних облігацій України Національний банк готує заявку із зазначенням основних параметрів щодо купівлі або продажу. У разі формування заявки на продаж здійснюється блокування державних облігацій України для участі в торгах, які проводяться організатором торгівлі на підставі відповідного розпорядження, у порядку, установленому законодавством. Заявка надсилається до організатора торгівлі, обсяги торгів державними облігаціями України якого за результатами здійсненого Національним банком моніторингу є найбільшими протягом останніх шести календарних місяців та з яким Національний банк уклав відповідний договір про участь у торгах державними облігаціями України. Щомісяця Національний банк розміщує та оновлює інформацію про результати здійсненого моніторингу на відповідній сторінці Офіційного інтернет-представництва Національного банку. Розрахунково-клірингові операції за договорами щодо купівлі (продажу) державних облігацій України, укладеними на торгах, які проводяться організаторами торгівлі, здійснюються виключно на підставі документів, отриманих від відповідних організаторів торгівлі. Національний банк протягом операційного дня організаторів торгівлі може змінювати свої заявки на купівлю (продаж) державних облігацій України.

Договір про купівлю (продаж) державних облігацій України є виконаним за умови проведення грошових розрахунків у порядку, встановленому нормативно-правовими актами з питань депозитарної та клірингової діяльності.

Національний банк з метою регулювання грошово-кредитного ринку може здійснювати операції з купівлі (продажу) державних облігацій України на

позабіржовому ринку. Ініціатором такої операції, як правило, є сторона, яка зацікавлена в терміновому проведенні операції з купівлі (продажу) таких цінних паперів.

У разі звернення банку до Національного банку про здійснення операції з купівлі (продажу) державних облігацій України Національний банк, виходячи зі стану грошово-кредитного ринку, приймає рішення щодо можливості проведення такої операції. У разі прийняття позитивного рішення про проведення такої операції та укладення відповідного договору грошові розрахунки і поставка державних облігацій України здійснюються в порядку, встановленому нормативно-правовими актами з питань депозитарної та клірингової діяльності.

Національний банк з метою регулювання грошово-кредитного ринку може здійснювати продаж державних облігацій України, що є в портфелі Національного банку, з обов'язковою гарантією їх викупу у власників у будь-який час.

Рекомендована література:

Базова: [1, 2, 8, 16, 17, 18, 19, 20]

Допоміжна: [1, 3, 5, 14, 16, 26, 27]

Інформаційні ресурси: [1, 2, 3, 4, 5]

ТЕМА 5. ОРГАНІЗАЦІЯ ТА РЕГУЛЮВАННЯ ПЛАТІЖНОЇ СИСТЕМИ

План

1. Загальні вимоги щодо організації та регулювання платіжної системи.
2. Система електронних міжбанківських платежів (СЕМП) Національного банку України.
3. Система електронних платежів (СЕР) Національного банку України.
4. Організація роботи в Системі термінових переказів (СТП).

Ключові слова: платіжні системи, Національна платіжна система, режим регулювання НПС, система міжбанківських розрахунків, внутрішньобанківські платіжні системи, системи «Клієнт-банк», системи масових платежів, міжбанківський переказ, система електронних міжбанківських платежів, система термінових переказів.

1. Загальні вимоги щодо організації та регулювання платіжної системи

Нормальне функціонування економіки важко уявити без системи

розрахунків між суб'єктами господарської діяльності, забезпечення надійності та своєчасності плате- жів. У розрахунках і платежах, які здійснюються установами банків, відображаються практично всі види економічних відносин у суспільстві, що неможливо без розрахун- ків між банками.

Виділяють наступні фактори, що впливають на побудову і розвиток Національної платіжної системи (НПС):

а) фактори середовища, які визначають ймовірність підтримки реформ:

✓ демографічні фактори, що включають чисельність і структуру населення;

✓ географічні фактори, включаючи рівень і розподіл природних ресурсів;

✓ соціальні і культурні цінності і норми.

б) економічні чинники, які визначають потреби держави у платіжних послугах та її ресурсні можливості для реалізації реформ:

✓ рівень і стабільність економічного росту в цілому;

✓ фактори розподілу національного багатства рівень і кваліфікація робочої сили, а також наявність можливостей для підви- щення кваліфікації;

✓ розвиток галузевої інфраструктури, зокрема телекомунікаційних і транспортних систем;

✓ темпи інноваційних і технологічних змін.

в) фінансові чинники, які можуть стимулювати попит і пропозицію нових платіж- них інструментів і послуг:

✓ фінансові витрати, ризики і вигоди платіжних послуг;

✓ ініціатива щодо вдосконалення платіжних послуг, спрямовані на зниження витрат і ризиків та підвищення вигод для користувачів і провайдера.

г) чинники державної політики, які безпосередньо впливають на інституційні механізми:

✓ закони і державна політика щодо ринку та фінансових інститутів;

✓ державна політика в галузі освіти, промисловості, торгівлі, захисту прав спо- живачів тощо;

✓ державна політика щодо макроекономічних показників.

Впровадження системи електронних платежів України дало змогу досягти таких принципових результатів:

➤ поступове розширення переліку платіжних інструментів і послуг;

➤ спрощення доступу фінансових інститутів до дешевих кредитів;

➤ вдосконалення механізмів платіжних систем, відповідальних за економію ліквідності;

➤ підвищення рівня сумісності, взаємодії і стійкості інфраструктури обробки платежів, операцій з цінними паперами та конверсійних операцій з метою по- легшення обробки трансакцій;

➤ внесення змін в платіжну інфраструктуру для зниження правових, операційних і фінансових ризиків учасників платіжних і розрахункових систем, а також для підвищення ефективності платіжних операцій з точки зору витрат;

➤ вдосконалення режиму регулювання НПС і розвиток функції спостереження за НПС в рамках центрального банку;

➤ підвищення ефективності, стабільності та організованості ринків, відповідальності за надання платіжних послуг і формування цін на платіжні послуги.

★ **Національна платіжна система (НПС)** – це сукупність взаємопов'язаних інституціональних та інфраструктурних механізмів фінансової системи, що використовується при ініціації та переказі грошових вимог у формі зобов'язань центрального банку, комерційних банків та установ електронних грошей.

Національна платіжна система відіграє важливу роль у житті будь-якої держави, оскільки платежі являють собою основу економічної і фінансової системи.

По-перше, НПС створює на території держави умови для використання майна і майнових прав, надаючи можливість здійснити платежі за угодами в рамках функціонування господарських одиниць (в тому числі при виробництві і продажу товарів, виконання робіт, надання послуг тощо).

По-друге, НПС забезпечує реалізацію економічної та фінансової політики держави, в тому числі:

- грошово-кредитної політики (платежі на грошовому ринку та ринку цінних паперів в рамках управління грошовою масою і процентними ставками);
- бюджетної політики (платежі в рамках процедур збору податків і розподілу бюджету);
- валютної політики (платежі на валютному ринку в рамках управління курсом національної валюти);
- інвестиційної політики (платежі в рамках реалізації державних інвестиційних проектів) і т.д.

Крім того, Національна платіжна система дає можливість здійснювати і інші платежі за рамками господарської діяльності і забезпечує виконання державних завдань (надання безоплатної допомоги, оплата штрафів тощо).

Таким чином, платіжна система – це набір платіжних інструментів, банківських процедур і, як правило, міжбанківських систем переказу коштів, поєднання яких забезпечує грошовий обіг разом з інституційними й організаційними правилами та процедурами, що регламентують використання цих інструментів і механізмів.

Певна частина міжбанківських розрахунків служить для економічних зв'язків самих кредитно-фінансових інститутів, наприклад, при розміщенні грошових коштів у формі депозитів і кредитів, при переобліку векселів, отримані від НБУ кредитів в порядку рефінансування, купівлі та продажу цінних паперів, в тому числі і державних. Отже, системи міжбанківських розрахунків призначені для здійснення платіжних трансакцій між банками, що обумовлені здійсненням платежів їх клієнтів або власних зобов'язань одного банку перед іншим.

Виходячи з того, яку роль грають платіжні системи відповідно до характеру здійснюваних платежів, виділяють:

- системи міжбанківських розрахунків;
- внутрішньобанківські платіжні системи;

- системи «Клієнт-банк» або «Інтернет-банкінг»;
- системи масових платежів.

Система міжбанківських розрахунків призначена для здійснення платіжних трансакцій між банками, обумовлених виконанням платежів їхніх клієнтів або власних зобов'язань одного банку перед іншим. Для них необхідною стадією є транспортування документів між банком платника і банком отримувача за допомогою однієї із систем електронних міжбанківських розрахунків.

Внутрішньобанківські платіжні системи створюються, щоб забезпечити найбільш сприятливі умови щодо проходження платежів між установами, що належать до однієї групи. При цьому розрахунки виконуються через систему кореспондентських рахунків у центральній установі, яка виступає як банк банків відповідної структури. В середині структури може також створюватися єдиний центр для виконання клірингу та розрахунків.

Внутрішньобанківська платіжна система (ВПС) – програмно-технічний комплекс з власними засобами захисту інформації, який експлуатується комерційним банком та його філіями або об'єднанням банків і використовується для здійснення розрахунків між учасниками цієї системи та, можливо, забезпечує взаємодію з іншими платіжними системами.

Системи «Клієнт-банк» або «Інтернет-банкінг» використовуються банками, які пропонують платіжні послуги своїм клієнтам на базі сучасних технологій. В умовах конкуренції банки змушені розробляти спеціальні ділові і ринкові стратегії використання платіжних послуг, вирішуючи, чи спроможні вони конкурувати в обмеженому секторі ринку платіжних послуг і пропонувати клієнтам більш широкий їх набір. Однією з перших у цьому плані була американська система телефонної оплати рахунків, яка однак, не отримала поширення через інертність споживачів, які не бажають змінювати існуючі форми розрахунків. Нині все більшого поширення набуває банківське обслуговування вдома, або «домашній банк» – комплекс послуг щодо надання клієнтам банків фінансової інформації, а також здійснення за їх ініціативою різних банківських трансакцій з передаванням інформації телефонними каналами або через двосторонню систему іншого кабельного зв'язку.

Системи масових платежів широко використовуються не тільки у розвинених державах світу, а і в Україні. Незважаючи на те, що традиційні безготівкові платіжні інструменти (чеки, платіжні доручення тощо) достатньо розповсюджені, останнім часом усе ширше впроваджується система масових (споживчих) платежів з використанням пластикових карток. У цих системах задіяні кредитні картки, дебетні картки, «електронні гаманці», а також картки для отримання грошей з банківських автоматів.

2. Система електронних міжбанківських платежів (СЕМП) Національного банку України

★ **Міжбанківський переказ** – це переказ грошей між банківськими установами в безготівковій формі, обумовлений потребою виконання

платежів клієнтів або власних зобов'язань банківських установ.

Міжбанківський переказ може здійснюватися шляхом:

➤ проведення суми переказу через кореспондентські рахунки, що відкриваються банками в Національному банку України;

➤ проведення суми переказу через кореспондентські рахунки, що відкриваються банками в інших банках або в розрахунковому банку.

Внутрішньобанківський переказ здійснюється в порядку, визначеному правилами відповідної внутрішньобанківської платіжної системи.

★ **Система електронних міжбанківських переказів Національного банку (СЕМП)** – система, що складається із системи електронних платежів (СЕП) та системи термінових переказів (СТП), координацію роботи яких забезпечує система моніторингу технічних рахунків. Додатковими складовими СЕМП є інформаційно-пошукова система, система резервування і відновлення функціонування СЕМП.

★ **Система електронних платежів Національного банку України (СЕП)** – складова системи електронних міжбанківських переказів Національного банку України (СЕМП), що забезпечує проведення міжбанківського переказу в режимі обміну файлами з індивідуальним обробленням міжбанківського електронного розрахункового документа, за яким між списанням грошей з кореспондентського рахунку банківської установи (платника) та зарахуванням грошей на кореспондентський рахунок банківської установи (отримувача) є певний проміжок часу.

Необхідною умовою для проведення переказу через СЕП НБУ є встановлення банком кореспондентських відносин з Національним банком України шляхом відкриття кореспондентського рахунку в Національному банку України.

★ **Система термінових переказів Національного банку (СТП)** — складова СЕМП, що забезпечує проведення міжбанківського переказу в режимі реального часу з індивідуальним обробленням міжбанківського електронного розрахункового документа, за яким списання грошей з кореспондентського рахунку банківської установи (платника) та зарахування грошей на кореспондентський рахунок банківської установи (отримувача) виконується одночасно. Програмне забезпечення банківської установи — учасника СТП складається з АРМ-СТП.

Учасниками СЕМП є безпосередні та опосередковані учасники СЕП, які можуть бути і учасниками СТП.

3. Система електронних платежів (СЕП) Національного банку України

Система електронних платежів – СЕП НБУ, працює і дотримується наступних принципів:

1. СЕП забезпечує розрахунки між банками в національній валюті

України і в най-більш вживаних іноземних валютах.

2. СЕП функціонує за схемою типу «брутто», оскільки кожна наступна оплата ви-конується окремо з врахуванням підсумкового сальдо, отриманого на попередній операції, що зменшує ризик недостатньої ліквідності банків-учасників.

Трансакції відображаються в режимі реального часу на рахунках банків. Це дає можливість блокувати трансакції, що призводять до овердрафту (стан, коли на рахунку банку виникає дебетове сальдо), та мати необхідну інформацію для прогнозування стану ліквідності та своїх дій.

1. Ініційована банківською установою трансакція не підлягає відміні.

2. Відсутні пріоритети обробки трансакцій за будь-якими ознаками, крім черговості надходження в систему.

3. Головним режимом роботи системи є передача електронних платіжних документів та підтвердження їх отримання. СЕП виключає необхідність використання паперової технології.

4. Обмін платіжними документами організовано у вигляді технологічних циклів прийому-передачі, тривалість яких коливається залежно від поточних потреб.

5. Граничні суми трансакцій в системі не обумовлені.

6. СЕП є власністю НБУ й обслуговує комерційні банки на договірній основі. Учасники електронних платежів діють на підставі договору з регіональним управлінням НБУ на проведення міжбанківських розрахунків і «Положенню про міжбанківські розрахунки в Україні» згідно з «Регламентом функціонування мережі розрахункових палат України».

СЕП НБУ побудована і функціонує за наступними принципами:

➤ заборона на проведення дебетових електронних документів (введено поняття інформаційного дебетового документа, що носить лише інформативний характер);

➤ ініціатива проведення трансакції належить банку, що дебетує свій рахунок (НБУ в деяких випадках може дебетувати рахунок учасника, але для обмеженої кількості операцій);

➤ мультивалютність – забезпечує розрахунки в СЕП як в національній так і в іноземних валютах (мультивалютний режим функціонування СЕП – це відокремлене передавання та зберігання в СЕП інформації про платежі в кожній конкретній валюті при однаковому функціональному призначенні цієї інформації та технології її оброблення);

➤ наявність нічного транзитного коррахунку в РРП (Регіональна розрахункова палата), що забезпечує збереження трансакцій, які не були завершені протягом поточного банківського дня (це надає можливість учасникам СЕП організувати роботу з врахуванням власної специфіки роботи банку);

➤ послідовність – всі трансакції обробляються за черговістю їх надходження в систему, пріоритети відсутні;

➤ функціонування в реальному часі – всі трансакції відображаються на рахунках в режимі реального часу;

➤ блокування овердрафту – всі трансакції, що призводять до

червоного або жов- того сальдо не приймаються до виконання;

- безпаперова технологія – СЕП використовує в роботі електронні документи і виключає паперові технології;
- заборона на відміну проведених трансакцій – виконана трансакція не може бути відміненою, тобто операція що була здійснена не може бути скасованою;
- необмеженість сум трансакцій – максимальна сума трансакції обмежена наяв- ними коштами НБУ на коррахунку

4. Організація роботи в Системі термінових переказів (СТП)

★ **Система термінових переказів** – складова системи електронних міжбанківських переказів Національного банку, що забезпечує проведення міжбанківського переказу в режимі реального часу з індивідуальним обробленням міжбанківського електронного розрахункового документа, за яким списання грошей з кореспондентського рахунку банківської установи (платника) та зарахування грошей на кореспондентський рахунок банківської установи (отримувача) виконується одночасно. Програмне забезпечення банківської установи – учасника системи термінових переказів Національного банку складається з АРМ-СТП.

Необхідними умовами для підключення банку (філії) до СТП є:

- а) організаційна, функціональна та технологічна готовність банку (філії);
- б) підключення банку (філії) до інформаційної мережі відповідно до вимог Національного банку;
- в) наявність договору про розрахунково-інформаційне обслуговування в системі термінових переказів Національного банку України (додаток б), який банк укладає з ЦРП.

Філія може працює в СТП лише з дозволу банку. У разі роботи банку за відповід- ною моделлю його філії можуть:

бути безпосередніми учасниками СТП, тобто мати АРМ-СТП і здійснювати трансакції в межах свого технічного рахунку з врахуванням встановлених бан- ком (уповноваженою установою) лімітів;

- бути опосередкованими учасниками СТП, тобто не мати АРМ-СТП і здійсню- вати трансакції через ВПС банку (уповноваженої установи);
- не працювати в СТП, здійснювати переказ грошей тільки через СЕП.

Для підключення банку (філії) до СТП банк надсилає на адресу територіального управління за місцем розташування банку (філії), що підключається, клопотання про необхідність підключення до СТП, у якому мають міститися відповідні реквізити. На підставі цього клопотання територіальне управління надсилає до ЦРП повідомлення про включення банку (філії) до учасників СТП. ЦРП уносить до Довідника банків- ських установ – учасників СЕМП відповідну позначку щодо участі банку (філії) у СТП.

ЦРП надсилає програмне забезпечення та технологічні вказівки щодо підключен- ня банку (філії) до СТП індивідуально кожному учаснику і вносить

відповідні зміни в Довідник банківських установ – учасників СЕМП.

Учасник СТП може:

- а) виконувати трансакції через СТП;
- б) встановлювати ліміти технічних рахунків, початкових та відповідних оборотів підпорядкованих йому філій у СМТР;
- в) одержувати через СТП довідкову інформацію про:
 - перелік учасників СЕМП та режим їх роботи;
 - стан власного технічного рахунку і про стан технічних рахунків своїх філій;
 - власні трансакції та технічні проводки;
 - трансакції та технічні проводки своїх філій.

Рекомендована література:

Базова: [1, 2, 3, 8, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20]

Допоміжна: [1, 2, 3, 12, 20]

Інформаційні ресурси: [1, 2, 3, 4, 5]

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 2 ОСНОВНІ ФУНКЦІЇ ЦЕНТРАЛЬНОГО БАНКУ

ТЕМА 6. РЕГУЛЮВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ БАНКІВ

План

1. Сутність регулювання діяльності банків в Україні.
2. Створення і державна реєстрація банків.
3. Порядок надання ліцензій на здійснення банківських операцій.
4. Економічні нормативи регулювання діяльності банків.
5. Система гарантування вкладів фізичних осіб в Україні.

Ключові слова: банківське регулювання, адміністративне регулювання, індикативне регулювання, превентивні заходи, істотна участь, ділова репутація, банківська ліцензія, економічні нормативи, системно важливий банк, фонд гарантування вкладів фізичних осіб.

1. Сутність регулювання діяльності банків в Україні

Закон України «Про Національний банк України» визначає **банківське регулювання** як одну із функцій НБУ, яка полягає у створенні системи норм, що регулюють діяльність банків, визначають загальні принципи банківської

діяльності, порядок здійснення банківського нагляду, відповідальність за порушення банківського законодавства.

Банківське регулювання проводиться задля стабільності національної банківської системи і безпечного функціонування банківських установ. Відповідно до законодавства України, мета банківського регулювання визначена як сукупність основних завдань Національного банку. Таким чином, сприяння фінансовій стабільності банківської системи підпорядковується основному завданню – забезпеченню стабільності грошової одиниці.

Система банківського регулювання охоплює процес створення банківських установ, визначення норм і правил їх діяльності, систем контролю за їх дотриманням, а також конкретних процедур реалізації функцій контролю, застосування заходів впливу аж до обмеження ліцензій, відсторонення керівництва, введення тимчасової адміністрації та ліквідації банків.

Першочерговим **завданням** регулювання банківської діяльності на державному рівні є забезпечення конкурентоспроможності банківських установ як основних провідників монетарної політики, інститутів акумулювання і перерозподілу фінансових ресурсів, тобто сучасна система регулювання повинна забезпечувати стійку рівновагу, надійність і ліквідність банків, що відповідає цілям грошово-кредитної політики і стимулює економічне зростання країни.

Державне регулювання діяльності банків здійснюється Національним банком України у таких **формах**:

I. Адміністративне регулювання:

- 1) реєстрація банків і ліцензування їх діяльності;
- 2) встановлення вимог та обмежень щодо діяльності банків;
- 3) застосування санкцій адміністративного чи фінансового характеру;
- 4) нагляд за діяльністю банків;
- 5) надання рекомендацій щодо діяльності банків.

II. Індикативне регулювання:

- 1) встановлення обов'язкових економічних нормативів;
- 2) визначення норм обов'язкових резервів для банків;
- 3) встановлення норм відрахувань до резервів на покриття ризиків від активних банківських операцій;
- 4) визначення процентної політики;
- 5) рефінансування банків;
- 6) встановлення кореспондентських відносин;
- 7) управління золотовалютними резервами, включаючи валютні інтервенції;
- 8) здійснення операцій з цінними паперами на відкритому ринку;
- 9) імпорту та експорту капіталу.

Методи банківського регулювання матеріалізуються через систему заходів, які умовно поділяють на превентивні, що застосовуються для уникнення можливих негативних наслідків за тієї чи іншої економічної ситуації, та протекційні, що вживаються для захисту від уже існуючої ситуації.

До **превентивних заходів**, зокрема, можна віднести:

вимоги щодо розміру та структури власного капіталу банку; вимоги щодо ліквідності;

диверсифікацію банківських ризиків; обмеження виконуваних операцій.

До **протекційних заходів** належать: створення системи гарантування вкладів

формування банками резервів на покриття кредитних та інших ризиків; рефінансування центральним банком комерційних банків;

допомога інших державних органів.

Національний банк здійснює функції банківського регулювання на індивідуальній та консолідованій основі за діяльністю банків та банківських груп у межах та порядку, передбачених законодавством України

2. Створення і державна реєстрація банків

Остаточне рішення про можливість створення комерційного банку з національним капіталом приймає **Комісія з питань нагляду і регулювання діяльності банків НБУ**.

Учасниками банку можуть бути юридичні та фізичні особи, резиденти та нерезиденти, а також держава в особі Кабінету Міністрів України або уповноважених ним органів. Учасниками банку не можуть бути юридичні особи, у яких банк має істотну участь, об'єднання громадян, релігійні та благодійні організації.

Істотна участь в банку – пряме або опосередковане володіння 10 і більше відсотками статутного капіталу юридичної особи. Особа зобов'язана погодити з Національним банком набуття або збільшення істотної участі в банку, якщо вона прямо або опосередковано володітиме 10, 25, 50 та 75 і більше відсотками статутного капіталу банку.

Структура власності банку повинна відповідати вимогам Національного банку України щодо прозорості. Банк зобов'язаний щороку подавати до Національного банку України відомості про свою структуру власності, а також повідомляти Національний банк України про всі зміни структури власності банку в порядку та строки, установлені Національним банком України.

Засновники банку та власники істотної участі у банку повинні мати бездоганну ділову репутацію та задовільний фінансовий/майновий стан.

Рішення про створення державного банку приймається Кабінетом Міністрів України.

Головною передумовою створення банку є формування його статутного капіталу, розмір якого визначається засновниками та на момент реєстрації банку повинен бути повністю оплачений і не може бути менше вимог, визначених Законом України «Про банки й банківську діяльність» (200 млн грн)

Статутний капітал банку не має формуватися з непідтверджених джерел. В Україні банки створюються з дозволу Національного банку України внесенням відповідного запису до Державного реєстру банків. Реєстрація банку

є складною процедурою і здійснюється в законодавчо установленому порядку дій. Уповноважена засновником особа подає документи для проведення державної реєстрації юридичної особи, яка має намір здійснювати банківську діяльність, після погодження Національним банком України статуту цієї особи. Особа, уповноважена учасниками банку для погодження статуту, подає Національному банку України разом із заявою про погодження статуту такі документи.

Рис. 6. 1. Перелік документів для реєстрації банку

Статут банку обов'язково повинен містити наступну інформацію:

- повне і скорочене найменування банку;
- місцезнаходження банку;
- організаційно-правову форму;
- види діяльності, які має намір здійснювати банк;
- розмір та порядок формування статутного капіталу банку, види акцій банку, їх номінальну вартість, форми випуску акцій, кількість акцій, що купуються акціонерами;
- структуру управління банком, органи управління, їх компетенцію та порядок прийняття рішень;
- порядок реорганізації та ліквідації банку;
- порядок внесення змін та доповнень до статуту банку;
- розмір та порядок утворення резервів та інших загальних фондів банку;
- порядок розподілу прибутків та покриття збитків;
- положення про аудиторську перевірку банку;
- положення про органи внутрішнього аудиту банку.

Ділова репутація - відомості, зібрані Національним банком України, про відповідність діяльності юридичної або фізичної особи, у тому числі керівників юридичної особи та власників істотної участі у такій юридичній особі, вимогам

закону, діловій практиці та професійній етиці, а також відомості про порядність, професійні та управлінські здібності фізичної особи.

Ознаками небездоганної ділової репутації фізичної особи (Положення про ліцензування банків від 22.12.2018 р. № 149) є:

1) наявність в особи судимості, яка не погашена та не знята в установленому законом порядку, за вчинення злочинів проти власності, злочинів у сфері господарської діяльності, злочинів у сфері службової діяльності та професійної діяльності, а також за вчинення інших умисних злочинів, якщо такі злочини віднесено до злочинів середньої тяжкості, тяжких або особливо тяжких злочинів;

2) застосування санкцій до особи (застосовується протягом строку дії санкцій і протягом трьох років після їх скасування або закінчення строку, на який їх було введено);

3) включення особи до переліку осіб, пов'язаних із здійсненням терористичної діяльності або стосовно яких застосовано міжнародні санкції (застосовується протягом строку перебування особи в переліку та протягом 10 років після її виключення з нього);

4) позбавлення особи права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю згідно з вироком або іншим рішенням суду (застосовується впродовж строку дії такого покарання);

5) неналежне виконання особою обов'язків зі сплати податків, якщо загальна сума несплати дорівнює або перевищує 100 розмірів мінімальної місячної заробітної плати, установлені на період, у якому вчинено порушення, (застосовується протягом строку цього порушення та протягом трьох років після його усунення).

6) неналежне виконання особою обов'язків зі сплати податків, зборів або інших обов'язкових платежів, яке не є суттєвим порушенням податкових зобов'язань (застосовується протягом строку цього порушення);

7) порушення (невиконання або неналежне виконання) особою зобов'язання фінансового характеру, сума якого перевищує 300 тисяч гривень (або еквівалент цієї суми в іноземній валюті), а строк порушення перевищує 30 днів поспіль, перед будь-яким банком або іншою юридичною чи фізичною особою протягом останніх трьох років.

8) звільнення особи на вимогу державного органу протягом останніх трьох років;

9) звільнення особи протягом останніх п'яти років за систематичне або одноразове грубе порушення особою своїх посадових обов'язків та/або правил трудового розпорядку, порушення законодавства про протидію корупції, вчинення розкрадання, зловживання владою/службовим становищем або іншого правопорушення;

10) перебування протягом більше шести місяців на посаді керівника банку або керівника підрозділу внутрішнього аудиту банку, головного ризик-менеджера, головного комплаєнс-менеджера протягом року, що передує даті рішення про

віднесення банку до категорії неплатоспроможних або про відкликання в банку банківської ліцензії за ініціативою Національного банку тощо.

Ознаками небездоганної ділової репутації юридичної особи є:

1) застосування Україною, іноземними державами (крім держав, які здійснюють збройну агресію проти України), міждержавними об'єднаннями або міжнародними організаціями санкцій до особи (застосовується протягом строку дії санкцій і протягом трьох років після);

2) включення особи до переліку осіб, пов'язаних із здійсненням терористичної діяльності або стосовно яких застосовано міжнародні санкції (застосовується протягом строку перебування особи в переліку та протягом 10 років після її виключення з нього);

3) суттєве порушення податкових зобов'язань (застосовується протягом строку цього порушення та протягом трьох років після його усунення).

4) неналежне виконання особою обов'язків зі сплати податків, зборів або інших обов'язкових платежів, яке не є суттєвим порушенням податкових зобов'язань (застосовується протягом строку цього порушення);

5) порушення (невиконання або неналежне виконання) особою зобов'язання фінансового характеру, сума якого перевищує 3 млн грн (або еквівалент цієї суми в іноземній валюті), а строк порушення перевищує 90 днів протягом останніх трьох років.

6) надання особою недостовірної інформації НБУ яка вплинула або могла вплинути на прийняття рішення (застосовується протягом трьох років із дня надання такої інформації).

7) володіння істотною участю в банку протягом року, що передує даті рішення про віднесення банку до категорії неплатоспроможних або про відкликання в банку банківської ліцензії за ініціативою Національного банку;

8) наявність у її керівника та/або власника істотної участі в цій особі ознак небездоганної ділової репутації для фізичної особи.

Національний банк здійснює оцінку ділової репутації юридичних і фізичних осіб у разі:

1) погодження статуту новоствореного банку - щодо фізичних і юридичних осіб - засновників цього банку, а для засновників - юридичних осіб і членів виконавчого органу та/або наглядової ради;

2) погодження набуття або збільшення істотної участі в банку - щодо фізичних і юридичних осіб, які набувають або збільшують істотну участь у банку;

3) погодження на посади керівників банку, керівника підрозділу внутрішнього аудиту, головного ризик-менеджера, головного комплаєнс-менеджера (кандидатів на ці посади) - щодо цих осіб;

Рішення про державну реєстрацію банку або про відмову в державній реєстрації банку приймається НБУ не пізніше тримісячного терміну з моменту подання повного пакета документів.

3. Порядок надання ліцензій на здійснення банківських операцій

Відповідно до Закону України «Про банки та банківську діяльність» **юридична особа набуває статусу банку і право на здійснення банківської діяльності виключно після отримання банківської ліцензії та внесення відомостей про неї до Державного реєстру банків.**

Юридична особа, яка має намір здійснювати банківську діяльність, зобов'язана протягом року з дня державної реєстрації подати НБУ документи для отримання банківської ліцензії.

Забороняється здійснювати банківську діяльність без отримання банківської ліцензії.

Банківська ліцензія – це документ, який видається НБУ в порядку і на умовах, визначених у Законі «Про банки і банківську діяльність», на підставі якого банки та філії іноземних банків мають право здійснювати банківську діяльність.

Ліцензування банківської діяльності є важливою умовою побудови ефективної банківської системи і передбачає встановлення однакового порядку, підстав і умов отримання ліцензій на здійснення банківської діяльності для усіх банків, незалежно від їх організаційно-правової форми і власників.

Ліцензування діяльності банків ставить за мету і забезпечує умови для:

1) здійснення контролю за законністю походження капіталу, що надходить у банківську систему, за кваліфікацією керівників виконавчих органів банків;

2) забезпечення фінансової стабільності банків і банківської системи країни загалом;

3) захисту кредиторів і вкладників банків, що розмістили свої кошти на рахунках в банку, від некомпетентного управління та недобросовісного керівництва;

4) підвищення довіри населення і юридичних осіб до банківської системи загалом та окремим банкам.

Ліцензія на здійснення банківської діяльності надається НБУ на підставі клопотання банку за наявності документів, що підтверджують:

1) копії зареєстрованого Національною комісією з цінних паперів та фондового ринку звіту про результати закритого (приватного) розміщення акцій та свідоцтва про реєстрацію випуску акцій (для банку, що створюється у формі акціонерного товариства);

2) відомості про кількісний склад наглядової ради, правління;

3) відомості за формою, визначеною Національним банком України, що дають змогу зробити висновок про:

- наявність як мінімум трьох осіб, призначених членами правління, у тому числі голови правління;

- відповідність керівників банку, керівника підрозділу внутрішнього аудиту, головного ризик-менеджера, головної посадової особи банку, відповідальної за здійснення контролю за дотриманням норм (комплаєнс), - головного комплаєнс- менеджера кваліфікаційним вимогам;

- відповідність наглядової ради та правління банку вимогам щодо колективної придатності, встановленим Національним банком України;

- наявність банківського обладнання, комп'ютерної техніки, інформаційних систем, приміщень, що відповідають вимогам, установленим НБУ, організаційної структури та відповідних спеціалістів, необхідних для забезпечення надання банківських та інших фінансових послуг;

4) копії внутрішніх положень банку, що регламентують надання банківських та інших фінансових послуг, визначають порядок здійснення внутрішнього контролю та процедуру управління ризиками;

5) стратегію банку та бізнес-план на три роки, складені згідно з вимогами, встановленими Національним банком України;

6) копію платіжного документа про внесення плати за видачу банківської ліцензії, розмір якої встановлюється Національним банком України.

НБУ приймає рішення про надання банківської ліцензії чи про відмову в її наданні протягом трьох місяців з дня отримання повного пакета документів. Банк не має права передавати банківську ліцензію третім особам.

Керівники банку, головний ризик-менеджер, головний комплаєнс-менеджер, керівник підрозділу внутрішнього аудиту та особи, які мають істотну участь у банку, зобов'язані протягом усього часу, упродовж якого вони зберігають свій статус або мають істотну участь у банку, відповідати вимогам законодавства.

НБУ має право відмовити у видачі банківської ліцензії юридичній особі, яка має намір здійснювати банківську діяльність, у разі якщо:

1) подано неповний пакет документів, необхідних для видачі банківської ліцензії;

2) документи, подані для видачі банківської ліцензії, містять недостовірну інформацію;

3) юридична особа, яка має намір здійснювати банківську діяльність, звернулася із заявою про видачу банківської ліцензії після спливу річного терміну з дня її державної реєстрації;

4) хоча б один із керівників юридичної особи, яка має намір здійснювати банківську діяльність, та/або її головний ризик-менеджер, та/або її головний комплаєнс-менеджер, та/або керівник її підрозділу внутрішнього аудиту не відповідає кваліфікаційним вимогам;

5) як мінімум три особи не призначені членами правління, у тому числі голова правління;

6) відсутні банківське обладнання, комп'ютерна техніка, програмне забезпечення, приміщення, що відповідають вимогам, встановленим НБУ.

7) організація корпоративного управління, системи внутрішнього контролю, у тому числі системи управління ризиками, юридичної особи, яка має намір здійснювати банківську діяльність, не відповідає обсягам та складності видів діяльності, які ця юридична особа має намір здійснювати як банк згідно зі стратегією та/або бізнес-планом;

8) відсутні організаційна структура та/або спеціалісти, необхідні для забезпечення надання банківських та інших фінансових послуг, а також для забезпечення здійснення внутрішнього контролю;

9) структура управління юридичної особи, яка має намір здійснювати банківську діяльність, може перешкоджати ефективному здійсненню нагляду НБУ;

10) стратегія банку, бізнес-план, фінансові показники, зокрема рівень достатності капіталу, не обґрунтовані та/або не реалістичні, та/або свідчать про те, що юридична особа, яка має намір здійснювати банківську діяльність, не зможе здійснювати таку діяльність відповідно до вимог законодавства України.

НБУ може відкликати банківську ліцензію за певних умов:

1) наявність недостовірної інформації у документах, що надані НБУ для отримання банківської ліцензії;

2) банк не виконав жодної банківської операції протягом року з дня отримання банківської ліцензії;

3) встановлено систематичне порушення банком законодавства у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення.

4. Економічні нормативи регулювання діяльності банків

Методика розрахунку економічних нормативів регулювання діяльності банків в Україні розроблена відповідно до вимог Інструкції про порядок регулювання діяльності банків в Україні.

Економічні нормативи діяльності банків – показники, встановлені Національним банком України з метою регулювання банківської діяльності на основі безвиїзного нагляду для здійснення моніторингу діяльності окремих банків і банківської системи в цілому.

Ці нормативи мають забезпечувати здійснення контролю за ризиками, пов'язаними з капіталом, ліквідністю, наданням кредитів, інвестиціями капіталу, а також за відсотковим та валютним ризиком. Економічні нормативи, що встановлює НБУ, які є обов'язковими для виконання всіма банківськими установами (табл.6.1).

Нормативи капіталу. Н1 - Норматив капіталу – що вказує на розмір регулятивного капіталу банку, який має перевищувати мінімально встановлений розмір.

Н2 - Норматив достатності регулятивного капіталу визначається як співвідношення регулятивного капіталу до сумарної балансової вартості активів і позабалансових зобов'язань, зважених за ступенем кредитного ризику.

Н3 - Норматив достатності основного капіталу визначається як співвідношення основного капіталу до суми активів та позабалансових зобов'язань банку, зважених на відповідні коефіцієнти кредитного ризику.

Нормативи ліквідності. Ліквідність банку – це здатність банку забезпечити своєчасне виконання своїх грошових зобов'язань, яка визначається збалансованістю між строками і сумами погашення розміщених активів та строками і сумами виконання зобов'язань банку, а також строками та сумами інших джерел і напрямів використання коштів (надання кредитів, інші витрати).

Банківська діяльність піддається ризику ліквідності – ризику недостатності надходжень грошових коштів для покриття їх відпливу, тобто ризику того, що банк не зможе розрахуватися в строк за власними зобов'язаннями у зв'язку з неможливістю за певних умов швидкої конверсії фінансових активів у платіжні засоби без суттєвих втрат.

У зв'язку з цим банки повинні постійно управляти ліквідністю, підтримуючи її на достатньому рівні для своєчасного виконання всіх прийнятих на себе зобов'язань з урахуванням їх обсягів, строковості й валюти платежів, забезпечувати потрібне співвідношення між власними та залученими коштами, формувати оптимальну структуру активів із збільшенням частки високоякісних активів з прийнятним рівнем кредитного ризику для виконання правомірних вимог вкладників, кредиторів і всіх інших клієнтів.

Н6 – Норматив короткострокової ліквідності – скасовано у 2022 р. у зв'язку із завершенням перехідного періоду запровадження коефіцієнта чистого стабільного фінансування або NSFR

З метою контролю за станом ліквідності банків Національний банк установлює такі нормативи ліквідності:

Нормативи ліквідності:

- коефіцієнт покриття ліквідністю (LCR) за всіма валютами (LCR**ВВ**) та в іноземній валюті (LCR**ІВ**);

- коефіцієнт чистого стабільного фінансування (NSFR);

Коефіцієнт покриття ліквідністю (LCR) - норматив ліквідності, який установлює мінімально необхідний рівень ліквідності для покриття чистого очікуваного відпливу грошових коштів протягом 30 календарних днів з урахуванням стрес-сценарію.

Банк розраховує коефіцієнт покриття ліквідністю (LCR) щодня як співвідношення високоякісних ліквідних активів до чистого очікуваного відпливу грошових коштів. Банк розраховує чистий очікуваний відплив грошових коштів як різницю сукупних очікуваних відпливів і сукупних очікуваних надходжень грошових коштів.

Нормативні значення коефіцієнта покриття ліквідністю (LCR) за всіма валютами (LCR**ВВ**) та в іноземній валюті (LCR**ІВ**) мають бути не менші ніж 100 %.

Національний банк у зв'язку із переходом банків до розрахунку коефіцієнта покриття ліквідністю (LCR) скасував менш жорсткі економічні нормативи миттєвої ліквідності (Н4) та поточної ліквідності (Н5) з 2 вересня 2019 року.

Таблиця 6. 1

№	Назва показника	Нормативне значення
Нормативи капіталу		
H1	Мінімальний розмір регулятивного капіталу	200 млн. грн.
H2	Достатність (адекватність) регулятивного капіталу	Не менше 10%
H3	Достатність основного капіталу	Не менше 7%
Нормативи ліквідності		
Відповідно до змін до Інструкції про порядок регулювання діяльності банків в Україні, затверджених постановою Правління Національного банку України від 01.08.2019 № 102, починаючи з 02.09.2019 економічні нормативи H4 та H5 не розраховуються		
H4	Миттєва ліквідність	не менше 20%
H5	Поточна ліквідність	не менше 40%
H6	Короткострокова ліквідність	не менше 60%
LCR _{ев}	Коефіцієнт покриття ліквідністю за всіма валютами	не менше 100%
LCR _{ів}	коефіцієнт покриття ліквідності в іноземній валюті	не менше 100
Нормативи кредитного ризику		
H7	Максимальний розмір кредитного ризику одного контрагента	не більше 25%
	для системно важливих банків	не більше 20%
	для спеціалізованих ощадних банків	не більше 20%
	для спеціалізованих банків довірчого управління	не більше 15%
H8	Великі кредитні ризики	не більше 8-кратного розміру регулятивного капіталу
H9	максимальний розмір кредитного ризику за операціями з пов'язаними з банком особами	не більше 25%
	для спеціалізованих ощадних банків	не більше 20%
	для спеціалізованих банків довірчого управління	не більше 20%
Нормативи інвестування		
H11	Інвестування в цінні папери окремо за кожною установою	Не більше 15%
H12	Загальна сума інвестування	Не більше 60%
Ліміти відкритої валютної позиції		
Л13-1	Ризик загальної довгої відкритої валютної позиції	не більше 10%
Л13-2	Ризик загальної короткої відкритої валютної позиції	не більше 10%

Коефіцієнт чистого стабільного фінансування (NSFR) – норматив ліквідності, який установлює мінімально необхідний рівень стабільного фінансування, достатній для забезпечення фінансування діяльності банку на горизонті один рік.

Банк здійснює розрахунок коефіцієнта чистого стабільного фінансування (NSFR) відповідно до **Методики розрахунку коефіцієнта чистого стабільного фінансування (NSFR)**, установлені Національним банком.

Нормативне значення коефіцієнта чистого стабільного фінансування (NSFR) має бути не менш ніж 100 %.

Норматив NSFR стимулює банки покладатися на стабільніші та довгостроковіші джерела фінансування, зменшуючи залежність від короткострокового фінансування. Це дає змогу збалансувати їх активи та

пасиви за строками погашення і сприяє зниженню одного із системних ризиків для фінансової стабільності, пов'язаного з короткостроковістю фондування банків.

Нормативи кредитного ризику. Н7 – Норматив максимального розміру кредитного ризику на одного контрагента визначається як співвідношення сукупної суми всіх вимог банку до пов'язаних з банком осіб та суми всіх фінансових зобов'язань, наданих банком щодо пов'язаних з банком осіб, до регулятивного капіталу банку.

Норматив кредитного ризику встановлюється з метою обмеження кредитного ризику, що виникає внаслідок невиконання окремими контрагентами своїх зобов'язань. Норматив максимального розміру кредитного ризику на одного контрагента визначається як співвідношення суми всіх вимог банку до контрагента або групи пов'язаних контрагентів та всіх фінансових зобов'язань, наданих банком щодо контрагента або групи пов'язаних контрагентів, до регулятивного капіталу банку. Нормативне значення нормативу Н7 не має перевищувати 25%.

Н8 – Норматив великих кредитних ризиків визначається як співвідношення суми всіх великих кредитних ризиків щодо контрагентів, груп пов'язаних контрагентів, усіх пов'язаних з банком осіб до регулятивного капіталу банку.

Норматив кредитного ризику встановлюється з метою обмеження концентрації кредитного ризику за окремим контрагентом або групою пов'язаних контрагентів. Кредитний ризик, що прийняв банк на одного контрагента або групу пов'язаних контрагентів, усіх пов'язаних з банком осіб вважається великим, якщо сума всіх вимог банку до контрагента або групи пов'язаних контрагентів, усіх пов'язаних з банком осіб та всіх фінансових зобов'язань, наданих банком щодо цього контрагента або групи пов'язаних контрагентів, усіх пов'язаних з банком осіб, становить 10 % і більше регулятивного капіталу банку. Нормативне значення нормативу Н8 не має перевищувати 8-кратний розмір регулятивного капіталу банку.

Н9 – Норматив максимального розміру кредитного ризику за операціями з пов'язаними особами визначається як співвідношення сукупної суми всіх вимог банку до пов'язаних з банком осіб та суми всіх фінансових зобов'язань, наданих банком щодо пов'язаних з банком осіб, до регулятивного капіталу банку. Норматив кредитного ризику встановлюється для обмеження ризику операцій з пов'язаними з банком особами, зменшення негативного впливу операцій з пов'язаними з банком особами на діяльність банку. Нормативне значення нормативу Н9 не має перевищувати 25%.

Нормативи інвестування. Н11 – Норматив інвестування в цінні папери окремо за кожною установою визначається як співвідношення розміру коштів, які інвестуються на придбання акцій (паїв, часток) та інвестиційних сертифікатів окремо за кожною установою, до статутного капіталу банку. Норматив інвестиційного ризику встановлюється для обмеження ризику, пов'язаного з інвестуванням в акції, паї, частки та інвестиційні сертифікати

окремої юридичної особи. Нормативне значення нормативу Н11 не має перевищувати 15%.

Н12 – Норматив загальної суми інвестування визначається як співвідношення суми коштів, що інвестуються на придбання акцій (паїв, часток) та інвестиційних сертифікатів будь-якої юридичної особи, до статутного капіталу банку. Норматив інвестиційного ризику встановлюється для обмеження ризику, пов'язаного із здійсненням банком інвестиційної діяльності. Нормативне значення нормативу Н12 не має перевищувати 60%.

Н13-1 – Норматив ризику загальної довгої відкритої валютної позиції визначається як співвідношення загальної величини довгої відкритої валютної позиції банку за всіма іноземними валютами у гривневому еквіваленті до регулятивного капіталу банку. Критичне значення нормативу – не більше 10%.

Н13-2 – Норматив ризику загальної короткої відкритої валютної позиції визначається як співвідношення загальної величини короткої відкритої валютної позиції банку за всіма іноземними валютами у гривневому еквіваленті до регулятивного капіталу банку. Критичне значення нормативу – не більше 5%.

Спеціальні значення економічних нормативів. Спеціалізовані банки у зв'язку із концентрацією ризиків зобов'язані дотримуватися спеціальних значень економічних нормативів.

Банк набуває статусу спеціалізованого ощадного банку, якщо більше ніж 50 % пасивів банку є вкладами фізичних осіб (незалежно від типу активів). Банк набуває статусу спеціалізованого банку довірчого управління, якщо обсяг операцій за договорами довірчого управління становить 50 і більше % сукупних активів банку.

Для спеціалізованих ощадних банків встановлюються спеціальні значення таких економічних нормативів:

- нормативу максимального розміру кредитного ризику на одного контрагента (Н7) у розмірі – не більше ніж 20 відсотків;
- нормативу максимального розміру кредитного ризику за операціями з пов'язаними з банком особами (Н9) – не більше ніж 20 відсотків.

Для спеціалізованих банків довірчого управління встановлюються спеціальні значення таких економічних нормативів:

- нормативу достатності (адекватності) регулятивного капіталу (Н2) – не менше ніж 20 відсотків;
- нормативу максимального розміру кредитного ризику на одного контрагента (Н7) – не більше ніж 15 відсотків;
- нормативу максимального розміру кредитного ризику за операціями з пов'язаними з банком особами (Н9) – не більше ніж 20 відсотків.

Нормативні значення інших економічних нормативів для спеціалізованих банків встановлюються такі самі, як для універсальних банків.

Розмір залучення вкладів фізичних осіб спеціалізованими банками (крім спеціалізованих ощадних банків) не може становити більше ніж 5 % капіталу банку.

Максимальний розмір залучення вкладів фізичних осіб для всіх новостворених банків має становити:

- протягом першого року діяльності – співвідношення вкладів фізичних осіб до регулятивного капіталу має бути не більше ніж 50 %;
- протягом другого року діяльності – співвідношення вкладів фізичних осіб до регулятивного капіталу має бути не більше ніж 100 %.

Надалі, якщо банк має високий і стабільний рівень надходжень, що забезпечує його прибуткову діяльність, основні показники фінансової діяльності банку відповідають нормативним вимогам або перевищують їх, то він може залучати вклади фізичних осіб без цих обмежень.

Системно важливий банк зобов'язаний дотримуватися спеціального значення нормативу максимального розміру кредитного ризику на одного контрагента (Н7) – не більше ніж 20 %.

Системно важливий банк формує буфер системної важливості понад нормативне значення нормативу достатності основного капіталу (Н3) у розмірі 1 %. Рішення про дату початку формування банками буфера системної важливості приймається Правлінням Національного банку. Таке рішення завчасно розміщується на сторінці офіційного Інтернет-представництва Національного банку.

Розрахунок економічних нормативів банки проводять на підставі щоденних балансів і додаткових даних.

При цьому звітними є дані про дотримання економічних нормативів, що розраховані:

а) за щоденними розрахунками: нормативи мінімального розміру регулятивного капіталу банку (Н1), максимального розміру кредитного ризику на одного контрагента (Н7), великих кредитних ризиків (Н8), максимального розміру кредитного ризику за операціями з пов'язаними з банком особами (Н9);

б) за формулою середньозваженої величини (за місяць): інвестування в цінні папери окремо за кожною установою (Н11), загальної суми інвестування (Н12);

в) за станом на 1-е, 11-е та 21-е число кожного місяця: нормативи достатності (адекватності) регулятивного капіталу (Н2), достатності основного капіталу (Н3);

г) за щоденними розрахунками коефіцієнта покриття ліквідністю (LCR) за всіма валютами (LCRBB) та в іноземній валюті (LCRIB), які розраховуються за формулою середньоарифметичної величини, виходячи зі значень LCRBB/LCRIB за останні 30 календарних днів.

Якщо за результатами безвиїзного нагляду або інспекційної перевірки встановлено факти невиконання банками економічних нормативів, то до банків мають застосовуватися заходи впливу згідно зі статтею 73 Закону України «Про банки і банківську діяльність» та відповідними нормативно-правовими актами Національного банку з питань застосування заходів впливу.

5. Система гарантування вкладів фізичних осіб в Україні

Фонд гарантування вкладів фізичних осіб (ФГВФО) - установа, що виконує спеціальні функції у сфері гарантування вкладів фізичних осіб, виведення неплатоспроможних банків з ринку і ліквідації банків.

ФГВФО створений з метою захисту прав і законних інтересів вкладників банків та зміцнення довіри до банківської системи України. Він діє на підставі Закону України «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб». Фонд є економічно самостійною установою, що не має на меті отримання прибутку. Учасниками Фонду є всі банки.

Участь банків у Фонді є обов'язковою. Банк стає учасником Фонду в день отримання ним банківської ліцензії. Фонд виключає банк з числа учасників Фонду у разі прийняття НБУ рішення про відкликання банківської ліцензії та ліквідацію банку.

Функції ФГВФО:

- 1) веде реєстр учасників Фонду;
- 2) акумулює внески учасників, здійснює контроль за повнотою і своєчасністю перерахування зборів кожним учасником Фонду;
- 3) інвестує кошти Фонду в державні цінні папери України та облігації міжнародних фінансових організацій, що розміщуються на території України;
- 4) здійснює заходи щодо організації виплат відшкодувань за вкладами;
- 5) бере участь в інспекційних перевірках проблемних банків за пропозицією НБУ;
- 6) застосовує до банків та їх керівників відповідно фінансові санкції і накладає адміністративні штрафи;
- 7) здійснює заходи щодо проведення процедури виведення неплатоспроможного банку з ринку, у тому числі шляхом виконання плану врегулювання, здійснення тимчасової адміністрації та ліквідації банку;
- 8) здійснює перевірки банків;
- 9) здійснює аналіз фінансового стану банків з метою виявлення ризиків у їхній діяльності та прогнозування потенційних витрат Фонду на виведення неплатоспроможних банків з ринку та відшкодування коштів вкладникам; Фінансові ресурси Фонду формуються, у тому числі, за рахунок:
 - початкових зборів з учасників Фонду (1 % від статутного капіталу);
 - регулярних зборів з учасників Фонду;
 - спеціального збору до Фонду;
 - доходів, одержаних від інвестування коштів Фонду в державні цінні папери України;
 - кошти, залучені шляхом розміщення облігацій та/або видачі векселів Фонду;
 - кредитів, залучених від Національного банку України тощо.

Учасник Фонду зобов'язаний станом на останній робочий день кожного кварталу здійснювати нарахування регулярного збору до Фонду. Розмір базової

річної ставки збору становить 0,5 % бази нарахування в національній валюті та 0,8 % бази нарахування в іноземній валюті.

До війни з РФ, сума граничного розміру відшкодування коштів за вкладками становила 200 тисяч гривень. У разі розміщення декількох вкладів в одному банку гарантується сума всіх вкладів, включаючи відсотки, але не більше граничного розміру. З 1 квітня 2022 р. вступила в норма дія закону про повне гарантування державою вкладів фізичних осіб на період воєнного стану та три місяці після його завершення. Також після 3 місяців з моменту завершення воєнного стану максимальна сума відшкодування за вкладками становитиме 600 тис. грн. Крім того, до загальної системи гарантування вкладів внесено державний Ощадбанк, який до квітня 2022 р. єдиний мав 100 % гарантію вкладів. Власники депозитів в Ощадбанку терміном понад 12 місяців після набуття чинності законом отримують право на дострокове його отримання.

Вклади в іноземній валюті гарантуються Фондом і відшкодовуються у гривні після перерахування суми вкладу за офіційним курсом гривні до іноземних валют, встановленим НБУ на день початку процедури виведення Фондом банку з ринку та здійснення тимчасової адміністрації

Фонд не відшкодовує кошти, зокрема:

- передані банку в довірче управління;
- за вкладом на суму до 10 гривень;
- за вкладом, підтвердженим ощадними (депозитними) сертифікатом;
- розміщені на вклад власником істотної участі банку;
- за вкладками у банку, за якими вкладники на індивідуальній основі отримують від банку проценти за договорами, укладеними на умовах, що не є поточними ринковими умовами, або мають інші фінансові привілеї від банку;
- за вкладками у філіях іноземних банків;
- розміщені на рахунках, що перебувають під арештом за рішенням суду;
- розміщені на вклад пов'язаною з банком особою.

Фонд здійснює виплату гарантованих сум відшкодування через банки-агенти, що здійснюють такі виплати в готівковій або безготівковій формі (за вибором вкладника).

Рекомендована література:

Базова: [1, 2, 8, 12, 16, 17, 18, 19, 20]

Допоміжна: [1, 3, 5, 14, 16, 26, 27]

Інформаційні ресурси: [1, 2, 3, 4, 5]

ТЕМА 7. БАНКІВСЬКИЙ НАГЛЯД

План

1. Сутність та функції банківського нагляду.
2. Безвізний банківський нагляд
3. Планування та порядок проведення інспекційних перевірок.
4. Застосування заходів впливу за порушення банками вимог банківського законодавства.

Ключові слова: банківський нагляд, безвізний нагляд, інспекційний нагляд, інспекційна перевірка, моніторинг, камеральна перевірка, заходи впливу.

1. Сутність та функції банківського нагляду

Закон України «Про Національний банк України» трактує **банківський нагляд** як систему контролю та активних впорядкованих дій НБУ, спрямованих на забезпечення дотримання банками законодавства України і обов'язкових економічних нормативів з метою забезпечення стабільності банківської системи та захисту інтересів вкладників та кредиторів банку.

НБУ здійснює функції банківського регулювання і нагляду на індивідуальній та консолідованій основі за діяльністю банків та банківських груп.

Нагляд за діяльністю банків здійснюється з метою забезпечення надійності та стійкості окремих банків та передбачає цілісний і безперервний нагляд за здійсненням банками своєї діяльності відповідно до чинного законодавства та інструкцій. Банківський нагляд надає клієнтам, вкладникам, кредиторам і позичальникам упевненість у тому, що банки стабільно працюють, своєчасно та повністю виконують зобов'язання.

Згідно з чинним законодавством банківський нагляд в Україні проводиться єдиним державним органом – Національним банком, який поряд зі своїм наглядом ставить перед банківськими установами вимоги щодо обов'язкового постійного внутрішнього контролю з боку наглядової ради, внутрішнього та зовнішнього аудиту.

Здійснюючи функції нагляду НБУ застосовує такі **підходи**:

Професійне судження при оцінці ризиків, яких припускається банк у своїй діяльності на ринку. НБУ визначає стійкість і безпечність роботи банку, використовуючи передові методи та інструменти нагляду на основі оцінки ризиків.

Професійне судження - вмотивований, об'єктивний, неупереджений та обґрунтований висновок та/або оцінка НБУ щодо фактів, подій, обставин, осіб, що ґрунтується на знаннях і досвіді службовців НБУ, на комплексному та всебічному аналізі інформації та документів, поданих до НБУ в межах

передбачених законодавством процедур, а також на інформації з офіційних джерел.

Оцінка перспектив з урахуванням не лише поточних ризиків банку, але й тих, що з високою ймовірністю можуть виникнути в майбутньому. НБУ впроваджує систему раннього реагування на проблеми конкретного банку, щоб упередити та мінімізувати негативні наслідки для його клієнтів, партнерів та банківської системи.

Фокус уваги на тих питаннях і банках, що становлять найбільшу небезпеку для сталості банківської системи України.

Ці підходи дозволяють передбачити можливі проблеми у діяльності конкретного банку та вчасно застосувати заходи впливу.

Банківський нагляд класифікується за такими характерними ознаками: етапами здійснення, формами реалізації, встановленими вимогами.

За формами реалізації банківський нагляд поділяється на вступний, безвиїзний та виїзний.

Вимоги **вступного нагляду** стосуються: вступних умов щодо обсягу капіталу, джерел внесків до статутних капіталів банків та складу їх учасників; кваліфікаційних та професійних якостей працівників вищої і середньої ланок управління банками; умов, за яких НБУ відмовляє в наданні ліцензії на проведення банківських операцій; умов щодо виконання окремих банківських операцій.

Безвиїзний (документарний, попередній, дистанційний) нагляд використовується як система раннього попередження, що дає змогу наглядовим органам ухвалювати рішення про застосування до банків превентивних заходів до загострення ситуації або проведення інспекційної перевірки на місці.

Виїзний (інспекційний) нагляд здійснюється в результаті інспектування банків та їх установ, а також шляхом розробки і вжиття заходів щодо організаційного зміцнення та фінансового оздоровлення цих установ. Він дає змогу органам банківського нагляду перевіряти такі аспекти діяльності банків, як: достовірність звітності, дотримання законів і нормативних актів, стійкість фінансового стану банку.

Безвиїзний і виїзний нагляд є взаємодоповнюючими формами банківського нагляду.

Ризик-орієнтований нагляд дозволяє оцінити, чи забезпечить політика банку стабільність банку в майбутньому. Даючи оцінку якості управління ризиками в банку, банківський нагляд повинен переконатися, що банком виконуються процедури управління ризиками; порядок подання звітної інформації дозволяє охопити істотні ризики, прийняті банком; ключові джерела інформації та процедури, що були використані для виявлення, вимірювання, моніторингу і контролю ризиків, адекватні, задокументовані та регулярно тестуються на придатність і надійність, а також звіти банку послідовно відображають його діяльність і дозволяють здійснити моніторинг ризиків відповідно до встановлених лімітів, цілей та завдань банку.

Банківський нагляд зобов'язаний виходити з позиції більш активного використання всього діапазону своїх повноважень щодо виконання таких завдань:

- контроль за професіоналізмом і репутацією посадових осіб банківських установ;
- встановлення вимог до структури активів та зобов'язань, достатності капіталу та резервів, виявлення банками ризиків власної діяльності та управління ними з метою недопущення банкрутств та банківських криз;
- підвищення рівня корпоративного управління в банках;
- здійснення оперативного нагляду на основі оцінки ризиків, використання системи раннього реагування шляхом аналізу звітності, інспекційних перевірок банківських установ;
- організація системи захисту інтересів кредиторів і вкладників, аналіз системи гарантій надійності депозитів і підтримання стабільності на грошово-кредитних ринках;
- недопущення відмивання коштів, одержаних злочинних шляхом;
- втручання в діяльність банків, які не забезпечують власної платоспроможності, ліквідності й надійності, недотримання всіх видів вимог нагляду;
- своєчасне виведення з ринку банків, стан яких не піддається виправленню, мінімізація наслідків банкрутств банків для вкладників, кредиторів і банківської системи загалом.

В умовах посилення економічної та фінансової інтеграції України до європейського співтовариства важливого значення набуває єдність правил ведення банківського бізнесу для всіх учасників, що ґрунтується на уніфікованих нормах державного регулювання та нагляду. Це стало можливим завдяки функціонуванню Базельського комітету з банківського нагляду та регулювання, метою діяльності якого насамперед є зближення принципів та підходів банківського нагляду і регулювання до банків.

Базельські угоди сьогодні виступають інструментом регламентації особливостей організації і загальних засад здійснення нагляду відповідними наглядовими органами різних країн світу. «Базель III: Загальні регуляторні підходи до підвищення стійкості банків і банківських систем» та «Базель III: міжнародні підходи до визначення ризику ліквідності, стандартів та моніторингу» (2010) містять три напрямки реформ:

- 1) реформа капіталу: підвищення мінімальних вимог до основного капіталу (першого рівня), створення буферів капіталу на період фінансово-економічної нестабільності, в т.ч. контрциклічного буферу;
- 2) реформа ліквідності: введення короткострокових та довгострокових коефіцієнтів ліквідності;
- 3) інші елементи, спрямовані на зниження системних ризиків фінансової системи: встановлення співвідношення власних та залучених коштів (показника фінансового левериджу), посилення нагляду за системоутворюючими банками (вступили в дію з 2012 року).

Серед основних світових тенденцій розвитку банківського нагляду слід відмітити наступні концептуальні зрушення:

- по-перше, перехід на ризик-орієнтований підхід в банківському нагляду, де ризики виступають основним джерелом фінансової нестабільності країни та потребують створення відповідних систем моніторингу та управління;
- по-друге, забезпечення транспарентності функціонування основних учасників міжнародного руху капіталу, зокрема банків, шляхом підвищення рівня публічності розкриття інформації;
- по-третє, зміщення акцентів методичних засад банківського нагляду з надмірного державного регулювання та втручання у банківській бізнес на посилення самоорганізації та відповідальності банків в оцінюванні ризиків, що вимагає високого рівня ринкової дисципліни.

2. Безвізний банківський нагляд

Безвізний нагляд – форма здійснення НБУ банківського нагляду за дотриманням банками, банківськими групами або іншими особами, які можуть бути об'єктами нагляду НБУ банківського законодавства, нормативно-правових актів Національного банку, установлених економічних нормативів з метою сприяння стабільності банківської системи та захисту інтересів вкладників і кредиторів банку.

Безвізний банківський нагляд здійснюється з **метою**:

1) сприяння фінансовій стійкості та стабільності банківської системи України, захисту інтересів вкладників та інших кредиторів банків, шляхом:

- здійснення комплексного та об'єктивного аналізу всієї наявної інформації щодо діяльності банку/банківської групи, включаючи інформацію щодо пов'язаних із банком осіб, інформацію, що отримана за результатами зовнішнього аудиту банку, статистичну/фінансову звітність, що подана до НБУ;

- проведення оцінки рівня ризиків та якості управління ризиками, що передбачає проведення оцінки бізнес-моделі банку, рівня організації корпоративного управління та внутрішнього контролю банку, достатності капіталу банку та достатності ліквідності банку для покриття ризиків, із застосуванням професійного судження, сформованого за результатами безвізного нагляду за банком;

- забезпечення контролю за дотриманням банком вимог, обмежень щодо його діяльності, установлених Національним банком;

- забезпечення своєчасного реагування на встановлені порушення вимог банківського законодавства, недоліки та негативні тенденції в діяльності банку, включаючи застосування до банку/банківської групи заходів впливу адекватно вчиненому порушенню, здійсненню ризикової діяльності, що становлять загрозу інтересам вкладників чи інших кредиторів банку;

2) застосування пропорційного підходу до нагляду, що передбачає концентрацію уваги нагляду на більших за розміром, складніших за структурою

або більш ризикових банках, ураховуючи профіль ризику банків і основні напрями їх діяльності;

3) забезпечення своєчасного й ефективного прийняття рішень щодо діяльності банків Правлінням Національного банку або Комітетом з питань нагляду та регулювання діяльності банків, нагляду (оверсайту) платіжних систем (далі - Комітет з питань нагляду), що передбачає дотримання законності, неупередженого ставлення, об'єктивності, достовірності та обґрунтованості таких рішень.

НБУ здійснює безвиїзний банківський нагляд у таких **формах**:

1) поточний моніторинг фінансового стану банку та показників банківської групи з урахуванням ризик-орієнтованого підходу;

2) оцінка банку під час здійснення безвиїзного банківського нагляду на підставі оцінки рівня ризиків та якості управління ризиками;

3) камеральна перевірка банку.

Поточний моніторинг фінансового стану банку та показників банківської групи здійснюється з метою визначення подальших наглядових дій за банком на підставі спостереження за змінами у фінансовому стані банку, шляхом:

1) нагляду за дотриманням вимог банківського законодавства, нормативно-правових актів Національного банку і економічних нормативів;

2) контролю за дотриманням банком вимог, обмежень щодо його діяльності, установлених Національним банком;

3) аналізу даних статистичної/фінансової звітності банку/банківської групи та інформації, отриманої з інших доступних джерел;

4) оцінки впливу ризиків, що притаманні діяльності банку, на фінансову стабільність банку/банківської системи України.

Оцінка банку під час здійснення безвиїзного банківського нагляду проводиться з метою оцінки рівня ризиків, що притаманні діяльності банку та загрожують його функціонуванню (життєздатності), оцінки достатності капіталу банку, з урахуванням результатів проведеної НБУ оцінки стійкості банку, та достатності ліквідності банку для покриття всіх суттєвих ризиків, оцінки якості управління ризиками.

Щороку, починаючи з 2018 року, Національний банк проводить оцінку стійкості банків. Оцінка стійкості передбачає оцінку якості активів (asset quality review - AQR), а для найбільших банків ще й стрес-тестування. Результати проведеної оцінки у розрізі банків оприлюднюються наприкінці кожного року.

Камеральна перевірка банку під час здійснення безвиїзного банківського нагляду проводиться з метою:

1) з'ясування/підтвердження:

- факту дотримання/недотримання банком вимог банківського законодавства, установлених Національним банком вимог, обмежень щодо діяльності банку, установлених значень економічних нормативів і лімітів відкритої валютної позиції;

- достовірності визначення банком розміру кредитного ризику за активними банківськими операціями, відображення банком у бухгалтерському

обліку та звітності операцій банку, наданої банком інформації про пов'язаних із банком осіб та операції з ними;

2) підтвердження/спростування наявності ознак, що можуть свідчити про здійснення банком ризикової діяльності, що загрожує інтересам вкладників чи інших кредиторів.

Підставами для проведення камеральної перевірки є:

1) результати аналізу статистичної/фінансової звітності банку, що подається до НБУ, інформації, документів, звітів, отриманих від банку, що можуть свідчити про недотримання банком вимог банківського законодавства, установлених Національним банком вимог, обмежень щодо діяльності банку, невиконання зобов'язань перед вкладниками чи іншими кредиторами банку або ознаки здійснення банком ризикової діяльності;

2) результати проведеної оцінки банку під час здійснення безвізного банківського нагляду, що можуть свідчити про наявність у банку ризиків, що створюють загрозу втрати капіталу та ліквідності.

Керівники банку зобов'язані на запит підрозділу банківського нагляду для проведення камеральної перевірки банку надати письмові пояснення, інформацію та документи (їх копії/скановані копії, витяги з них) у визначених у запиті.

Підрозділ банківського нагляду здійснює безвізний банківський нагляд на підставі:

1) даних статистичної/фінансової звітності банку/банківської групи, що подається до НБУ;

2) інформації та документів, отриманих від підрозділів НБУ, державних органів, з інших доступних джерел;

3) результатів оцінки стійкості банку, проведеної Національним банком;

4) результатів інспекційних перевірок;

5) результатів нагляду за дотриманням банківською групою, учасником якої є банк, установлених значень економічних нормативів.

Підрозділ банківського нагляду має право запитувати в банку письмові пояснення, інформацію та документи (їх копії/скановані копії, витяги з них) щодо проведених операцій та з окремих питань діяльності, інформацію про пов'язаних із банком осіб, внутрішньобанківські документи (їх копії/скановані копії) шляхом подання відповідного запиту.

Довідка про результати камеральної перевірки банку (далі - довідка про перевірку) – офіційний документ, що складається за результатами проведеної камеральної перевірки банку, в якому зафіксовані результати такої перевірки, виявлені порушення банком вимог банківського законодавства, нормативно- правових актів НБУ, інформація про невиконання банком установлених НБУ вимог, обмежень щодо діяльності банку та/або ознаки здійснення банком ризикової діяльності, яка загрожує інтересам вкладників чи інших кредиторів цього банку.

Банк протягом 15 робочих днів із дня отримання від НБУ рекомендацій, наданих за результатами камеральної перевірки подає до НБУ інформацію

щодо врахованих рекомендацій та/або план заходів щодо врахування наданих рекомендацій у встановлені строки.

3. Планування та порядок проведення інспекційних перевірок

Інспекційна перевірка банку – форма здійснення банківського нагляду уповноваженими НБУ особами безпосередньо у банку.

Інспекційна перевірка здійснюється з метою:

- 1) оцінки фінансового стану об'єкта перевірки або окремих видів діяльності (операцій);
- 2) оцінки рівня, характеру й особливостей ризиків об'єкта перевірки, управління цими ризиками;
- 3) перевірки достовірності звітності об'єкта перевірки;
- 4) виявлення фактів здійснення та запобігання ризиковій діяльності, що загрожує інтересам вкладників та інших кредиторів банку;
- 5) оцінки якості корпоративного управління та внутрішнього контролю об'єкта перевірки з урахуванням характеру його діяльності;
- 6) виявлення недоліків або вразливих компонентів діяльності об'єкта перевірки;
- 7) контролю за дотриманням об'єктом перевірки вимог банківського законодавства України, у тому числі нормативно-правових актів НБУ.

Національний банк здійснює планові та позапланові інспекційні перевірки.

Планові інспекційні перевірки об'єктів перевірки здійснюються відповідно до затвердженого Правлінням НБУ плану інспекційних перевірок, складеного на підставі ризик-орієнтованого підходу на підставі визначеної загальної оцінки банків SREP (Supervisory Review and Evaluation Process) та їх віднесення до певної категорії.

НБУ із 1 жовтня 2020 року почав застосовувати єдину процедуру й методологію процесу наглядових перевірок та оцінки – SREP. Оцінка діяльності банків за рейтинговою системою CAMELSO надалі не здійснюватиметься. Рейтингова система CAMELSO, запроваджена в Україні ще в 1998 році, була інструментом оцінки капіталу, активів, менеджменту, надходжень та ліквідності банку в межах інспекційних перевірок. У 2018 році відповідно до настанов Європейського банківського органу щодо єдиних процедур та методології процесу наглядових перевірок і оцінки Національний банк почав запроваджувати наглядові інструменти SREP, що базуються на ризик-орієнтованому та forward-looking підходах. У їх основу покладено оцінку ризиків та якості управління цими ризиками в банку, питань корпоративного управління та системи внутрішнього контролю, а також здатність установи забезпечувати безперервність діяльності.

Інспекційна група складається з куратора/кураторів перевірки, керівника інспекційної групи та його заступника (заступників), інспекторів.

Члени інспекційної групи під час проведення інспекційної перевірки мають право:

1) вільного доступу до всіх документів та інформації об'єкта перевірки (на паперових носіях або в електронній формі), у тому числі до тих, що містять інформацію з обмеженим доступом, відповідно до програми інспекційної перевірки;

2) вільного доступу протягом робочого часу до всіх приміщень об'єкта перевірки;

3) безоплатно одержувати від об'єкта перевірки інформацію, документи та їх копії, письмові пояснення з питань його діяльності.

4) ініціювати проведення зустрічей (уключаючи наради в режимі відеоконференцій) із керівниками, контактною особою, посадовими особами та іншими працівниками об'єкта перевірки для обговорення будь-яких питань, що виникають під час інспектування;

5) проводити (за присутності представника об'єкта перевірки) перевірку наявності та стану майна, що є предметом застави за активними операціями об'єкта перевірки.

Члени інспекційної групи зобов'язані:

1) дотримуватися вимог законодавства України;

2) сумлінно, вчасно та якісно виконувати свої службові обов'язки та доручення керівника інспекційної групи;

3) не розголошувати та не використовувати в інший спосіб інформацію з обмеженим доступом, що стала їм відома у зв'язку з виконанням обов'язків, крім випадків, передбачених законодавством України;

4) дотримуватися норм етичної поведінки. Керівник об'єкта перевірки зобов'язаний:

1) забезпечити членам інспекційної групи вільний доступ до всіх документів та інформації об'єкта перевірки, у тому числі тих, що містять інформацію з обмеженим доступом;

2) забезпечити вільний доступ до всіх приміщень об'єкта перевірки членам інспекційної групи впродовж робочого часу під час проведення інспекційної перевірки;

3) забезпечити інспекційну групу в день початку інспекційної перевірки службовим приміщенням, яке відповідає вимогам щодо санітарно-гігієнічних норм, із правом користування ним упродовж усього періоду проведення інспекційної перевірки;

4) забезпечити членам інспекційної групи належні умови для роботи, у тому числі можливість користуватися телефонним та інтернет-зв'язком, комп'ютерною технікою;

б) забезпечити обмеження доступу до приміщення, виділеного інспекційній групі, для осіб, які не є членами інспекційної групи, упродовж усього часу проведення інспекційної перевірки;

7) забезпечити безоплатне надання на письмовий запит за підписом керівника інспекційної групи інформації, матеріалів, документів, пояснень із питань діяльності об'єкта перевірки, у зазначені в запиті терміни, у повному

обсязі, належної якості (у яких можна прочитати всі зазначені в них відомості) та у визначених форматах, структурі та вигляді.

Про проведення планової перевірки НБУ зобов'язаний повідомити банк не пізніше, ніж за 10 днів до його початку. Це повідомлення оформляється листом НБУ, засвідчується підписом уповноваженої посадової особи НБУ, надсилається засобами поштового зв'язку або електронного зв'язку та містить таку інформацію:

- вид інспекційної перевірки;
- дати початку та закінчення інспекційної перевірки;
- період інспекційної перевірки;
- інформацію про керівника інспекційної групи та контактний телефон;
- пропозиції щодо попередньої зустрічі з керівниками об'єкта перевірки;
- запити про надання документів, інформації, форми для заповнення.

До початку проведення планової інспекційної перевірки проводиться попередня зустріч із керівниками об'єкта перевірки за участю куратора/кураторів і керівника інспекційної групи, керівників підрозділу НБУ, що здійснює інспекційну перевірку. Під час зустрічі обговорюються організаційні питання щодо майбутньої інспекційної перевірки.

На зустріч може бути запрошено представника Фонду гарантування (у разі включення працівників Фонду гарантування до складу інспекційної групи).

НБУ має право прийняти рішення про проведення **позапланової інспекційної перевірки** за наявності обґрунтованих підстав:

- виявлення під час здійснення безвиїзного нагляду суттєвого погіршення фінансового стану банку/філії іноземного банку;
- наявність фактів, що можуть свідчити про здійснення об'єктом перевірки ризикової діяльності, що загрожує інтересам вкладників або інших кредиторів;
- виявлення фактів подання НБУ недостовірної інформації та/або звітності;
- зміна власника (власників) істотної участі в банку або голови ради та/або голови правління банку;
- набуття банком статусу спеціалізованого;
- надходження повідомлення від банку про відкриття відокремленого підрозділу або виявлення фактів початку діяльності відокремленого підрозділу банку без повідомлення про його відкриття;
- звернення банку щодо отримання ліцензії чи дозволів, передбачених законодавством України;
- ненадання інформації, документів або їх копій за письмовим запитом Національного банку в установлені строки;
- віднесення банку до категорії проблемних;
- надходження інформації від ФГВФО про виявлені ФГВФО порушення банками вимог законодавства України.

Національний банк здійснює позапланову інспекційну перевірку без попереднього повідомлення об'єкта перевірки.

Інспектор за результатами інспекційної перевірки складає **довідку про перевірку**. Довідка про перевірку має містити описову частину, висновки, виявлені порушення, недоліки, які мають вплив на діяльність об'єкта перевірки, може містити іншу інформацію щодо результатів перевірки та рекомендації об'єкту перевірки.

Члени інспекційної групи несуть відповідальність за інформацію, викладену в довідці про перевірку. Висновки формуються на підставі отриманих результатів інспекційної перевірки та з урахуванням професійного судження.

Об'єкт перевірки в разі надання за результатами інспекційної перевірки рекомендацій протягом одного місяця з дня отримання звіту про інспекційну перевірку подає до НБУ інформацію щодо врахованих рекомендацій та/або план заходів щодо врахування наданих рекомендацій із визначенням відповідальних осіб банку та строків виконання рекомендацій.

4. Застосування заходів впливу за порушення банками вимог банківського законодавства

У разі порушення банками банківського, валютного законодавства, законодавства у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення, нормативно-правових актів НБУ, вимог НБУ, здійснення ризикової діяльності, що становить загрозу інтересам вкладників чи інших кредиторів банку, застосування іноземними державами або міждержавними об'єднаннями, або міжнародними організаціями санкцій до банків чи власників істотної участі у банках, що становлять загрозу інтересам вкладників чи інших кредиторів банку та/або стабільності банківської системи, вимог щодо етичної поведінки НБУ має право застосувати **заходи впливу** адекватно вчиненому порушенню або рівню такої загрози, до яких належать:

- 1) письмове застереження;
- 2) скликання загальних зборів учасників, ради банку, правління банку;
- 3) укладення письмової угоди з банком, за якою банк чи визначена угодою особа зобов'язується вжити заходів для усунення порушень, поліпшення фінансового стану банку, підвищення ефективності функціонування та/або адекватності системи управління ризиками тощо;
- 4) зупинення виплати дивідендів чи розподілу капіталу в будь-якій іншій формі;
- 5) обмеження, зупинення чи припинення здійснення окремих видів здійснюваних банком операцій, у тому числі операцій із пов'язаними з банком особами;
- 6) обмеження, зупинення чи припинення здійснення окремих видів здійснюваних банком операцій;
- 7) заборона надавати бланкові кредити;
- 8) накладення штрафів на:

- банк відповідно до положень, затверджених Правлінням НБУ, але у розмірі не більш як 1% суми зареєстрованого статутного капіталу;

- власників істотної участі у банку за невиконання прийнятих на себе зобов'язань про надання необхідної фінансової допомоги банку в рамках вжиття заходів з метою приведення діяльності проблемного банку у відповідність із вимогами законодавства у розмірі від п'яти тисяч до десяти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян;

- власників істотної участі у банку в разі порушення ними вимог щодо порядку набуття або збільшення істотної участі в банку у розмірі до 10% придбаної (збільшеної) частки;

9) тимчасова, до усунення порушення або скасування заходів впливу, передбачених цією статтею, заборона використання власником істотної участі в банку права голосу придбаних акцій (паїв);

10) відсторонення посадової особи банку від посади;

11) віднесення банку до категорії проблемного або неплатоспроможного;

12) відкликання банківської ліцензії та ліквідація банку.

У випадку заборони використання власником істотної участі в банку права голосу придбаних акцій (паїв) НБУ може призначити довірену особу, якій передається право голосу щодо цих акцій (паїв) і право будь-яким чином брати участь в управлінні банком. Довірена особа зобов'язана під час голосування діяти в інтересах кваліфікованого та зваженого управління банком.

НБУ має право вимагати припинення повноважень будь-якого з керівників банку, якщо він не відповідає кваліфікаційним вимогам та/або якщо керівник банку не забезпечує належного виконання своїх посадових обов'язків, що призвело до порушення вимог законодавства, виявленого під час здійснення банківського нагляду. Банк зобов'язаний на вимогу Національного банку України вжити заходів для припинення повноважень такого керівника банку, а також обрання/призначення іншої особи на відповідну посаду.

Рекомендована література:

Базова: [1, 2, 5, 8, 16, 17, 18, 19, 20]

Допоміжна: [1, 3, 5, 14, 16, 26, 27, 30]

Інформаційні ресурси: [1, 2, 3, 4, 5]

ТЕМА 8. ЦЕНТРАЛЬНИЙ БАНК – БАНКІР І ФІНАНСОВИЙ АГЕНТ УРЯДУ

План

1. Нормативно-правове регулювання функцій і повноважень НБУ як фінансового агента уряду.
2. Обслуговування внутрішнього боргу.
3. Обслуговування зовнішнього боргу.
4. Порядок здійснення платежів з погашення та обслуговування державного боргу.

Ключові слова: державне управління, фінансовий агент, державний борг класифікація боргу, управління державним боргом, внутрішні запозичення, зовнішні запозичення, обслуговування боргу, державні цінні папери, погашення боргу, Єдиний казначейський рахунок.

1. Нормативно-правове регулювання функцій і повноважень НБУ як фінансового агента уряду

Центральний банк як особливий центральний орган державного управління здійснює тісну співпрацю з органами державної влади і управління і виступає банкіром і фінансовим агентом уряду. Правові основи взаємовідносин між центральним банком та органами державної влади в Україні закріплені в Законі України «Про Національний банк України».

Центральний банк співпрацює з органами влади як при вирішенні загальних питань грошово-кредитної, валютної і фіскально-бюджетної політики, так і під час повсякденного виконання фінансових операцій.

Відповідно до ст. 51 Закону «Про Національний банк України», НБУ підзвітний Президенту України та ВРУ в межах їх конституційних повноважень. НБУ щоквартально надає інформацію Президенту України, КМУ та Комітету ВРУ з питань фінансів, податкової та митної політики щодо безготівкової емісії у відповідному періоді, а саме:

- ✓ проведення операцій з рефінансування банків;
- ✓ проведення інтервенцій на міжбанківському валютному ринку;
- ✓ проведення операцій на фондовому ринку.

НБУ має право подавати Президенту України у встановленому порядку пропозиції щодо законодавчого врегулювання питань, спрямованих на виконання функцій НБУ. Також НБУ щорічно подає Президенту України, ВРУ та КМУ наступну інформацію:

- до 15 березня – прогнози монетарні показники на наступний рік;
- до 1 квітня – інформацію про розрахунок частини прогнозованого прибутку до розподілу поточного року, яка підлягатиме перерахуванню до

Державного бюджету України.

НБУ та КМУ проводять взаємні консультації з питань ГКП, розробки і здійснення загальнодержавної програми економічного та соціального розвитку. НБУ на запит КМУ надає інформацію щодо монетарних процесів та грошово-кредитного ринку. КМУ, міністерства та інші центральні органи виконавчої влади на запит НБУ надають інформацію, що має вплив на стан платіжного балансу, на монетарні процеси, грошово-кредитний ринок, включаючи щомісячну інформацію про показники доходів, видатків і дефіциту державного та зведеного бюджетів, стан державного боргу та графік платежів за ним.

НБУ підтримує економічну політику КМУ, якщо вона не суперечить забезпеченню стабільності грошової одиниці України.

Голова НБУ або за його дорученням один із його заступників можуть брати участь у засіданнях КМУ з правом дорадчого голосу.

У засіданнях Правління НБУ можуть брати участь члени КМУ з правом дорадчого голосу. НБУ має право подавати КМУ у встановленому порядку пропозиції щодо законодавчого врегулювання питань, спрямованих на виконання функцій НБУ.

Незалежність центрального банку як обов'язкового елемента передбачає його самостійність у визначенні та реалізації грошово-кредитної політики. При цьому незалежність центрального банку розглядається як гарантія його ефективної діяльності, тобто як гарантія проведення банком виваженої ГКП, спрямованої на забезпечення стабільності національної грошової одиниці і зорієнтованої на перспективу.

Так, в ст. 4 Закону України «Про Національний банк України» зазначено, що НБУ є економічно самостійним органом, який здійснює видатки за рахунок власних доходів у межах затвердженого кошторису, а у визначених Законом випадках – також за рахунок Державного бюджету України.

НБУ не відповідає за зобов'язаннями органів державної влади, а органи державної влади не відповідають за зобов'язаннями НБУ, крім випадків, коли вони добровільно беруть на себе такі зобов'язання.

Незалежність НБУ підкріплено також і гарантіями невторчання органів державної влади у його діяльність. Проте слід відзначити, що незалежність центрального банку має відносний характер, тобто вона не є абсолютною. Центральний банк не може проводити ГКП ізольовано від уряду, адже вона є лише однією зі складових загальнодержавної економічної політики, і для того, щоб ГКП була успішною, центральний банк повинен взаємодіяти з урядом, який визначає фіскальну, бюджетну, цінову, інвестиційну політику тощо.

Функції НБУ як фінансового агента органів виконавчої влади закріплені ст. 31 Закону України «Про Національний банк України», згідно з якою КМУ, Рада міністрів Автономної Республіки Крим, місцеві державні адміністрації, виконавчі органи відповідних місцевих рад зобов'язані зберігати бюджетні кошти у НБУ на рахунку, відкритому Державній казначейській службі (ДКС).

Умови та порядок обслуговування бюджетних коштів визначаються договором між НБУ та ДКС, при цьому послуги для ДКС, надаються НБУ безоплатно.

Для того щоб запобігти можливому тиску уряду на центральний банк щодо додаткової емісії грошей з метою розв'язання проблеми дефіциту бюджету, у переважній більшості країн з розвинутою ринковою економікою на законодавчому рівні передбачається розмежування державних фінансів і коштів центрального банку. Це розмежування набуває форми заборони центральному банку надавати уряду прями кредити на фінансування дефіциту державного бюджету, а також купувати державні цінні папери на первинному ринку. Так, НБУ не має права надавати кредити в національній та іноземній валюті, як прямо, так і опосередковано через державну установу, іншу юридичну особу, майно якої перебуває у державній власності, на фінансування Державного бюджету України. Однак згідно із Законом № 1811-IX від 19.10.2021 дію цієї статті тимчасово призупинено.

Національний банк не має права купувати на первинному ринку цінні папери, емітовані Кабінетом Міністрів України, державною установою, іншою юридичною особою, майно якої перебуває у державній власності.

Отже, НБУ не виступає безпосереднім кредитором Уряду України, але має повноваження і виконує операції у сфері обслуговування державного боргу, пов'язані із розміщенням (ДЦП), їх погашенням і виплатою доходу за ними. НБУ встановлює прямі кореспондентські відносини з міжнародними депозитаріями з метою здійснення функцій ГКП та управління державним боргом з метою депонування облігацій зовнішньої державної позики (ОЗДП) в іноземних депозитаріях.

Державний борг – це сукупність фінансових зобов'язань центрального уряду, місцевих органів влади, державних підприємств і організацій, що підлягає погашенню в обумовлені терміни.

Згідно з Бюджетним кодексом України право здійснювати державні внутрішні та зовнішні запозичення, надані Міністерству фінансів України (Мінфіну) за дорученням КМУ в межах і на умовах, передбачених законом про Державний бюджет України.

Використовувати емісійні кошти НБУ для фінансування бюджетного дефіциту, а також позики для фінансування поточних видатків держави забороняється.

Сума основного боргу (принципал) – первісна сума позики, на яку нараховуються проценти. **Процентні платежі за державним боргом** – це платежі, які здійснюються за рахунок коштів державного бюджету за користування позиченими коштами.

Поточна заборгованість за неоплаченими зобов'язаннями не враховується у складі державного боргу доти, доки ці зобов'язання не будуть визнані як борг із фіксованим терміном погашення.

Залежно від ступеня охоплення державних боргових зобов'язань державний борг поділяється на капітальний і поточний.

Капітальний державний борг – це сукупність усіх раніше випущених і непогашених на цей момент боргових зобов'язань, у тому числі відсотків, які мають бути сплачені.

Поточний державний борг – це сума витрат поточного періоду (як

правило, фінансового року), спрямованих на погашення частини державного боргу, строк сплати якого настав, і на сплату щорічних відсотків для обслуговування капітального боргу, який переходить у майбутні періоди.

Чистий державний борг – це сума зобов'язань без урахування відсотків за користування позиками.

Залежно від позиції уряду держави щодо накопичення державного боргу його поділяють на активний і пасивний.

Активний державний борг виникає внаслідок дискретних заходів уряду щодо залучення додаткових ресурсів. Він пов'язаний з формуванням активної форми бюджетного дефіциту. Активний дефіцит створюється внаслідок державного втручання у подолання кризи.

Пасивний державний борг створюється автоматично з виникненням пасивного бюджетного дефіциту. Пасивний бюджетний дефіцит виникає тому, що в умовах економічної кризи зменшуються доходи економічних суб'єктів, а тому й податкові надходження до бюджету.

Залежно від отримувача кредитних ресурсів державний борг може формуватися як прямий та умовний. **Прямий державний борг** відображає обсяги залучених кредитних ресурсів, що надійшли в розпорядження уряду країни. **Умовний державний борг** – це борг, сформований залученням кредитних ресурсів у розпорядження суб'єктів господарювання під гарантію уряду, коли виникають зобов'язання у держави як гаранта повернення ресурсів кредиторів у випадках неплатоспроможності позичальника.

Залежно від джерел залучення коштів державний борг поділяється на внутрішній і зовнішній.

Внутрішній державний борг – це сукупність усіх отриманих і невиконаних зобов'язань країни на користь резидентів щодо сплати основної суми боргу та процентів за ним.

Зовнішній державний борг – це сукупність усіх отриманих і невиконаних зобов'язань на користь нерезидентів щодо сплати основної суми боргу та процентів за ним.

Управління державним боргом – це сукупність дій, пов'язаних із здійсненням запозичень, обслуговуванням і погашенням державного боргу, інших правочинів з державним боргом, що спрямовані на досягнення збалансованості бюджету та оптимізацію боргового навантаження.

Метою управління державним боргом є отримання максимального ефекту від внутрішніх та зовнішніх державних запозичень за умови уникнення макроекономічних труднощів і проблем з державним бюджетом, платіжним балансом і економічною самостійністю держави в майбутньому.

2. Обслуговування внутрішнього боргу

Згідно з Бюджетним кодексом України, **обслуговування державного боргу**

– це операції щодо здійснення плати за користування кредитом, сплати

комісій, штрафів та інших платежів, пов'язаних з управлінням державним боргом. **До таких операцій не належить погашення державного боргу.**

Основними методами фінансування внутрішнього державного боргу за участю центрального банку, які можуть використовуватися в різних країнах, є:

- ✓ здійснення емісії грошей;
- ✓ надання прямих кредитів центрального банку уряду;
- ✓ залучення внутрішніх позик.

Перші два методи фінансування внутрішнього державного боргу заборонені законодавством України. **Внутрішні державні запозичення** мобілізуються акумулюванням тимчасово вільних коштів юридичних і фізичних осіб (підприємств і населення) на певний термін на умовах виплати доходу та оформлюються борговими зобов'язаннями держави у безготівковій чи готівковій формі. Важливе значення при цьому має вид джерела коштів – чи цінні папери уряду розміщуються серед приватних суб'єктів, чи їх купує центральний банк.

У разі первинного розміщення державних цінних паперів у центральному банку, останній випускає в обіг додатковий обсяг незабезпечених засобів платежу, що призводить до інфляції. Така операція центрального банку є лише прихованою емісією і має ті ж негативні наслідки, що й попередні методи, тому в Україні її використання заборонено законодавством. Однак в період війни НБУ прямо викуповує ОВДП, здійснюючи емісію грошей.

З одного боку внутрішні запозичення є менш небезпечними ніж зовнішні, адже вони не спонукають до вивезення матеріальних цінностей з країни, а до перерозподілу доходів всередині країни, з іншого – вони стимулюють інфляцію та знижують інвестиційну активність.

Внутрішній державний борг України складається з:

- емітованих державою цінних паперів у вигляді облігацій внутрішньої державної позики (ОВДП);
- запозичень (кредитів), здійснених Урядом України у резидентів України.
- інших зобов'язань у грошовій формі, гарантованих Урядом України;
- казначейських зобов'язань України.

Відповідно до чинного законодавства України боргові зобов'язання уряду, що оформлені державними цінними паперами, виступають у вигляді облігацій і казначейських зобов'язань України.

До **державних (боргових) цінних паперів** належать:

- ✓ облігації внутрішньої державної позики (ОВДП);
- ✓ облігації зовнішньої державної позики (ОЗДП);
- ✓ облігації внутрішньої місцевої позики (ОВМП);
- ✓ казначейські зобов'язання України.

Державні облігації України можуть бути:

довгострокові – понад п'ять років;
середньострокові – від одного до п'яти років;
короткострокові – до одного року.

Облігації внутрішніх державних позик України – державні цінні

папери, що розміщуються виключно на внутрішньому фондовому ринку і підтверджують зобов'язання України щодо відшкодування пред'явникам цих облігацій їх номінальної вартості з виплатою доходу відповідно до умов розміщення облігацій. Номінальна вартість ОВДП України може бути визначена в іноземній валюті.

Цільові облігації внутрішніх державних позик України – ОВДП, емісія яких є джерелом фінансування дефіциту державного бюджету в обсягах, передбачених на цю мету законом про Державний бюджет України на відповідний рік, та в межах граничного розміру державного боргу.

Кошти, залучені до Державного бюджету України від розміщення цільових ОВДП України, використовуються виключно для фінансування державних або регіональних програм і проектів на умовах їх повернення в обсягах, передбачених на цю мету законом про Державний бюджет України на відповідний рік. Фінансування здійснюється відповідно до кредитних договорів, що укладаються між державою в особі Мінфіну та отримувачем коштів.

З 2014 р. в Україні почали випускатися військові облігації, що є різновидом цільових облігацій і які використовуються на фінансування ЗСУ.

ОВДП випускаються від імені держави і відповідно до рішення КМУ. КМУ визначає обсяг випуску, час погашення, величину номінального доходу, форму й частоту виплат доходу, суму боргу. Суб'єктами ринку облігацій є НБУ; комерційні банки; юридичні та фізичні особи, що є клієнтами комерційних банків.

НБУ виконує операції з обслуговування державного боргу, пов'язані з розміщенням ОВДП та цільових ОВДП України, їх погашенням і виплатою доходів за ними, а також провадить депозитарну діяльність щодо цих цінних паперів.

Особливості провадження депозитарної діяльності з державними облігаціями України визначаються Національною комісією з цінних паперів та фондового ринку разом з НБУ.

Обов'язки НБУ як суб'єкта ринку облігацій полягають в тому, що він виступає як:

- генеральний агент Мінфіну з розміщення облігацій на первинному ринку через механізм аукціону, погашення цінних паперів та виплата доходу за ними;
- облік ДЦП через депо-рахунки (НБУ виступає в ролі депозитарію ДЦП);
- оператор на вторинному (позабіржовому) ринку, що здійснює операції РЕПО з ДЦП - дилер на вторинному ринку.

Відповідно до процедури розміщення ОВДП власниками облігацій можуть бути юридичні та фізичні особи – як резиденти, так і нерезиденти. Оплата придбаних облігацій здійснюється в національній валюті України в безготівковій формі.

До складу безпосередніх учасників аукціонів входять:

Міністерство фінансів України, яке за дорученням Уряду України

здійснює розміщення облігацій, а також виконує обов'язки гаранта своєчасності сплати доходу та погашення облігацій;

НБУ, який виконує обов'язки генерального агента з обслуговування випусків облігацій та проведення платежів за ними;

комерційні банки, що виступають покупцями облігацій або на договірних засадах виконують роль фінансових посередників у придбанні цінних паперів фізичними та юридичними особами – резидентами і нерезидентами.

Казначейське зобов'язання України – ДЦП, що розміщується виключно на добровільних засадах серед фізичних осіб, посвідчує факт заборгованості Державного бюджету України перед власником казначейського зобов'язання України, дає власнику право на отримання грошового доходу та погашається відповідно до умов розміщення казначейських зобов'язань України. Номінальна вартість казначейських зобов'язань України може бути визначена у національній або іноземній валюті. Казначейські зобов'язання України випускаються державою в особі Мінфіну за дорученням КМУ і розміщуються через Державний акціонерний банк ПАТ «Ощадбанк» серед населення.

3. Обслуговування зовнішнього боргу

Державний зовнішній борг складається з:

- ✓ позик на фінансування державного бюджету та погашення зовнішнього державного боргу;
- ✓ позик на підтримку національної валюти;
- ✓ позик на фінансування інвестиційних та інституціональних проектів;
- ✓ гарантій іноземним контрагентам щодо виконання контрактних зобов'язань у зв'язку з некомерційними ризиками;
- ✓ державних гарантій, що надаються КМУ для кредитування проектів, фінансування яких передбачено державним бюджетом України.

Відповідно до Закону України про Державний бюджет на відповідний рік, визначається граничний розмір дефіциту бюджету та джерела його покриття за рахунок внутрішнього та зовнішнього фінансування, а також встановлюється граничний розмір державного внутрішнього та зовнішнього боргу України на 1 січня наступного за бюджетним роком з визначенням напрямів використання фінансових ресурсів.

Розміщення коштів, акумульованих за рахунок іноземних кредитів здійснює Мінфін згідно з Державною програмою запозичень.

Зовнішній державний борг має дві складові:

- борг органів державної влади і управління, який виникає в результаті залучення державою іноземних кредитів та випуску ДЦП, які розміщуються на міжнародних ринках капіталів. Ця частина державного зовнішнього боргу погашається та обслуговується за рахунок коштів

державного бюджету;

➤ борг підприємств, гарантований урядом (**гарантований борг**). Погашає та обслуговує такий борг підприємство-позичальник. Але у разі невиконання боргових зобов'язань підприємством перед іноземним кредитором, набирає чинності державна гарантія, і погашення та обслуговування таких кредитів здійснюється Державним казначейством (ДК) за рахунок коштів Державного бюджету.

Валовий зовнішній борг за станом на певну дату – це загальний обсяг заборгованості за всіма існуючими зобов'язаннями, що мають бути сплачені боржником у вигляді основної суми та/або відсотків у будь-який час у майбутньому, і які є зобов'язаннями резидентів перед нерезидентами.

Валовий зовнішній борг країни включає всі види заборгованості резидентів України перед нерезидентами, які класифікуються:

- за чотирма основними секторами економіки – сектор державного управління, органи грошово-кредитного регулювання, банки, інші сектори;
- у розрізі початкових термінів погашення – коротко- та довгострокові;
- у розрізі фінансових інструментів – боргові цінні папери, торгові кредити, кредити, валюта і депозити, інші боргові зобов'язання та зобов'язання за кредитами підприємств прямого інвестування (міжфірмовий борг).

Валовий зовнішній борг розраховується в доларах США.

Розраховані показники валового зовнішнього боргу України за станом на кінець звітної періоду включають:

- прямий державний та гарантований державою борг, у тому числі кредити, отримані НБУ від Міжнародного валютного фонду (МВФ) та міжнародних фінансових організацій;
- зобов'язання банків за борговими цінними паперами, залученими кредитами та депозитами;
- зобов'язання реального сектору економіки України за борговими цінними паперами, залученими кредитами та кредиторською заборгованістю.

Мета управління зовнішнім боргом – за рахунок зовнішніх позик забезпечити економічний розвиток країни й уникнути при цьому макроекономічних труднощів і проблем платіжного балансу у майбутньому. Для країн, що проводять програму радикальних економічних реформ, зовнішня фінансова підтримка необхідна як для фінансування структурних перетворень платіжного балансу країни, так і для прискорення стабілізації економіки, досягнення економічного зростання.

Проте механізм впливу зовнішніх позик на макроекономічну ситуацію неоднозначний і має розглядатися у контексті взаємовпливу інвестицій, економічного зростання і зовнішніх позик, оскільки наслідком нераціональних та зайвих зовнішніх запозичень можуть бути такі боргові зобов'язання перед нерезидентами, які в майбутньому значно обмежать свободу проведення економічної політики. Тягар зовнішнього боргу країни може справити депресивний вплив на розвиток економіки через неплатоспроможність країни-боржника, втрату довіри кредиторів та обмеження доступу до зовнішніх джерел фінансування.

Згідно з чинним законодавством України управління зовнішнім державним боргом та його обслуговування здійснює Мінфін, у складі якого спеціально сформовано Департамент боргової політики. У межах покладених на нього повноважень Мінфін виступає фінансовим агентом держави під час виконання всіх фінансових операцій, пов'язаних із цим завданням.

Мінфін реєструє всі іноземні кредити, залучені як від імені держави, так і під державні гарантії українськими юридичними особами. На підставі цієї інформації здійснюється статистичний облік усіх державних зовнішніх зобов'язань, ведеться моніторинг державного зовнішнього боргу, готується детальний графік платежів з його обслуговування, згідно з яким ДК забезпечує своєчасне фінансування видатків на обслуговування державного зовнішнього боргу в межах наявних фінансових ресурсів, передбачених Державним бюджетом України на вказані цілі.

Борговими цінними паперами, які розміщуються державою в особі Мінфіну на зовнішніх ринках є **облігації зовнішніх державних позик України** – державні боргові цінні папери, що розміщуються на міжнародних фондових ринках і підтверджують зобов'язання України відшкодувати пред'явникам цих облігацій їх номінальну вартість з виплатою доходу відповідно до умов розміщення облігацій.

Законодавством України не передбачено виключну роль НБУ в розміщенні, обслуговуванні та погашенні ОЗДП. Ці повноваження віднесені до компетенції Мінфіну, яке може залучати для цього банки, інвестиційні компанії тощо.

Центральний банк держави відносно центрального уряду виступає у ролі обслуговуючого банку, в якому зберігаються кошти державного бюджету на єдиному казначейському рахунку.

З метою задоволення поточних потреб в іноземній валюті для виконання зовнішніх фінансових зобов'язань НБУ організовує на території України купівлю- продаж конвертованих валют за гривню. При цьому НБУ використовує золотовалютний резерв, здійснюючи валютні інтервенції з метою впливу на курс національної валюти відносно іноземних валют. Це дає можливість резидентам – позичальникам іноземних кредитів отримувати іноземну валюту, необхідну для виконання платежів з обслуговування зовнішнього боргу. Забезпечення внутрішньої і зовнішньої стабільності національної валюти дає змогу резидентам України – позичальникам іноземних кредитів знизити ризики, пов'язані із коливаннями курсу національної валюти відносно іноземних валют.

НБУ спільно з урядом співпрацює з міжнародними фінансовими організаціями щодо отримання кредитів, зокрема кредитів, за якими НБУ виступає позичальником і розпорядником. Це кредити макроекономічної стабілізації, які надає МВФ, і кредити для забезпечення фінансування малого і середнього бізнесу, які надає Європейський банк реконструкції та розвитку (ЄБРР).

НБУ виступає розпорядником кредитів, отриманих від МВФ. Обслуговування державного зовнішнього боргу в частині зобов'язань щодо

повернення валютних коштів, отриманих від МВФ, здійснюється за рахунок коштів НБУ. Також НБУ виступає безпосереднім позичальником кредиту від ЄБРР, залученого під державні гарантії для фінансування малого та середнього бізнесу.

Інформація стосовно майбутніх платежів з обслуговування зовнішнього боргу країни є необхідною для прогнозування стану платіжного балансу. Крім того, наявність повної інформації про зовнішню заборгованість країни є однією з обов'язкових умов отримання країною кредитів від міжнародних фінансових організацій. Зокрема, Світовий банк з метою оцінки платоспроможності країни й ефективності її макроекономічного курсу вимагає від країн-членів звітність стосовно зовнішнього довгострокового боргу країни. Ця звітність стосується загального зовнішнього боргу країни, тобто вміщує дані як про державний зовнішній борг, так і про приватний негарантований борг. В Україні відповідальність за моніторинг стану загальної зовнішньої довгострокової заборгованості країни та за подання звітності щодо цього Світовому банку покладено на НБУ як центральний банк держави.

Національний банк України щоквартально одержує дані про стан заборгованості за іноземними кредитами з трьох джерел:

- у частині прямого державного боргу за іноземними кредитами, залученими безпосередньо урядом України, – від Мінфіну;
- у частині державного боргу за іноземними кредитами, залученими резидентами України під державні гарантії,
- від Укрексімбанку та кількох уповноважених банків, які виконують функції банків-агентів щодо обслуговування гарантованих державою іноземних кредитів;
- у частині приватного негарантованого державою боргу за іноземними кредитами, залученими без урядових гарантій, – від уповноважених банків України, які обслуговують позичальників.

Інформація про кожний довгостроковий іноземний кредит (тобто зі строком погашення більше одного року), що залучається в Україну, відображається у щоквартальній банківській статистичній звітності, яка подається резидентами України – позичальниками іноземних кредитів уповноваженим банкам України, що їх обслуговують. Крім цього, на НБУ покладено функції контролю за дотриманням ліміту державного зовнішнього боргу України, який за поданням КМУ має затверджуватися ВРУ.

4. Порядок здійснення платежів з погашення та обслуговування державного боргу

Процес обслуговування державного боргу є складовою частиною бюджетного процесу. Під час складання проекту державного бюджету на наступний рік Мінфін враховує планові розрахунки департаменту боргової політики щодо обсягів платежів за державним боргом у наступному бюджетному році.

Погашення державного боргу – операції з повернення позичальником кредитів (позик) відповідно до умов кредитних договорів та/або випуску боргових цінних паперів.

Витрати державного бюджету на кожний наступний рік з погашення та обслуговування державного боргу плануються відповідно до:

- графіків платежів за вже існуючим державним боргом на момент складання проекту Державного бюджету на наступний рік;
- планових обсягів запозичень на наступний рік на фінансування державного бюджету;
- прогнозних відсоткових ставок та курсів валют;
- прогнозу обсягів витрат на управління державним боргом.

Крім того, характер розрахунків платежів за позиками залежить як від інструменту запозичення (облігація державної позики, кредитна угода), так і від кредитора (ЄБРР, МБРР, МВФ та ін.), кожен з яких застосовує власну методику розрахунку платежів за позикою.

Сума коштів, необхідна для здійснення платежів з погашення та обслуговування державного боргу за рік, затверджується Законом України про Державний бюджет України на відповідний рік. Головним розпорядником бюджетних коштів, передбачених на погашення та обслуговування державного боргу, є Мінфін.

Основними джерелами для здійснення операцій з погашення та обслуговування державного боргу можуть бути:

- ✓ кошти передбачені в законі про Державний бюджет України на обслуговування державного боргу;
- ✓ кошти, які надійшли до бюджету від приватизації державного майна;
- ✓ внутрішні та зовнішні запозичення.

Основним документом, який визначає загальний обсяг, цільовий напрямок, поквартальний та помісячний обсяг асигнувань на погашення та обслуговування державного боргу є **розпис фінансування державного бюджету та розпис видатків державного бюджету**.

В Україні діє казначейська система виконання бюджету, отже всі платежі за погашенням і обслуговуванням державного боргу проходять через органи ДКСУ. Єдиний казначейський рахунок (ЄКР) є основним рахунком держави для проведення фінансових операцій та ефективного управління коштами державного та місцевих бюджетів.

Єдиний казначейський рахунок – це рахунок, відкритий ДК-у в НБУ для обліку коштів та здійснення розрахунків у СЕП НБУ. Оскільки лише ДКУ має повноцінний ЄКР, він і є безпосереднім учасником СЕП НБУ. Територіальним управлінням рахунки у НБУ не відкриваються.

Функціонування єдиного казначейського рахунку забезпечує:

- можливість швидкої мобілізації коштів, які протягом дня надходять на рахунки, відкриті в органах ДК, та використання їх для проведення бюджетних видатків;
- надання оперативної інформації органам законодавчої та виконавчої

влади про операції, здійснені за ЄКР.

ДКС щомісячно отримує від Мінфіну графіки витрат за державним боргом, на підставі яких складаються графіки проведення платежів за державним боргом. На підставі графіків витрат виділяються кошти із загального фонду державного бюджету для здійснення операцій із погашення та обслуговування зовнішнього та внутрішнього державного боргу.

До платежів з обслуговування державного боргу належить:

- плата за користування кредитом (позикою) (виплата відсотків (доходу) за державними борговими зобов'язаннями);
- сплата комісій, штрафів за державними борговими зобов'язаннями;
- оплата послуг, пов'язаних з управлінням державним боргом (агентських, консультаційних, рейтингових, юридичних, інформаційних, дорадчих, перекладацьких, управлінських та інших).

Рекомендована література:

Базова: [1, 2, 3, 7, 8, 16, 17, 18, 19]

Допоміжна: [4, 7, 8, 10, 12, 14, 18, 19, 29]

Інформаційні ресурси: [1, 2, 3, 4, 5]

ТЕМА 9. ВАЛЮТНА ПОЛІТИКА. ВАЛЮТНЕ РЕГУЛЮВАННЯ І КОНТРОЛЬ

План

1. Суть і значення валютної політики.
2. Завдання та повноваження центрального банку у сфері валютного регулювання та валютного контролю.
3. Валютне курсоутворення.
4. Діяльність центрального банку з управління золотовалютними резервами.
5. Економічний зміст і значення платіжного балансу в механізмі валютного регулювання.

Ключові слова: валютна політика, стратегічні цілі валютної політики, тактичні цілі валютної політики, механізм реалізації валютної політики, економічні важелі, валютне регулювання, валютний контроль, девальвація, ревальвація, валютна інтервенція, валютні обмеження, валютна блокада, валютний курс, золотовалютні резерви.

1. Суть і значення валютної політики

Валютна політика – це комплекс економічних, організаційних, правових, адміністративних та інших заходів, методів, форм, інструментів і

механізмів, які здійснюються державою у сфері валютно-фінансових і кредитних відносин відповідно до поточних та стратегічних цілей загальної економічної політики держави, передусім з метою забезпечення стабільності обмінного курсу національної валюти та збалансованості платіжного балансу країни.

Основною метою валютної політики як складової монетарної політики є стабілізація курсу національної грошової одиниці та збалансованість платіжного балансу країни.

Довгострокова валютна політика передбачає заходи, спрямовані на забезпечення макроекономічної стабільності та створення умов довіри внутрішньої економіки й іноземного бізнесу до національної валюти, стимулювання розвитку експорту, повернення в країну заробленої іноземної валюти тощо.

Поточна валютна політика – це сукупність заходів із повсякденного, оперативного регулювання валютного ринку. Вона здійснюється для забезпечення стабільного функціонування національної валютної системи, сприяння збалансованості платіжного балансу, гармонізації інтересів експортерів та імпортерів. Вона також передбачає:

- створення сприятливих умов для інвестицій у національну економіку;
- оперативне регулювання валютно-ринкової кон'юнктури за допомогою валютних інтервенцій для зменшення спекулятивного тиску на валютний курс;
- удосконалення контролю за експортно-імпортними операціями;
- підтримання рівноваги платіжного балансу країни;
- забезпечення стабільності валютного курсу;
- створення сприятливих умов для здійснення зовнішньоекономічної діяльності;
- посилення позицій країни у конкурентній боротьбі за ринки збуту та джерела сировини й енергії, а також сфери застосування капіталів.

Розглянемо **основні стратегічні цілі валютної політики держави**.

1. Забезпечення стійкого економічного зростання.
2. Підтримання низьких темпів інфляції, що є необхідною умовою підтримання макроекономічної рівноваги у господарстві і стану визначеності для всіх економічних агентів, оскільки стійкість грошової одиниці забезпечує можливість для довгострокових заощаджень та інвестицій.
3. Сприяння високому рівню зайнятості.
4. Забезпечення зовнішньоекономічної рівноваги, що передбачає підтримання рівноваги платіжного балансу.
5. Забезпечення стабільності національної валюти, що є необхідною умовою підтримання довіри до неї з боку національного та іноземного бізнесу, а також полегшення умов роботи суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності, що визначається можливостями її кращого планування на тривалу перспективу та укладення довгострокових контрактів.

Тактичні цілі валютної політики:

1. Створення механізму оптимального управління обмінним курсом відповідно до цільових орієнтирів грошово-кредитної політики з метою

підтримання стабільності внутрішнього грошового обігу та узгодження інтересів експортерів та імпортерів.

2. Оперативне регулювання валютного ринку країни для підтримання стабільності валютних відносин і недопущення спекулятивного тиску та фінансових криз.

3. Сприяння нормальній організації грошового обігу в країні для забезпечення ефективних товарообмінних операцій у зовнішньоекономічній сфері.

4. Оперативне регулювання сальдо платіжного балансу для своєчасного погашення зовнішньої заборгованості.

5. Лібералізація або обмеження можливостей суб'єктів господарювання у здійсненні валютних операцій залежно від загальних цілей економічної політики держави.

6. Створення умов для економічного стимулювання зовнішньоторгових операцій, що є основним джерелом надходження валютної виручки і формування національного доходу держави.

7. Організація контролю за здійсненням резидентами і нерезидентами поточних валютних операцій і операцій, пов'язаних із рухом капіталу.

Механізм реалізації валютної політики має наступний вигляд:

суб'єкти валютної політики, зокрема центральний банк країни; спеціальні елементи:

1) валютно-курсова політика (основна мета – регулювання валютного курсу, тобто вироблення механізму його встановлення та підтримання на певному рівні);

2) політика управління золотовалютними резервами (основна мета – забезпечення міжнародної валютної ліквідності та стабільності на валютному ринку);

загальні елементи:

1) політика регулювання платіжного балансу (мета – підтримання рівноваги або активного сальдо);

об'єкт впливу – валютний ринок.

Нормативні заходи передбачають реалізацію валютної політики через сукупність законодавчих і нормативних актів, які регламентують порядок і принципи здійснення валютних операцій на території країни, валютних операцій резидентів з нерезидентами, порядок ввезення, вивезення, пересилання і переказу валютних цінностей, а також повноваження і функції органів валютного регулювання і валютного контролю та санкції за порушення валютного законодавства.

Регулятивні заходи валютної політики – це система адміністративних та економічних важелів впливу на господарську діяльність суб'єктів валютних відносин.

Адміністративні важелі – це практичні дії державних органів, які проводять валютну політику, спрямовані на забезпечення дотримання всіма економічними агентами чинних нормативно-правових актів із регламентації діяльності у валютній сфері. Ці важелі можуть передбачати:

- надання дозволів (ліцензій), введення обмежень чи заборон на діяльність суб'єктів ринку у валютній сфері (це, як правило, компетенція центрального банку);
- контроль за дотриманням законів, процедур, нормативних актів та застосування санкцій за їх порушення (окрім центрального банку, такі функції можуть покладатися ще й на митну службу та податкові органи).

До основних адміністративних важелів реалізації валютної політики належать передусім **валютний контроль**, тобто діяльність, спрямована на забезпечення дотримання валютного законодавства при здійсненні операцій із валютними цінностями на території країни, а також система валютних обмежень, котрі визначають механізм заборони чи лімітування прав резидентів і нерезидентів на здійснення операцій з валютою.

Однак попри важливість адміністративних важелів основу реалізації валютної політики в ринкових умовах господарювання становлять передусім економічні важелі.

Економічні важелі – це сукупність валютно-кредитних засобів впливу центральних банків країн та міжнародних фінансових організацій на поведінку економічних агентів і кон'юнктуру національних і світових валютних ринків. Це забезпечується впливом на динаміку грошової маси та обсяги кредитування, рівень процентних ставок і валютного курсу, а також інші макроекономічні параметри, котрі визначають зміст діяльності на валютному ринку.

2. Завдання та повноваження центрального банку у сфері валютного регулювання та валютного контролю

Важливим елементом валютної політики є **валютне регулювання** – це діяльність держави та уповноважених нею органів, спрямована на регламентацію міжнародних розрахунків і порядку здійснення операцій з валютними цінностями. Валютні операції за участю резидентів і нерезидентів підлягають валютному контролю. Валютному контролю підлягають також зобов'язання щодо декларування валютних цінностей та іншого майна.

Валютний контроль – це забезпечення дотримання резидентами та нерезидентами валютного законодавства.

Метою валютного контролю є дотримання чинного валютного законодавства при здійсненні операцій з валютними цінностями, а саме: перевірка наявності необхідних ліцензій та дозволів, правил декларування валютних цінностей, дотримання банками нормативів валютної позиції, виконання зобов'язань щодо продажу валюти, повноти обліку та звітності за валютними операціями, правил вивезення та ввезення валютних цінностей, переказів валюти тощо.

У зв'язку із введенням в дію 07.02.2019 Закону України «Про валюту і валютні операції» генеральні ліцензії на здійснення валютних операцій банків втратили чинність. Банки надають банківські та інші фінансові послуги, якщо вони є валютними операціями, на підставі банківської ліцензії.

Органи, що здійснюють валютний контроль, мають право вимагати і одержувати від резидентів і нерезидентів повну інформацію про здійснення ними валютних операцій, стан банківських рахунків в іноземній валюті у межах визначених повноважень, а також про майно, що підлягає декларуванню.

НБУ є головним органом валютного контролю, що здійснює контроль за виконанням правил регулювання валютних операцій на території України. Уповноважені банки, фінансові установи та національний оператор поштового зв'язку, які отримали від НБУ ліцензії на здійснення валютних операцій, здійснюють контроль за валютними операціями, що проводяться резидентами і нерезидентами через ці установи.

Основними **завданнями** здійснення валютного регулювання та контролю є:

- організація системи курсоутворення, захист та забезпечення необхідного ступеня конвертованості національної грошової одиниці;
- організація внутрішнього валютного ринку;
- регламентація та регулювання банківської діяльності з валютними цінностями;
- встановлення режиму та обмежень на вивезення і ввезення через кордон валютних цінностей;
- забезпечення стабільних джерел надходження іноземної валюти на національний валютний ринок.

До компетенції НБУ у сфері валютного регулювання та контролю належать:

- 1) видання нормативно-правових актів щодо ведення валютних операцій;
- 2) видача та відкликання ліцензій, здійснення контролю, у тому числі шляхом здійснення планових і позапланових перевірок, за діяльністю банків, юридичних та фізичних осіб (резидентів та нерезидентів), які отримали ліцензію НБУ на здійснення валютних операцій, в частині дотримання ними валютного законодавства;
- 3) встановлення лімітів відкритої валютної позиції для банків та інших установ, що купують та продають іноземну валюту;
- 4) встановлення порядку проведення обов'язкового продажу та розміру надходжень в іноземній валюті, що підлягають обов'язковому продажу;
- 5) зміна строків розрахунків за операціями з експорту та імпорту товарів;
- 6) застосування мір відповідальності до банків, юридичних та фізичних осіб (резидентів та нерезидентів) за порушення правил валютного регулювання і валютного контролю.

Повноваження НБУ у сфері валютного регулювання:

- здійснює валютну політику виходячи з принципів загальної економічної політики України;
- складає разом з Кабінетом Міністрів України платіжний баланс України;

- контролює дотримання затвердженого Верховною Радою України ліміту зовнішнього державного боргу України;
- нагромаджує, зберігає і використовує резерви валютних цінностей для здійснення державної валютної політики;
- видає ліцензії на здійснення валютних операцій та приймає рішення про їх скасування;
- установлює способи визначення і використання валютних (обмінних) курсів іноземних валют.

Основними **формами** здійснення валютного регулювання та контролю є проведення:

- 1) **дисконтної політики**, тобто управління обліковою ставкою НБУ, яка поряд з іншими інструментами має регулювати обсяг грошової маси, обсяг сукупного попиту, рівень цін, а також приплив із-за кордону та відтік короткострокових капіталів;
- 2) **девізної політики** у вигляді валютних інтервенцій шляхом купівлі-продажу центральним банком іноземної валюти, що впливає на курс національної грошової одиниці;
- 3) диверсифікації валютних резервів, що дає змогу зменшити збитки від відносного знецінення тих або інших валют, і забезпечення найвигіднішої структури резервних активів;
- 4) низки адміністративних заходів.

Девальвація – зниження курсу національної грошової одиниці відносно іноземних валют. Девальвація може відбуватися стихійно або проводитися цілеспрямовано як елемент валютної політики держави з метою впливу на розвиток економіки, передусім на розвиток зовнішньоекономічних відносин через підвищення конкурентоспроможності експорту та поліпшення стану платіжного балансу.

Ревальвація – підвищення курсу національної грошової одиниці відносно іноземних валют та міжнародних розрахункових одиниць.

Головною метою девізної валютної політики є забезпечення стабільності курсу гривні щодо іноземних валют. Для досягнення цієї мети НБУ використовує такі механізми регулювання:

- а) встановлення значення офіційного обмінного курсу гривні до іноземних валют;
- б) врегулювання попиту та пропозиції валюти на міжбанківському валютному ринку за допомогою купівлі-продажу іноземної валюти (проведення валютних інтервенцій);
- в) запровадження окремих обмежень на здійснення операцій з валютою.

Валютна інтервенція – це пряме втручання НБУ у функціонування валютного ринку за допомогою купівлі-продажу іноземної валюти з метою впливу на курс національної грошової одиниці.

Основними **видами** проведення валютних інтервенцій є:

- а) пропорційне задоволення заявленої суб'єктами ринку суми за єдиним визначеним курсом валютної інтервенції;
- б) валютний аукціон;

в) цільові валютні інтервенції з продажу іноземної валюти для забезпечення виконання суб'єктами ринку визначених НБУ зобов'язань в іноземній валюті. Суб'єкт ринку має право купувати у НБУ під час цільової валютної інтервенції іноземну валюту виключно для забезпечення виконання зобов'язань в іноземній валюті, визначених НБУ.

Валютні обмеження – це система спланованих державних заходів, спрямованих на обмеження валютних операцій з метою утримання стабільності курсу.

Валютні обмеження передбачають: заборону вільної купівлі-продажу іноземної валюти; концентрацію в руках держави іноземної валюти та інших валютних цінностей.

Принципи валютних обмежень:

- централізація валютних операцій у центральному та уповноважених комерційних банках;
- ліцензування валютних операцій (надання дозволу), при цьому має бути доведена необхідність виконання валютної операції; існує навіть повна заборона певних валютних операцій;
- обмеження конвертованості валют;
- контроль за валютними позиціями комерційних банків;
- ізоляція внутрішнього ринку національної валюти від зовнішнього;
- видача банкам ліцензії на здійснення валютних операцій лише за наявності певних обсягів статутного капіталу.

Відповідно до платіжного балансу потрібно виділити дві основні сфери валютних обмежень: поточні операції; фінансові операції (рух капіталів, інвестицій тощо).

За поточними операціями використовуються такі форми обмежень:

- блокування виручки іноземних експортерів від продажу товару в даній країні, обмеження їх можливостей розпоряджатися цими коштами;
- обов'язкові повернення та продаж валютної виручки чи її частини експортерами-резидентами через центральний чи уповноважений банк, який має валютну ліцензію; обмеження щодо термінів цього продажу;
- обмеження на продаж іноземної валюти імпортерам; у деяких країнах імпортер зобов'язаний внести на депозит певну суму національної валюти для одержання валютної ліцензії;
- заборона продажу товарів за кордоном за національну валюту;
- заборона оплати імпорту деяких товарів іноземною валютою;
- регулювання строків платежів за експортом та імпортом товарів і строків надходження імпортних товарів у разі здійснення попередньої оплати.

За фінансовими операціями при пасивному платіжному балансі валютні обмеження застосовують через такі заходи з обмеження вивозу капіталу і стимулювання приймання капіталу для підтримання курсу валюти: лімітування вивезення національної і іноземної валюти, золота, цінних паперів, надання кредитів; такі операції здійснюються тільки з дозволу Міністерства фінансів і за представлення інформації про розмір кредитів, які надають, і прямих інвестицій, що здійснюються за кордон.

Однією із форм валютних обмежень виступає **валютна блокада** – припинення або обмеження валютно-фінансових відносин з блокованою країною аж до заморожування в банках валютних цінностей держави та валюти приватних осіб з метою здійснення на неї економічного і політичного тиску. Розрізняють односторонню, коли одна країна блокує іншу, та багатосторонню, коли вона здійснюється рядом держав, валютні блокади.

3. Валютне курсоутворення

Основою валютної політики центрального банку країни є політика обмінного курсу або валютно-курсова політика. Її головною метою є встановлення порядку визначення та регулювання валютного курсу на території даної країни.

Валютний курс – це вартість грошової одиниці однієї країни, виражена у грошових одиницях інших країн.

НБУ у межах своїх повноважень щодо забезпечення стабільності гривні може впливати на формування **офіційного валютного курсу** в результаті купівлі- продажу іноземної валюти на міжбанківському валютному ринку України. НБУ встановлює офіційний курс гривні до іноземних валют без зобов'язання здійснювати за ним операції з купівлі-продажу.

Значний вплив валютного курсу на економіку зумовлює об'єктивну необхідність вибору адекватного для певної країни режиму обмінного курсу.

Основними режимами валютних курсів, а відтак і формами реалізації валютно-курсової політики, є фіксований і плаваючий. **Режим фіксованого валютного курсу** є найсприятливішим за умови внутрішніх кризових ситуацій у нестабільній економіці. Він забезпечує нижчі темпи інфляції та досить стабільні умови для зовнішньоекономічної діяльності, бо створює можливість прогнозувати розвиток ситуації в країні. При цьому коливання валютного курсу взагалі відсутні або можуть допускатися у межах до + 1%.

До переваг використання режиму фіксованого валютного курсу можна віднести:

1. Режим фіксованого курсу, якщо він стабільний, забезпечує надійну основу для ефективного планування та ціноутворення, допомагаючи, тим самим, розвитку інвестиційної діяльності та міжнародної торгівлі.

2. Фіксований режим є оптимальним, якщо правильно визначити рівноважний валютний курс та підтримувати його на певному рівні.

4. Режим фіксованого курсу може застосовуватись у випадках, коли фінансові інструменти та фінансові ринки є недостатньо розвинутими для проведення ринкової грошово-кредитної політики.

Серед недоліків використання режиму фіксованого валютного курсу можна виділити:

1. Не існує надійного способу, щоб визначити, чи є вибраний курс оптимальним та стабільним. Ні уряд, ні центральний банк не можуть з

впевненістю стверджувати, що вони краще за ринок знають, в якій точці знаходиться курс рівноваги.

2. Він дуже часто не відповідає реальному (реальному ефективному) курсу, який в більшості випадків є більш об'єктивним ринковим індикатором.

3. Фіксований режим вимагає, щоб центральний банк був завжди готовий до проведення інтервенцій на валютному ринку з метою його підтримки.

4. Центральному банку необхідно мати достатню кількість валютних резервів.

Плаваючий валютний курс – це співвідношення між валютами різних країн, що складається на ринку під впливом зміни попиту та пропозиції на національну й іноземну валюту. Окремі різновиди плаваючого валютного курсу можуть передбачати встановлення центральним банком таких основних режимів:

1. **Вільне плавання**, за якого на зміну валютного курсу впливає лише ринкова кон'юнктура.

2. **Обмежене плавання**, за якого центральним банком задаються граничні норми коливання обмінного курсу національної валюти. Реалізація цього режиму може здійснюватись у формі **валютного коридору** – режим, за якого центральний банк встановлює максимальний і мінімальний рівень відхилення обмінного курсу.

3. **Кероване плавання** – це режим управління валютним курсом, який полягає у цілеспрямованій зміні вартості національної валюти, як правило, у бік девальвації.

4. Діяльність центрального банку з управління золотовалютними резервами

Золотовалютні резерви – резерви України, відображені у балансі НБУ, що включають в себе активи, визнані світовим співтовариством як міжнародні і призначені для міжнародних розрахунків.

Для забезпечення внутрішньої і зовнішньої стабільності грошової одиниці України НБУ має золотовалютний резерв, що складається з таких активів:

➤ монетарне золото – це золото у формі монет, зливків або брусків, не нижче 995 проби, що перебуває у власності або під контролем центрального банку чи органів державного управління;

➤ спеціальні права запозичення (СПЗ) – це резервний та платіжний засіб, що емітується Міжнародним Валютним Фондом (МВФ). Існує лише у безготівковій формі у вигляді записів на банківських рахунках;

➤ резервна позиція в МВФ – це особлива форма активів, що означає право країни-члена автоматично отримувати від нього кошти в іноземній валюті у межах 25% квоти, а також суми, що раніше була надана в кредит МВФ;

- іноземна валюта у вигляді банкнот та монет або кошти на рахунках за кордоном;
- цінні папери (крім акцій), що оплачуються в іноземній валюті;
- будь-які інші міжнародно визнані резервні активи за умови забезпечення їх надійності та ліквідності.

Кошти золотовалютного резерву за джерелом формування поділяються на:

1. Власні кошти, одержані від:

купівлі іноземної валюти на валютних ринках;

купівлі монетарного золота;

доходу від здійснення операцій із золотовалютним резервом.

2. Залучені кошти:

кредити міжнародних фінансових організацій, урядів іноземних країн, фінансово-кредитних установ, інших кредиторів;

депозити фінансово-кредитних установ;

залишки коштів у вільно конвертованій валюті на рахунках органів державної влади й управління та інших клієнтів, розрахунково-касове обслуговування яких здійснює НБУ.

Використання золотовалютного резерву здійснюється НБУ на такі цілі:

1) продаж валюти на фінансових ринках для проведення грошово-кредитної політики, включаючи політику обмінного курсу;

2) повернення НБУ валютних коштів міжнародним фінансовим організаціям, іноземним центральним банкам та іншим кредиторам, включаючи відсотки за користування такими коштами та інші обов'язкові нарахування;

3) участь у формуванні капіталу і діяльності міжнародних організацій.

Не допускається використання золотовалютного резерву для надання кредитів і гарантій та інших зобов'язань резидентам і нерезидентам України.

Основні чинники, що визначають динаміку офіційних валютних резервів:

1. Стан розвитку національного господарства і масштаби зовнішньоекономічної діяльності.

2. Величина зовнішнього боргу.

3. Темпи інфляції в країні, що визначають рівень внутрішнього знецінення національної грошової одиниці та ймовірність поступового вичерпання офіційних золотовалютних резервів.

4. Чинний режим валютного курсу національної валюти визначає динаміку золотовалютних резервів залежно від використання фіксованого або плаваючого режиму.

5. Стан платіжного балансу.

6. Міжнародний рух капіталів.

7. Валютні обмеження, що діють у країні.

Управління золотовалютними резервами – це процес, що складається з таких етапів, як планування, організація, мотивація і виконання, аналіз ефективності, звітність та контроль.

Планування в управлінні золотовалютними резервами передбачає, що визначається необхідний їх обсяг і формується планова структура,

оптимізована за критеріями прибутковості, ліквідності й схоронності. Важливим аспектом управління золотовалютними резервами є визначення їх оптимального рівня. Поняття **«оптимальний рівень золотовалютних резервів»** необхідно сприймати не як чітко заплановану величину, а, швидше, як середньо- або довгострокову мету, навколо якої фактичний рівень резервів може коливатися в певних, визначених регулятором, межах. Сьогодні можна виділити чотири основні кількісні критерії визначення адекватності золотовалютних резервів:

а) критерій забезпечення національної грошової одиниці, згідно з яким резерви мають бути достатніми для стримання різкої девальвації або ревальвації національної грошової одиниці;

б) критерій покриття імпорту;

в) критерій покриття зовнішнього боргу – резерви мають покривати офіційний і гарантований державою зовнішній борг.

Управління офіційними золотовалютними резервами за якісними показниками передбачає оптимізацію їх структури, тобто вибір між різними компонентами резервів і встановлення оптимального співвідношення між ними. При цьому головними принципами якісного управління золотовалютними резервами є забезпечення дотримання наступних параметрів: збереження; ліквідність – передбачає наявність у центрального банку можливості негайного використання значної частини валютних резервів з метою реалізації завдань оперативного регулювання валютних відносин в країні; прибутковість – забезпечує належну ефективність розміщення центральним банком коштів у різних видах валютних активів.

5. Економічний зміст і значення платіжного балансу в механізмі валютного регулювання

Платіжний баланс – це співвідношення всіх фактичних платежів, здійснених певною країною на користь інших країн, та надходжень коштів, отриманих нею з- за кордону.

Необхідність складання платіжного балансу країни пов'язана з певними потребами:

- визначення рівня участі країни у міжнародному розподілі праці і її частки у світовій економіці та ступеня інтеграції у світове господарство;

- розробка адекватних заходів валютної політики через регулювання обмінного курсу та величини офіційних валютних резервів із метою впливу на динаміку зовнішньоекономічної активності;

- оптимізація взаємодії суб'єктів ринку із зарубіжними партнерами по зовнішньоторговельних операціях і забезпечення своєчасних розрахунків за зовнішніми зобов'язаннями країни;

- реалізація ефективної зовнішньоекономічної політики з метою відстоювання інтересів національного виробника на зовнішніх ринках.

Платіжний баланс може складатись або за певний період (рік, місяць, квартал), або на певну дату.

Структура платіжного балансу передбачає групування всіх операцій, що в ньому відображаються, за окремими статтями і розділами залежно від характеру здійснюваних зовнішньоекономічних угод. Ці угоди поділяються на два основні види:

поточні: пов'язані з рухом товарів, послуг, доходів, трансфертів;

фінансові: пов'язані з інвестиційною діяльністю, а також операціями з активами і зобов'язаннями.

Розділ I платіжного балансу «Рахунок поточних операцій» включає всі операції з реальними цінностями, які відбуваються між резидентами та нерезидентами. Тут виділяють чотири основні компоненти:

1. Стаття «Товари» відображає переміщення товарів через економічні межі країни із переходом права власності.

2. Стаття «Послуги» враховує рух коштів у зв'язку з обміном між резидентами і нерезидентами різноманітними послугами і складається із компонентів:

- транспортні послуги, які включають перевезення пасажирів і вантажів;
- подорожі, що охоплюють товари та послуги, що були придбані приїжджими, якщо тривалість їхнього перебування в країні не перевищує одного року;

- інші послуги, які охоплюють послуги зв'язку, будівельні, страхові, фінансові, комп'ютерні та інформаційні послуги, роялті та ліцензійні послуги, послуги реклами та маркетингу, наукові та конструкторські розробки.

3. Стаття «Доходи» складається з оплати праці та доходів від інвестицій:

- оплата праці включає заробітну плату й інші доходи, отримані резидентами країни за роботу, виконану за межами її економічної території (мешканці прикордонних районів, сезонні робітники, персонал міжнародних організацій тощо);

- доходи від інвестицій охоплюють надходження та сплату доходів від прямих, портфельних та інших інвестицій.

4. Стаття «Поточні трансферти» характеризує таку передачу матеріальних та фінансових цінностей резидентам від нерезидентів і навпаки, яка не передбачає компенсації у вигляді певного вартісного еквівалента.

Розділ II «Рахунок операцій з капіталом та фінансових операцій» поділяється на:

1. Стаття «Рахунок операцій з капіталом» охоплює всі операції, що включають одержання або оплату капітальних трансфертів (перекази мігрантів тощо).

2. Стаття «Фінансовий рахунок» охоплює всі операції щодо виникнення та погашення фінансових зобов'язань між резидентами та нерезидентами.

Фінансовий рахунок поділяється на дві класифікаційні групи, що охоплюють операції з фінансовими активами (активи) та операції з

фінансовими зобов'язаннями (пасиви). Обидві групи у свою чергу поділяються на три функціональні категорії:

- ✓ прямі інвестиції;
- ✓ портфельні інвестиції – цінні папери, що дають право на участь у капіталі, та боргові цінні папери;
- ✓ інші інвестиції, які класифікуються за типами інструментів: торгові кредити, позики, валюта і депозити, інші активи й інші пасиви, а в подальшому, як і портфельні інвестиції, за основними секторами економіки. Здійснюється також їх розподіл за терміном погашення

Рекомендована література:

Базова: [1, 2, 3, 4, 6, 7, 8, 16, 17]

Допоміжна: [3, 5, 6, 21, 26]

Інформаційні ресурси: [1, 2, 3, 4, 5]

ТЕМА 10. ГРОШОВО-КРЕДИТНА ПОЛІТИКА ТА ІНСТРУМЕНТИ ЇЇ РЕАЛІЗАЦІЇ

План

1. Сутність грошово-кредитної політики та її цілі.
2. Основні інструменти монетарної політики.
3. Операції на відкритому ринку як інструмент грошово-кредитної політики.
4. Роль норм обов'язкових резервів у реалізації грошово-кредитної політики.
5. Процентна політика як інструмент грошово-кредитної політики.
6. Типи грошово-кредитної політики.
7. Сучасна грошово-кредитна політика і режим інфляційного таргетування.

Ключові слова: грошово – кредитна політика, цінова стабільність, регулятивні заходи, інструменти монетарної політики, кредитні стелі, норма обов'язкового резервування, процентна політика, облікова ставка НБУ, режим інфляційного таргетування.

1. Сутність грошово-кредитної політики та її цілі

Грошово-кредитна політика (монетарна політика) – комплекс заходів у сфері грошового обігу та кредиту, спрямованих на забезпечення цінової стабільності шляхом використання інструментів грошово-кредитної політики.

Цінова стабільність – збереження купівельної спроможності

національної валюти шляхом підтримання у середньостроковій перспективі (від 3 до 5 років) низьких, стабільних темпів інфляції, що вимірюються індексом споживчих цін (до 5 %).

Грошово-кредитну політику можна визначити й ширше – це заходи держави щодо регулювання пропозиції грошей з метою впливу на макроекономічну ситуацію. Грошово-кредитна політика є основним ринковим регулятором стабільності економічного розвитку держави. Основною метою грошово-кредитної політики в сучасних умовах є стабілізація економіки, забезпечення зайнятості та стримування інфляції.

Головним суб'єктом грошово-кредитної політики є Національний банк, який відповідно до Конституції України та Закону «Про Національний банк України» її визначає та реалізує. Його завдання полягають в:

- 1) утриманні помірних темпів інфляції, що передбачає недопущення значних коливань обсягу грошової маси;
- 2) сприянні інвестуванню, що можливе при збереженні стабільних невисоких ставок проценту;
- 3) стабілізації валютного курсу, оскільки його зростання зменшує експорт, а його зниження – зменшує реальні доходи населення.

Крім нього, у виробленні грошово-кредитної політики беруть участь інші органи державного регулювання економіки – Міністерство фінансів, Міністерство економіки, безпосередньо уряд, Верховна Рада. Органи виконавчої та законодавчої влади визначають основні макроекономічні показники, які слугують орієнтирами для формування цілей грошово-кредитної політики (обсяг ВВП, розмір бюджетного дефіциту, платіжний та торговельний баланси, рівень зайнятості та ін.). Верховна Рада, крім того, регулярно заслуховує доповіді Голови НБУ та одержує інформацію банку про стан грошово-кредитного ринку в Україні.

Об'єктами, на які частіше всього спрямовуються регулятивні заходи, є: грошова маса, відсоткова ставка, валютний курс, швидкість обігу грошей, індекс інфляції та ін.

Грошово-кредитна політика в Україні в різні періоди розвитку її економіки здійснювалась адекватно до тих процесів, які відбувалися в сферах макроекономіки, фіскальної і структурної реформ. Вона сприяла економічному зростанню, зупиненню галопуючої інфляції, а також спрямовувалася на забезпечення стабільності національної валюти.

Цілі грошово-кредитної політики пов'язані з тими завданнями, які вона має виконати на певному етапі її здійснення. Тобто існує певна ієрархія цілей, причому, досягнення цілей нижчого рівня обов'язково має бути підпорядковано цілям вищого рівня.

Цілі грошово-кредитної політики можна поділити на три групи: стратегічні, проміжні, тактичні.

Стратегічними цілями монетарної політики центрального банку повинні бути кінцеві цілі економічної політики держави:

- економічне зростання;
- стабільність процентної ставки;

- стабілізація цін (приборкання інфляції);
- стабільність обмінного курсу грошової одиниці;
- повна зайнятість;
- стабільність фінансових ринків;
- зростання добробуту населення.

Досягти одночасно всіх стратегічних цілей неможливо, оскільки деякі з них є суперечливими. Протиріччя між стратегічними цілями ставить центральні банки та уряди країн у проведенні грошово-кредитної політики перед проблемою вибору. Залежно від економічної та політичної ситуації в країні пріоритети можуть надаватися тим чи іншим цілям. Тому центральний банк вибирає залежно від конкретної економічної ситуації одну зі стратегічних цілей. Нею здебільшого є стабілізація цін (чи приборкання інфляції), оскільки саме вона найбільше відповідає головному призначенню центрального банку - підтримувати стабільність національних грошей. Через розв'язання цього завдання центральний банк сприяє досягненню інших стратегічних цілей.

Стратегічні цілі висувуються для довготермінового періоду. Вони не вимірюються безпосередньо як грошові величини і не є індикаторами грошового ринку, тому центральні банки розробляють проміжні цілі, інколи – систему проміжних цілей для того, щоб поступово досягти головної.

Проміжні цілі грошово-кредитної політики можуть змінюватися відповідно до стану економіки та фази економічного циклу. Проміжні цілі мають прогнозовано впливати на реалізацію стратегічних цілей. Якщо центральні банки повністю контролюють досягнення тактичних цілей, то на реалізацію проміжних цілей їхній вплив досить обмежений і вибірковий. Обмежений контроль над деякими проміжними цілями дає змогу використовувати їх лише як допоміжні чи індикативні.

Проміжні цілі грошово-кредитної політики полягають у змінах певних економічних процесів для сприяння досягненню стратегічних цілей. Проміжні цілі є індикаторами грошового ринку, які дають змогу відслідковувати загальні макроекономічні тенденції. Вибір проміжних цілей грошово-кредитної політики здійснюється за такими критеріями:

- тісний зв'язок із стратегічними цілями;
- можливість чіткого кількісного вираження;
- легкість здійснення контролю та оперативного впливу з боку центрального банку.

До проміжних цілей відносять поживлення чи стримування кон'юнктури на товарних і грошових ринках.

Тактичні цілі грошово-кредитної політики, як і проміжні, є грошовими величинами. Тактичні цілі монетарної політики мають короткостроковий, оперативний характер і покликані забезпечити досягнення проміжних цілей.

Тактичні цілі можна об'єднати у три групи:

- цілі, зумовлені збереженням грошової маси на постійному рівні;
- цілі, продиктовані фіксацією відсоткової ставки на постійному рівні;
- цілі, спрямовані на утримання на постійному рівні банківських

резервів.

Досягнення стратегічних і проміжних цілей виходить за межі можливостей центральних банків. Стратегічна грошово-кредитна політика формується у складі загальної економічної політики вищими законодавчими і політичними органами держави.

Процедура прийняття рішень на вищих щаблях управління держави така, що передбачає складну процедуру бюрократичних узгоджень і тому не спроможна оперативно реагувати на зміну економічної ситуації в короткотерміновому періоді. У ринкових економіках оперативне або тактичне грошово-кредитне регулювання стало прерогативою центральних банків. Вибір і розподіл цілей грошово-кредитної політики не має однозначного і остаточного вирішення. Економічна ситуація може призводити до конфлікту цілей, коли втрачається можливість для одночасного досягнення заздалегідь визначених цілей на різних рівнях ієрархії. Тому грошово-кредитна політика і її тактичні цілі постійно коригуються.

Основні засади грошово-кредитної політики визначають показники діяльності Національного банку у середньостроковій перспективі для досягнення цілей Національного банку. Рада Національного банку розробляє Основні засади грошово-кредитної політики на підставі пропозицій, наданих Правлінням Національного банку, схвалює та публікує їх в офіційних виданнях та подає щороку, до 15 вересня до Верховної Ради України для інформування.

При розробленні Основних засад грошово-кредитної політики використовуються макроекономічні показники, розраховані Кабінетом Міністрів України та Національним банком України, а також інша необхідна інформація.

НБУ також здійснює у встановленому порядку контроль за проведенням грошово-кредитної політики.

Контроль за проведенням грошово-кредитної політики - щорічне оцінювання узгодженості реалізації НБУ грошово-кредитної політики з досягненням у середньостроковій перспективі інфляційних цілей, визначених Основними засадами грошово-кредитної політики, з урахуванням поточного і прогнозованого економічного та фінансового розвитку України та світу з метою виконання Національним банком України своєї основної функції.

2. Основні інструменти монетарної політики

Відповідно до ст. 25 Закону України «Про Національний банк України» Національний банк проводить грошово-кредитну політику шляхом застосування таких інструментів:

- 1) визначення та регулювання норм обов'язкових резервів для банків;
- 2) процентна політика;
- 3) рефінансування банків;
- 4) валютні інтервенції (купівля-продаж валютних цінностей на валютних ринках);

- 5) операції з цінними паперами (крім цінних паперів, що підтверджують корпоративні права), у тому числі з казначейськими зобов'язаннями, на відкритому ринку;
- 6) регулювання імпорту та експорту капіталу;
- 7) запровадження на строк до шести місяців вимоги щодо обов'язкового продажу частини надходжень в іноземній валюті;
- 8) зміна строків розрахунків за операціями з експорту та імпорту товарів;
- 9) емісія власних боргових зобов'язань та операції з ними;
- 10) операції з деривативними фінансовими інструментами.

Пріоритетними інструментами грошово-кредитної політики НБУ можна визначити:

1. процентну політику;
2. політику обов'язкових резервів;
3. операції на відкритому ринку;
4. політику рефінансування;
5. курсову політику, які безпосередньо впливають на грошову масу, мають свою мету та регулюючі функції.

Вибір об'єктів грошово-кредитного регулювання залежить від економічної ситуації в державі й означає, що центральний банк повинен здійснювати орієнтацію на один або декілька об'єктів одночасно.

Рис. 10.1. Групи інструментів грошово-кредитного регулювання

економічних процесів

Прямі методи (адміністративні) регулювання передбачають безпосередній вплив на грошову масу та ставку проценту та знайшли широке застосування в країнах, що розвиваються. В умовах розвиненої економіки ринкового типу широко застосовуються інструменти опосередкованого впливу грошово-кредитного регулювання. У разі ж, коли з використанням лише ринкових інструментів значно уповільнюється досягнення цілей монетарної політики або важелі впливу зовсім не приносять потрібних результатів застосовуються адміністративні інструменти грошово-кредитної політики.

Отже, застосування інструментів прямого впливу на основні параметри грошової маси дозволяє стримати надмірне створення банками грошей. Адміністративні методи ефективно діють лише у короткотерміновому періоді, за тривалого застосування їхня дієвість знижується. Тому у розвинених країнах переважаючими є інструменти непрямого впливу.

Опосередкований вплив інструментів першої групи полягає у створенні таких умов, за яких посилюються чи послаблюються стимули економічних суб'єктів до певної поведінки, наприклад до накопичення чи до зменшення запасів грошей у своєму розпорядженні і відповідно до зменшення чи до збільшення їх попиту на товарних чи фінансових ринках. Тому регулювання з допомогою таких інструментів належить до економічних методів державного управління, воно має істотні переваги перед застосуванням інструментів прямої дії, вплив яких має переважно директивний характер.

До адміністративних інструментів можна віднести:

- готівкову емісію;
- регулювання величини процентних ставок за кредитами і депозитами;
- регулювання обсягу кредитів, що надаються суб'єктам господарювання, урядові та банківським установам;
- регулювання портфеля активів комерційних банків;
- обмеження споживчого кредиту;
- обмеження на відкриття філій та відділень;
- селективна кредитна політика.

Адміністративне регулювання процентних ставок передбачає обмеження центральним банком чи урядом розміру верхніх меж процентних ставок за кредитами, що призводить до збільшення попиту на кредитні ресурси банків. Низькі процентні ставки стимулюють інвестиції та сприяють підвищенню ділової активності. Враховуючи те, що вигоди від використання політики лімітування верхнього рівня відсоткових ставок за кредитами і депозитами дієві лише протягом короткого періоду, а негативні наслідки є значними, центральні банки різних країн застосовують цей метод регулювання дедалі рідше. Досвід розвинених країн світу свідчить також про те, що в умовах доступності ринкових інструментів розміщення тимчасово вільних коштів під низькі відсоткові ставки за депозитами викликають відтік фінансових ресурсів із банківського сектора. В умовах нестабільності фінансового ринку адміністративне регулювання процентних ставок за депозитами та термінів

повернення коштів зумовлює розміщення ресурсів в інших формах, зокрема: купівля іноземної валюти, нерухомості, товарів тривалого користування, банківських металів, навіть зберігання вільних коштів у банківських сейфових скриньках тощо.

«Кредитні стелі» – граничні суми кредитування. За їх застосування комерційні банки змушені утримувати певну частину залучених депозитів у вигляді невикористаних резервів, що для них є не вигідним. Мета застосування цього інструмента полягає у стримуванні надмірної кредитної експансії.

В економічних ситуаціях, які вимагають спеціалізованих інструментів впливу на стан економіки, застосовують **селективні (або вибіркові) методи грошово-кредитного регулювання**. До них відносяться: обмеження обсягів кредитів, що надаються певним галузям; пряме регулювання процентної ставки; обмеження величини кредитів для окремих банків; встановлення квот на окремі види пасивних і активних операцій; введення лімітів на видачу різних категорій позик і на залучення кредитних ресурсів; обмеження на відкриття філій і відділень; лімітування розмірів комісійних винагород, тарифів на надання різних видів послуг, процентних ставок; різноманітні пільги для банківських інституцій, які надають кредити переважно пріоритетним сферам економіки.

Застосування селективної кредитної політики має й негативні наслідки: надмірне зростання грошової маси, що посилює інфляційні процеси.

3. Операції на відкритому ринку як інструмент грошово-кредитної політики

Операції на відкритому ринку – це найбільш застосовуваний інструмент монетарної політики в країнах з високорозвинутими ринковими економіками. У країнах з перехідними економіками застосування цього інструменту обмежується недостатнім розвитком ринку цінних паперів (відкритого ринку), недостатньою ліквідністю державних цінних паперів тощо. Ці чинники стримування операцій на відкритому ринку досить відчутно проявляють себе і в умовах України.

Відкритим вважають **ринок**, на якому здійснюються операції з купівлі-продажу цінних паперів між особами, що не є первинними кредиторами та позичальниками, і коли кошти внаслідок продажу цінних паперів на такому ринку надходять на користь держателя цінних паперів, а не їх емітента.

Операціями відкритого ринку НБУ є купівля-продаж казначейських зобов'язань, а також інших цінних паперів (крім цінних паперів, що підтверджують корпоративні права) та боргових зобов'язань, визначених Правлінням Національного банку, у тому числі на умовах зворотного продажу або купівлі (угоди репо).

Сутність операцій на відкритому ринку полягає у тому, що, купуючи цінні папери на ринку, центральний банк додатково збільшує загальну масу грошей в обігу. Продаючи цінні папери зі свого портфеля комерційним банкам,

зменшується і загальна маса грошей в обороті. У результаті цих операцій відповідно збільшується чи зменшується пропозиція грошей на ринку, що впливає в кінцевому підсумку на кон'юнктуру товарних ринків. Зменшення пропозиції грошей внаслідок продажу цінних паперів комерційним банкам справляє обмежувальний вплив на обсяг грошової маси та рівень ділової активності (політика «дорогих» грошей). Операції з придбання центральним банком цінних паперів у комерційних банків реалізують політику «дешевих» грошей. Це веде до зростання ресурсної бази комерційних банків і дає змогу збільшити обсяг кредитних операцій, стимулюючи економічну активність.

Регулятивного ефекту можна досягти купівлею-продажем будь-яких цінних паперів на відкритому ринку. Проте центральні банки, як правило, обмежуються операціями з державними цінними паперами. Це пояснюється такими обставинами:

- можливістю зіткнення корпоративних інтересів на ринках, якщо центральний банк продасть чи купить цінні папери однієї корпорації, а другої – ні;

- уряд, як правило, є найбільшим емітентом цінних паперів, а їх ринок - найбільшим сектором загального ринку цінних паперів. Це забезпечує центральному банку можливість здійснювати операції на відкритому ринку в будь-яких обсягах, що диктуються потребами монетарної політики.

Операції на відкритому ринку можуть проводитися у формі:

- прямої купівлі-продажу;
- на умовах зворотного викупу.

В останньому випадку за первинного продажу чи купівлі одночасно укладається угода про зворотний викуп чи продаж цих цінних паперів через певний, як правило, досить короткий, термін. Такі операції називаються **«РЕПО»**.

В умовах високорозвинутого ринку цінних паперів цей інструмент монетарної політики має суттєві переваги:

по-перше, він має високу оперативність і чіткість дії;

по-друге, на дію цього інструменту не можуть впливати ніякі інші суб'єкти ринку, крім центрального банку;

по-третє, цей інструмент має властивість «гальмування», тобто якщо допускається помилка при проведенні певної операції, то можна негайно запустити операцію протилежної дії.

На початковому етапі операції з цінними паперами здійснювались НБУ на первинному ринку з метою кредитування Уряду для покриття дефіциту державного бюджету в умовах недостатності внутрішніх та зовнішніх джерел для його покриття. Така практика суперечила ринковим засадам і функціям центральних банків у країнах з розвинутою економікою і по суті була завуальованою емісією, тому її було обмежено операціями з державними цінними паперами на вторинному ринку.

Проблеми із залученням ресурсів на внутрішньому та зовнішньому ринках призвели до того, що НБУ в довоєнний період та під час повномасштабної війни, розпочатої в 2022 р., повернувся до практики прямого

викупу ОВДП в Мінфіну, що є прямою емісією.

З метою регулювання грошово-кредитного ринку Національний банк України може здійснювати операції з купівлі/продажу державних облігацій України беручи участь в торгах, які проводять організатори торгівлі цінними паперами, що офіційно зареєстровані відповідно до законодавства, а також на позабіржовому ринку.

Вплив на грошову пропозицію в процесі здійснення операцій на відкритому ринку відбувається за певною логічною схемою. Заходи грошово-кредитної політики спрямовуються на стимулювання інвестицій у національну економіку через збільшення грошової маси і створення сприятливіших умов кредитування здійснюються у періоди кризи. Саме у такі періоди центральний банк купує цінні папери у комерційних банків, підвищуючи їхні кредитні можливості. За необхідності стримування надмірних темпів економічного зростання центральний банк здійснює продаж цінних паперів, обмежуючи цим кредитні можливості комерційних банків і грошову масу в обігу.

4. Роль норм обов'язкових резервів у реалізації грошово-кредитної політики

Норма обов'язкових резервів – це інструмент грошово-кредитної політики, сутність якого полягає у встановленні обов'язкової норми залучених ресурсів (у відсотках до залучених депозитів), яку комерційні банки повинні зберігати в центральному банку на кореспондентських рахунках без права їх використання і без виплати процентів по них.

Використання інструмента обов'язкових резервних вимог регулюється чинним **Положення про порядок формування та зберігання обов'язкових резервів банками України та філіями іноземних банків в Україні**. Відповідно до нього всі банки України з часу отримання банківської ліцензії зобов'язані резервувати і зберігати кошти на рахунках в Національному банку України відповідно до встановлених нормативів. Залежно від стану і прогнозу розвитку грошово-кредитного ринку Правління Національного банку України приймає окремі рішення щодо:

- звітного періоду резервування;
- нормативів обов'язкового резервування;
- складу зобов'язань банку (об'єкт резервування) щодо яких установлюються нормативи обов'язкового резервування;
- обсягу обов'язкових резервів, який має щоденно на початок операційного дня зберігатися на кореспондентському рахунку банку в Національному банку.

Мета застосування норм обов'язкового резервування полягає у:

- обмеженні темпів зростання грошової маси;
- вилученні надлишкових коштів із грошового обігу;
- регулюванні попиту на банківські ресурси.

Регулювання норми обов'язкових резервів – потужний інструмент впливу

на пропозицію грошей, що має невідворотну і негайну дію. Механізм цього інструменту полягає в тому, що центральний банк установлює для всіх банків норму обов'язкового зберігання залучених коштів. Збільшуючи норму обов'язкового резервування, центральний банк негайно скорочує обсяг надлишкових резервів банків, зменшує їх кредитну спроможність. Відповідно зменшується загальний обсяг пропозиції грошей (обмежувальна грошово-кредитна політика). Якщо центральному банку потрібно збільшити пропозицію грошей, то досить відповідно знизити норму обов'язкового резервування, і ситуація змінюватиметься на протилежну – збільшиться обсяг вільних резервів, підвищиться кредитна спроможність банків (стимулююча грошово-кредитна політика). Цей інструмент монетарної політики має ту перевагу, що він однаково впливає на всі банки, змінюючи пропозицію грошей негайно і досить потужно. Але він має і значні недоліки.

По-перше, підвищення норми обов'язкового резервування може привести всі банки з великими надлишковими резервами в неліквідний стан, підірвати їх становище на ринку. Щоб урятувати такі банки, центральному банку довелося би вживати компенсуючих заходів, наприклад посилити їх рефінансування чи збільшити купівлю цінних паперів, що буде розмивати регулятивний ефект від застосування інструменту обов'язкового резервування.

По-друге, підвищення норми резервування негативно позначається на фінансах банків, оскільки обмежує їхні доходи за активними операціями. У цьому зв'язку таке застосування даного інструменту рівноцінне підвищенню оподаткування банків.

По-третє, якщо потрібно змінити пропозицію грошей на короткий строк і в невеликих обсягах, то цей інструмент просто не годиться, бо зміна норми резервування на 1% може дати значно більшу зміну пропозиції, ніж це потрібно. А часті зміни норми резервування (вгору-вниз) взагалі можуть паралізувати діяльність банків.

Зазначені недоліки цього інструменту обумовили дуже обережне його використання в розвинутих країнах: норма резервування там установлюється на невеликому рівні і змінюється дуже рідко, а деякі країни взагалі відмовилися від нього. У країнах з перехідною економікою, де амплітуди коливання грошової маси дуже великі, цей інструмент застосовується значно ширше.

Інструмент обов'язкових резервних вимог використовується центральними банками для регулювання обсягів грошової маси в обігу та забезпечення певного мінімального рівня ліквідності банківської системи. У разі зниження норми обов'язкових резервних вимог відбувається збільшення вільної ліквідності банків та розширюються їх можливості щодо проведення активних операцій і виконання своїх зобов'язань. Підвищення нормативу обов'язкового резервування, навпаки, зменшує зазначені можливості та пропозицію грошей.

Досить широко він застосовувався НБУ протягом усього перехідного періоду. Для української практики монетарного регулювання характерні досить високий рівень норми обов'язкового резервування, широка амплітуда і висока частота їх зміни. Практика використання механізму мінімальних резервних

вимог в Україні свідчить про зміну жорсткої політики Національного банку в застосуванні цього інструмента на більш помірковану та зважену. Вона виявляється у зменшенні норм обов'язкового резервування в регулюванні ліквідності та посилення ролі більш гнучких інструментів, зокрема, рефінансування та процентної політики.

Нормативи обов'язкового резервування для вітчизняних банків до 10 березня 2020 року розраховувались залежно від строковості залучених коштів. Для строкових коштів вони становили 3%, для коштів, залучених на поточні рахунки – 6,5% .

З березня 2020 р. норми обов'язкових резервів банків залежать від валюти залучених коштів, а не від їхньої строковості:

для гривневих коштів встановлено нульову ставку резервування; для валютних – 10%.

5. Процентна політика як інструмент грошово-кредитної політики

Процентна політика – один із м'яких інструментів монетарної політики, подібний за характером впливу на пропозицію грошей до операцій на відкритому ринку.

Механізм його полягає в тому, що центральний банк установлює ставки процентів за позичками, які він надає комерційним банкам у порядку їх рефінансування. Для України найбільш типовою процентною ставкою центрального банку є облікова ставка НБУ.

Облікова ставка НБУ – один із монетарних інструментів, за допомогою якого НБУ встановлює для банків та інших суб'єктів грошово-кредитного ринку орієнтир щодо вартості залучених та розміщених грошових коштів;

Облікова ставка є одним із монетарних інструментів, за допомогою якого Національний банк встановлює для суб'єктів грошово-кредитного ринку орієнтир щодо вартості залучених та розміщених грошових коштів на відповідний період і є основною процентною ставкою, яка залежить від процесів, що відбуваються в макроекономічній, бюджетній сферах та на грошово-кредитному ринку.

Оскільки центральний банк не обслуговує безпосередньо господарюючих суб'єктів, можливості його впливу на економічні процеси та грошовий обіг значною мірою зумовлюється взаємодією з комерційними банками, де депозитні та кредитні операції є головним джерелом емісії та визначають обсяг і структуру грошової маси. Тому механізм реалізації грошово-кредитної політики центрального банку передбачає насамперед вплив на кредитну діяльність комерційних банків.

Змінюючи облікову процентну ставку, центральний банк впливає на пропозицію грошей. Підвищення облікової ставки означає подорожчання кредиту для комерційного банку, який відповідно підвищить процентну ставку і для своїх клієнтів. Зростання процентної ставки на кредит у комерційному банку зменшить бажаючих брати позику, а значить – і попит на гроші. З одного

боку, зменшення кредитування стримує зростання грошової маси, що цілком виправдано в умовах інфляції, проте, з іншого, зменшує попит на гроші з боку інвесторів, що негативно відбивається на обсягах виробництва. Таку політику називають політикою «дорогих» грошей.

Зниження центральним банком облікової ставки має протилежні наслідки - збільшує попит комерційних банків на позички, що спричинює зростання пропозиції грошей (політика «дешевих грошей»), зумовлює пожвавлення ринкової кон'юнктури та підвищення рівня інфляції.

Отже процентна політика є важелем регулювання ділової активності суб'єктів господарювання та циклів розвитку економіки.

Національний банк має право надавати кредити для рефінансування банку, якщо це не тягне за собою ризиків для банківської системи.

Ставка рефінансування Національного банку України – виражена у відсотках плата за кредити, що надаються банкам, яка встановлюється Національним банком України з метою впливу на грошовий оборот та кредитування.

Облікова процентна ставка має вплив і на інші процентні ставки та дохідність на фінансовому ринку:

- ✓ на ставки міжбанківського ринку (за кредитами овернайт, іншими кредитами та депозитами) веде до зміни ринкових ставок за банківськими кредитами та ставок за депозитами, при цьому попит на цінні папери скорочується за умови її зростання, їх ринкова вартість змінюється (знижується), а дохідність на ринку цінних паперів також зміниться (матиме тенденцію до зростання);
- ✓ на динаміку обмінного курсу національної валюти через стимулювання припливу або відпливу короткострокових капіталів, які переміщуються між країнами у пошуку найбільш прибуткового розміщення;
- ✓ процентні ставки за основним обсягом монетарних операцій центрального банку тощо.

В умовах надлишкової ліквідності банківської системи ефективність облікової ставки як інструмента грошово-кредитної політики, а отже і процентної політики в цілому знижується через відсутність попиту на кредити рефінансування з боку банків. З метою підвищення дієвості даного інструмента центральні банки змушені проводити стерилізацію надлишкової ліквідності.

Розмір офіційної процентної ставки визначається із дотриманням наступних основних принципів:

- облікова ставка використовується Національним банком одночасно як засіб реалізації грошово-кредитної політики та орієнтир ціни на гроші;
- облікова ставка є одним із чинників, що характеризують основні напрями змін грошово-кредитного регулювання;
- облікова ставка є найнижчою серед процентних ставок, за якими Національний банк може підтримати ліквідність банків.

Рівень і характер змін облікової ставки Національного банку залежить від тенденцій загального економічного розвитку, макроекономічних та бюджетних процесів, стану грошово-кредитного ринку. Визначаючи рівень облікової

ставки враховують:

- прогнозний і фактичний рівень інфляції у відповідному періоді;
- прогнозний і фактичний рівень зміни індексу цін виробників промислової продукції;
- середній рівень інфляції за попередні 12 місяців;
- середню облікову ставку за попередні 12 місяців;
- темпи приросту грошової маси в обігу;
- динаміку процентних ставок на міжбанківському ринку кредитних ресурсів;
- динаміку процентних ставок за кредитами та депозитами банків;
- процентні ставки рефінансування, які використовуються центральними банками країн, що мають тісні торговельно-економічні зв'язки з Україною тощо.

Встановлення облікової ставки центрального банку здійснюється за принципами:

- визначення облікової ставки на рівні, що перевищує темпи інфляції. Це дає змогу запобігти втратам комерційних банків від знецінення їхніх активів;
- встановлення облікової ставки у межах коридору ринкових процентних ставок за кредитами та депозитами. Облікова ставка є нижньою межею ставки за активними операціями, що обумовлено необхідністю отримання прибутку кредитними установами;
- встановлення облікової ставки за умов стабільності на грошовому ринку і сталості інфляційних процесів на рівні, близькому до ставок на міжбанківському ринку. Це дозволяє центральному банку ефективніше впливати на динаміку процентних ставок на інших сегментах грошового ринку і запобігати використанню зі спекулятивною метою кредитів рефінансування;
- визначення облікової ставки на рівні, що забезпечує рівновагу попиту і пропозиції на грошовому ринку. Це дозволяє з'ясувати реальну вартість кредитів.

Розмір облікової ставки затверджується рішенням Правління Національного банку та діє до її зміни.

6. Типи грошово-кредитної політики

Використання інструментів непрямого монетарного регулювання по-різному впливає на обсяг ВВП та інфляційні процеси (табл. 10.1).

Вплив інструментів непрямого монетарного регулювання на ВВП

Інструменти регулювання	Форми впливу на ВВП
Облікова ставка (дисконтна ставка рефінансування)	1) зростання облікової ставки – скорочення обсягів кредитування – скорочення пропозиції грошей – підвищення процентної ставки – зменшення інвестування – зменшення ВВП; 2) зменшення облікової ставки – зростання обсягів кредитування – збільшення пропозиції грошей – зменшення процентної ставки – збільшення інвестування – збільшення ВВП.
Норма обов'язкового резервування	1) збільшення норми обов'язкових резервів – скорочення обсягу кредитів – зменшення пропозиції грошей – зростання процентної ставки – зменшення інвестування – зменшення ВВП; 2) зменшення норми резервування – зростання обсягу кредитування – зростання пропозиції грошей – зменшення процентної ставки – зростання інвестування – збільшення ВВП.
Операції відкритому ринку	1) купівля цінних паперів Центральним банком – збільшення кредитних можливостей банків – збільшення пропозиції грошей – зменшення процентної ставки – зростання інвестицій – зростання ВВП; 2) продаж цінних паперів – зменшення кредитних можливостей банків – зменшення пропозиції грошей – підвищення процентної ставки – зменшення інвестицій – зменшення ВВП

Основна проблема використання непрямих методів монетарного регулювання полягає у складнощах прогнозування масштабу їх впливу на грошово-кредитну систему та національну економіку в цілому.

Відповідно до способу використання непрямих методів монетарного регулювання та їх впливу на національну економіку виділяють такі види грошово-кредитної політики (табл. 10.2).

Типи грошово-кредитної політики:

1. Рестрикційна ГКП – обмеження обсягу кредитних операцій комерційних банків; підвищення рівня процентних ставок; оздоровлення платіжного балансу.

2. Експансіоністська ГКП – розширення масштабів кредитування; послаблення контролю за збільшенням кількості грошей в обігу; зниження рівня процентних ставок.

3. Селективна (вибіркова) ГКП – встановлення лімітів облікових операцій; лімітування окремих банківських операцій; встановлення маржі у проведенні різних банківських операцій; регламентація умов видачі окремих видів позик різним категоріям позичальників; встановлення кредитних «стель».

Класифікація видів монетарної політики

	Політика «дешевих» грошей (стимулююча політика)	Політика «дорогих» грошей (обмежувальна політика)
Цілі	1) зменшити спад виробництва; 2) збільшити ефективність використання ресурсів; 3) скоротити рівень безробіття.	1) сповільнити інфляційні процеси; 2) не допустити перегрів економіки; 3) збільшити тривалість підйому.
Інструменти	Зростання пропозиції грошей через: 1) купівлю цінних паперів; 2) зменшення норми резервування; 3) зниження облікової ставки.	Скорочення пропозиції грошей через: 1) продаж цінних паперів; 2) підвищення норми резервів; 3) підвищення облікової ставки.
Наслідки	Ріст пропозиції кредитів – зменшення позичкового проценту – зростання доступності кредитів – стимулювання сукупних витрат, у тому числі інвестиційних – зростання обсягів виробництва й зайнятості.	Зростання позичкового проценту – зменшення доступності кредиту – скорочення сукупних витрат, у тому числі інвестиційних – зменшення попиту на інвестиційні та споживчі товари – зниження темпів зростання цін – сповільнення інфляційних процесів.

7. Сучасна грошово-кредитна політика і режим інфляційного таргетування

Сутність **режиму інфляційного таргетування** полягає у публічному оголошенні кількісних цілей з інфляції та зобов'язанні центрального банку досягати цих цілей упродовж середньострокового періоду.

Рішення щодо грошово-кредитної політики ухвалюються з урахуванням прогнозу інфляції. Основним монетарним інструментом і операційним орієнтиром за такого монетарного режиму є процентна ставка. Якщо прогнозована інфляція знаходиться вище цільового рівня, то для її стримування проводиться політика

«дорогих грошей», тобто процента ставка підвищується. І навпаки – при нижчому прогнозованому показнику інфляції порівняно з цільовим рівнем проводиться політика «дешевих грошей», коли процентна ставка знижується.

У кінцевому підсумку за допомогою зміни процентної ставки центральний банк опосередковано впливає на такі макроекономічні показники, як ВВП та інфляція. Такий механізм носить назву механізму монетарної трансмісії.

Де-факто до застосування режиму інфляційного таргетування Національний банк перейшов на початку 2016 року.

Одним з ключових напрямів роботи Національного банку також є підвищення ефективності механізму монетарної трансмісії. Це передбачає

розвиток ринку державних цінних паперів і ринку деривативів, лібералізацію валютного регулювання, а також перезавантаження банківського сектору. Завдяки цьому Національний банк зможе краще впливати на інфляційні процеси в країні.

Схвалення Радою Національного банку Основних засад на 2017 рік та середньострокову перспективу в грудні 2016 року де-юре закріпило інфляційне таргетування як режим грошово-кредитної політики в Україні.

Рекомендована література:

Базова: [1, 2, 9, 11, 15, 16, 17, 20]

Допоміжна: [2, 6, 9, 17, 22, 25, 28, 29]

Інформаційні ресурси: [1, 2, 3, 4, 5]

СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Базова

1. Про банки і банківську діяльність: Закон України від 07.12.2000 р. №2121-111. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2121-14>
2. Про Національний банк України: Закон України від 20.05.1999 № 679XIV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/679-14#Text>
3. Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення: : Закон України від 06.12.2019 р. № 361-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/361-20#Text>
4. Про валюту і валютні операції: Закон України 21.06.2018 р. № 2473-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2473-19#Text>
5. Інструкція про порядок регулювання діяльності банків в Україні, затверджена постановою Правління НБУ від 28 серпня 2001 р. № 368. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0841-01#n25>
6. Положення про валютний нагляд: затверджено Постановою Правління НБУ від 03.01.2019 № 13. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0013500-19#n16>
7. Положення про застосування Національним банком України заходів впливу, затверджене постановою Правління НБУ від 17.08.2012 № 346. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1590-12#n16>
8. Положення про здійснення банками фінансового моніторингу, затверджене постановою Правління НБУ від 19.05.2020 № 65. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0065500-20#n26>
9. Положення про застосування Національним банком України стандартних інструментів регулювання ліквідності банківської системи: постанова Національного банку від 17 вересня 2015 року № 615. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v0615500-15>
10. Положення про ліцензування банків : Постанова НБУ від 22.12.2018 № 149. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0149500-18#Text>
11. Порядок розроблення Основних засад грошово-кредитної політики та здійснення контролю за її проведенням, затверджено рішенням Ради Національного банку України від 26.06.2019 р. № 27-рд. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/vr027500-19>
12. Про систему гарантування вкладів фізичних осіб : Закон України 4452-VI від 17.08.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4452-17#Text>
13. Інструкція з організації інкасації коштів та перевезення валютних цінностей банків в Україні: Постанова Правління Національного банку України від 31.03.2017 № 29. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0029500-17#n26>
14. Положення про критерії та порядок відбору банків, які можуть залучатися до зберігання запасів готівки Національного банку України та здійснення операцій з ними: Постанова Правління Національного банку України від 28.09.2016 № 389. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0389500-16#n10>

15. Концепція організації готівкового обігу в Україні. URL: [file:///C:/Users/matvi/Downloads/Cash management strategy pr 2016-08-08.pdf](file:///C:/Users/matvi/Downloads/Cash%20management%20strategy%20pr%202016-08-08.pdf)

16. Сілакова А.В., Лановська Г.І., Климаш Н.І. Центральний банк і грошово-кредитна політика: підруч. / за заг. ред. Т.А. Говорушко. Львів: «Магнолія 2006», 2015. 224 с.

17. Мороз А. М. Центральний банк та грошово-кредитна політика: підруч. / за ред. А. М. Мороза та М. Ф. Пуховкіної. Київ: КНЕУ, 2015. 556 с.

18. Глущенко С. В. Монетарна політика: теоретико-методологічні аспекти : підруч. для студ. вищ. навч. закл. К. : НаУКМА, 2017. 64 с. URL: [http://ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/12413/Monetarna polityka%20.pd f?sequence=1&isAllowed=y](http://ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/12413/Monetarna_polityka%20.pd%20f?sequence=1&isAllowed=y)

19. Центральний банк і грошово-кредитна політика: навч. посіб. / За ред. Косової Т.Д., Папаїки О.О. К.: ЦУЛ, 2020. 328 с.

20. Корнилюк В.В. Системний ризик і макропруденційна політика в банківському секторі : монографія. Київ: КНЕУ, 2019. 461 с.

Допоміжна

1. Дзюблюк О.В. Теорія і практика грошового обігу та банківської справи в умовах глобальної фінансової нестабільності: монографія. Тернопіль. : ФОП Осадца Ю.В., 2017. 298 с.

2. Основні засади грошово-кредитної політики на 2022 рік та середньострокову перспективу. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/osnovni-zasadi-groshovo-kreditnoyi-politiki-na-2022-rik-ta-serednostrokovu-perspektivu>

3. Банківські операції : підручник /за заг. ред. А. М. Мороза. 3-тє вид., перероб. і доп. К. : КНЕУ, 2018. 608 с.

4. Луніна І.О., Скрипниченко М.І., Бондарук Т.Г., Степанова О.В., Твердохлібова Д.В., Кваша Т.К., Назукова Н.М. Інструментарій та сценарні оцінки стійкості державних фінансів. *Макроекономічна збалансованість для забезпечення стійкості державних фінансів та економічного зростання в Україні*: кол. моногр. / за ред. д-ра екон. наук, чл.-кор. НАН України М.І. Скрипниченко; НАН України, ДУ «Ін-т екон. та прогнозув. НАН України». Київ, 2020. С. 206-273. URL: <http://ief.org.ua/docs/mg/327.pdf>

5. Бондарук Т. Г., Бондарук І. С., Мельничук І. С., Ігнатова І. С. Гроші та кредит: навч. посібн. Київ: ТОВ «Август Трейд», 2018. 284 с.

6. Банківська система: навч. посібник / за заг. ред. О. І. Бересласької. Ірпінь : Університет ДФС України, розділи 12; 14, 2018. 486 с. (Серія «На допомогу студентам УДФСУ», т. 27).

7. Бондарук Т. Г., Мельничук Н. Ю., Шевчук В. О. Проблеми бюджетного контролю в системі управління державними фінансами. *Науковий вісник Національної академії статистики, обліку та аудиту*. 2015. № 4. С. 55-66. URL: <https://nasoa-journal.com.ua/index.php/journal/article/view/118/117>

8. Шевчук В.О., Бондарук Т. Г., Мельничук Н.Ю. Механізм управління бюджетними ресурсами: проблеми та перспективи удосконалення. *Облік і фінанси*. 2016. № 3(73). С.111-114. URL: <https://afj.org.ua/ua/article/419/>

9. Дзюблюк О. Ефективність режиму інфляційного таргетування як основи монетарної політики в умовах кризових явищ в економіці. *Вісник економіки*. 2021. Вип. 3. С. 20-40. DOI: <https://doi.org/10.35774/visnyk2021.03.020>
10. Бондарук Т.Г., Бондарук О.С., Мельничук Н. Ю. Державний борг України та видатки бюджету на його обслуговування. *Статистика України*. 2018. № 1. С. 30-39. URL: <https://su-journal.com.ua/index.php/journal/article/view/169/148>
11. Луніна І. О., Бондарук Т. Г. Еволюція теорії та наукова концепція публічних фінансів. *Фінанси України*. 2019. № 8. С. 26-44. URL: https://finukr.org.ua/?page_id=723&aid=4636
12. Bondaruk T. H., Bondaruk I. S., Dubyna M. V. Financial sustainability as a factor of forming fiscal space of local budgets. *Economies' Horizons*. 2020. № 2(13). С. 4-16. URL: [https://doi.org/10.31499/2616-5236.2\(13\).2020.205286](https://doi.org/10.31499/2616-5236.2(13).2020.205286)
1. Житар М. О., Мельник В.М. Банківська система України у функціонуванні фінансового ринку. *Проблеми економіки*, 2020. № 1(43). С. 257-266.
13. Бондарук Т.Г., Богріновцева Л.М. Роль ринку цінних паперів як джерела фінансування державного боргу. *Інтернаука. Серія: Економічні науки*. 2023. №7. URL: <https://www.inter-nauka.com/uploads/public/16905405619086.pdf>
14. Заволока Ю. М., Трубнік Т. Є., Поплюйко Я. В. Ефективність інструментів монетарної політики НБУ в умовах макроекономічної нестабільності. *Економіка та держава*. 2022. № 3. С. 22–28.
15. Бондарук Т. Г., Бондарук І. С., Бондарук О. С.. Боргове навантаження на державний бюджет. *Бізнес-аналітика в управлінні зовнішньоекономічною діяльністю: матеріали V Міжнар. наук.-практ. конф.*, 16 березня 2018 р. Київ: ДП «Інформ.-аналіт. агентство», 2018. С. 13-16
16. Федина В. В., Богріновцева Л. М. Необанки: світовий досвід та вітчизняна практика. *Проблеми сучасних трансформацій. Серія: економіка та управління*. вип. 6, Грудень 2022. DOI:10.54929/2786-5738-2022-6-08-02.
17. Бондарук Т. Г. Теоретичні аспекти організаційно-економічного механізму забезпечення бюджетної безпеки. *Стратегія розвитку України: фінансово-економічний та гуманітарний аспекти: матеріали наук.-практ. конф.*, 17 листопада 2018 р. Київ: «Інформ-аналіт. агентство», 2018. С. 164-169
18. Бондарук І. С., Усенко Д. В., Проблеми управління державним боргом України. *Стратегія розвитку України: фінансово-економічний та гуманітарний аспекти: матеріали VI Міжнар. наук.-практ. конф.* Київ: «Інформаційно-аналітичне агентство», 2019. С. 112-116.
19. Бублик Є.О. Зміна монетарних політик центробанків провідних країн та їх наслідки для країн з ринками, що розвиваються. *Економіка України*. 2020. №5. С. 72-84
20. Бондарук Т. Г., Заморока В. О. Співробітництво України з міжнародними фінансовими організаціями. *Бізнес-аналітика в управлінні зовнішньоекономічною діяльністю: матеріали VII Міжнар. наук.-практ. конф.*,

17 березня 2020 р. Київ: ДП «Інформаційно-аналітичне агентство», 2020. С. 49-51.

21. Заїчко І.В., Федина В.В. Грошово-кредитна політика України в умовах воєнного стану. *Стратегія розвитку України: фінансово-економічний та гуманітарний аспекти*: матеріали X Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 20 жовтня 2023 р.). Київ, «Інформаційно-аналітичне агентство», 2023. С. 89-91.

22. Бондарук Т.Г., Богріновцева Л.М., Бондарук О.С. Шахрайство із використанням банківських платіжних карток як спосіб фінансування тероризму та сепаратизму. *Статистика України*. 2023. №2 (101). С. 4-13

23. Korneev V, Khodzhaian A, Vergeluk Yu, Koverninska Yu. (2019). Monetary policy: regulatory news and change in the movement of financial flows. *Financial & Credit Activity: Problems of Theory & Practice*. Vol. 4 Issue 31, pp. 375-384. <https://doi.org/10.18371/fcaptr.v4i31.190952>

24. Ковернінська Ю. В., Сивко Д. В. Фінансові інновації в діяльності банківських установ України. *Концептуальні засади діяльності банківських установ України доповіді менеджменту та фінансів в умовах глобальної нестабільності*: зб. тез VI Міжн. наук.-практ. інтер.-конф. «Актуальні проблеми менеджменту та фінансів у сучасних глобалізаційних процесах», 14.03.2019. Ірпінь. С. 288-290.

25. Bereslavska O., Kovalenko Y., Marhasova V. Instruments of monetary-and-credit policy in terms of economic instability. *International Journal of Management (IJM)*. Volume 11, Issue 5, May 2020, pp. 43-53.

26. Береславська О.І. Трансформація фундаментальних функцій Центральних банків у контексті кризових явищ. Центр Разумкова. 2021. URL: https://razumkov.org.ua/uploads/article/2021_perspectives_for_economic_transformations.pdf.

27. Ліщенко В.А. Теоретичні основи грошово-кредитного регулювання економічного зростання. *Економічний вісник*. Серія: фінанси, облік, оподаткування. 2020. Вип.5. С.108-117.

28. Погореленко Н.П., Глущенко О.В. Прогнозування: сутність і значення для реалізації монетарної політики. *Економічна теорія та право*. 2021. №4 (47). С. 25—52. DOI:<https://doi.org/10.31359/2411-5584-2021-47-4-25>

29. Лещенко В. В. Організація системи банківського нагляду: структура, моделі, проблеми регулювання. *Інвестиції: досвід та практика*, 2016. № 6. С. 132–136.

Інформаційні ресурси

1. Офіційний веб-сайт Державної служби статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

2. Офіційний сайт Міністерства фінансів України. URL: <http://www.minfin.gov.ua/>.

3. Офіційний сайт Національного банку України. URL: <https://bank.gov.ua/>

4. Офіційний сайт Фонду гарантування вкладів фізичних осіб. URL: <http://www.fg.gov.ua/>

5. Офіційний сайт Державної казначейської служби України. URL: <http://www.treasury.gov.ua/main/uk/index>